

T. C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE SANATLARI ANA BİLİM DALI
İSLÂM TARİHİ BİLİM DALI

II. MAHMUT DÖNEMİ İSLAHAT HAREKETLERİ

(Yüksek Lisans Tezi)

DANIŞMAN
Doç. Dr. Adem TUTAR

HAZIRLAYAN
Ruveyda Nida YILDIRIM

Elazığ - 2006

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

II. MAHMUT DÖNEMİ İSLAHAT HAREKETLERİ

Yüksek Lisans Tezi

Bu tez/...../2006 tarihinde aşağıda adı geçen jüri tarafında oy birliği / oy çokluğu ile kabul / red edilmiştir.

Başkan

Üye

Üye

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

Enstitü Müdürü

Doç. Dr. Ahmet AKSİN

...../..../2006

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

II. MAHMUT DÖNEMİ ISLAHAT HAREKETLERİ

Ruveyda Nida YILDIRIM

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı

İslam Tarihi Bilim Dalı

2006, Sayfa: VIII+88

II. Mahmut Osmanlı Devleti'nin eski gücüne kavuşması için Avrupaî tarzda ıslahatlar yapılması gerektiği görüşündeydi. Bu düşünceden yola çıkarak hemen her kurumda yenilik hareketlerine başladı.

III. Selim'in öldürülmesinin ardından dağılan Nizam-ı Cedit askerinin yerine Sekban-ı Cedit Ocağı'nı kurdu, fakat bu ocak yeniçerilerin isyanı ile kısa bir süre sonra kaldırıldı. On altı yıl aradan sonra Eşkinci Ocağı kuruldu. Bu ocak da bir yeniçeri isyanıyla dağılınca II. Mahmut ilerlemenin önünde bir engel olan Yeniçeri Ocağı'nı kaldırarak modern bir ordu olan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunu oluşturdu.

Sultan Mahmut, idarî ve hukukî alanda yenilikler yapıp kamu hizmeti kavramına darbe vuran müsadere usulünü kaldırarak kamu hizmetlerini güvenliğe kavuşturdu. Devlet teşkilatında geniş ölçüde bir iş bölümü yapılarak çeşitli nazırlıklar ve meclisler kuruldu. Modern anlamda ilk nüfus sayımı ve mülk yazımı gerçekleştirilerek, vatandaşların vermeleri gereken vergiler defterlere işlendi. Türkiye tarihinde mühim bir dönüm noktası olan Kıyafet Kanunu'nu yayınladı. Posta teşkilatı kuruldu ve yurtdışı gezileri için pasaport ihdas edildi. Yarı bağımsız hale gelen ayanları ortadan kaldırarak devlet otoritesini hakim kıldı ve valileri merkeze bağladı.

Eğitim alanında da bir takım ıslahatlar yapıp ilköğretimi mecburi hale getirerek birçok okullar açtı. İlk Resmi Gazete Sultan Mahmut devrinde yayımlandı, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi de yine bu dönemde gerçekteği.

İlk modern hastanenin kurulmasıyla sağlık alanında yenilikler yapılp, bulaşıcı hastalıklara karşı karantina usulü benimsendi.

II. Mahmut döneminde yapılan bütün bu ıslahatlar Tanzimat'ın ilanı üzerinde müessir oldu.

Anahtar kelimeler: II. Mahmut, Islahat, Sekban-ı Cedit, Eşkinici Ocağı, Vak'a-i Hayriye, Asakir-i Mansure-i Muhammediye, Meclis, Mektep, Takvim-i Vekayi, Karantina.

ABSTRACT

Master Thesis

Reforms in the period of II. Mahmut

Ruveyda Nida YILDIRIM

The University Of Firat

Social Sciences Institute

Main Science Baranch Of Islamic History

2006, Page: VIII+88

The opinion of Mahmut II was that reform of European style had to be carried out for The Ottoman State to regain its previous power. In the lines of this intention, changes occurred in almost all institutions.

After the assassination of Selim III, the Nizam-ı Cedit forces dispersed and the Sekban-ı Cedit Ocağı was set in its place. This force was soon eliminated with the rebelry of the Yeniçeri forces. Sixteen years after this, the force Eşkinci Ocağı was founded. This force was also dispersed by the rebelry of the Yeniçeri forces. This time Mahmut II considered that the Yeniçeri force were an obstacle in their way of development and decided to remove it. He founded the Asakir-i Mansure-i Muhammediye forces.

Sultan Mahmut made revisions in the managing and judicial area, and released the public services by removing the confiscation method which spoilt the concept of public services. A division of labor on a wide scale was carried out in the state organisation; various parliaments and departments were founded. In modern sense, the first population census and the listing of properties was realised, the taxes which had to be paid by the citizens were booked for the first time. The Law for Outfits which was an important turning point was released for the first time in the history of Turkey. The post department was founded, and passports were used for international journeys. He

removed the “ayans” which almost became semi- independent, let the authority of the state dominate, and the governors were ruled with a central system.

He made certain revisions in the national education; the primary education became obligatory, and a lot of new schools were made. The first official newspaper was edited in the age of Sultan Mahmut, in this age students were sent to Europe for the first time.

The first modern hospital was founded, and with the release of new trends, the quarantine method was approved for contagious diseases.

All the revisions which were realised in the period of Mahmut II influenced the announcement of the Tanzimat period.

Key words: Mahmut II, Revision, Sekban-ı Cedit, Eşkinici Ocağı (force), Vak'a-i Hayriye, Asakir-i Mansure Muhammediye, Parliament, Mektep (school), Takvim-i Vekayi, Quarantine.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT.....	III
İÇİNDEKİLER.....	V
ÖNSÖZ	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

ASKERİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

A. II. MAHMUT'UN ISLAHAT HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ	3
B. MEVCUT ASKERİ OCAKLARIN DURUMU	5
C. SEKBAN-I CEDİT ORDUSUNUN KURULMASI	8
D. EŞKİNCİ OCAĞI'NIN KURULMASI.....	15
E. VAK'A-İ HAYRİYE OLAYI.....	23
F. ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE ORDUSUNUN KURULMASI	31

II. BÖLÜM

İDARİ, SOSYAL VE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR

A. İDARİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR	37
1. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye	40
2. Dâr-ı Şura-yı Bâb-ı âli	42
3. Dâr-ı Şura-yı Askerî.....	42
4. Meclis-i Vükela.....	43
B. SOSYAL ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR.....	44
1. Nüfus Sayımı ve Mülk Yazımı	44
2. Kıyafet Kanunu.....	46

3. Posta Teşkilatı.....	47
4. Pasaportun İhdası.....	48
5. Ayanlarla Mücadele.....	49
6. Eyalet Yönetiminde Düzenleme.....	50
7. Sosyal Alanda Yapılan Diğer Çalışmalar.....	51
8. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar.....	53
9. İktisadî Alanda Yapılan Çalışmalar.....	55
C. EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR.....	57
1. II. Mahmut Döneminde Eğitimin Durumu.....	57
2. II. Mahmut'un Kurduğu Okullar.....	60
a. Sıbyan ve Rüşdiye Mektepleri.....	60
b. Mekteb-i Tıbbiye.....	62
c. Mekteb-i Harbiye.....	64
d. Mızıkâ-i Hümayun Mektebi.....	67
3. Takvim-i Vekayi.....	67
4. Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi.....	69
5. Tercüme Odası.....	70
SONUÇ.....	71
BİBLİYOGRAFYA.....	73
EKLER.....	79
ÖZGEÇMİŞ	

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti kuruluş döneminden yakınçağın başına kadar güçlü bir şekilde imparatorluk olarak varlığını sürdürmüştür. Ancak imparatorluğun bu durumunu gittikçe kaybettiğini anlayan padişahlar tahta çıktıklarında çeşitli ıslahatlar yaparak devleti eski güçlü dönemlerine getirmeye çalışmışlardır. ıslahat yapmaya çalışan padişahlardan biri de II. Mahmut'tur.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut dönemi yenilikleri önceki dönemlerde yapılan ıslahat faaliyetlerinden daha kapsamlı ve daha programlıdır. Önceki dönemlerde daha çok askerî ıslahatlara ağırlık verilirken, II. Mahmut devrinde askerî alanla birlikte devlet teşkilatında, içtimaî ve kültürel sahalarda da ıslahatlar yapılmıştır.

Bu dönemde yapılan ıslahatların öneminden dolayı biz de, çalışmamızda II. Mahmut döneminde gerçekleştirilen ıslahatları ele aldık.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde askerî alandaki yenilikleri, ikinci bölümde ise idarî, sosyal ve eğitim alanındaki yenilikleri incelemeye çalışacağız.

Bu konuyu seçmemde ve bu çalışmanın meydana getirilmesinde bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Adem TUTAR Bey'e teşekkür ederim.

Elazığ – 2006

Ruveyda Nida YILDIRIM

KISALTMALAR

a. g. e	: adı geçen eser
a. g. m.	: adı geçen makale
a. g. md.	: adı geçen madde
a. g. t.	: adı geçen tez
A. Ü.	: Ankara Üniversitesi
C.	: Cilt
D.G.B.İ.T.	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
E. Ü.	: Ege Üniversitesi
İA	: Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
OTAM	: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi
s.	: sayfa
S.	: Sayı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
T. S. K.	: Türk Silahlı Kuvvetleri
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Sultan II. Mahmut, 20 Temmuz 1785 tarihinde dünyaya gelmiştir. Babası I. Abdülhamit, annesi Nakşidil Valide Sultan'dır. II. Mahmut, rahat bir çocukluk devresi geçirdi ve Osmanlı şehzadelerinin veliaht buldukları sıralarda yaşadıkları kafes hayatını tanımadı. Fakat geleneklere uygun olarak eski usullere göre terbiye edildi¹. Dört yaşında iken babası I. Abdülhamit'i kaybeden şehzade Mahmut'un terbiyesi ile amcazadesi III. Selim meşgul oldu, ona birçok hocalar tuttu. Ünlü hattatlardan güzel yazı dersi alan II. Mahmut'un yazdığı levhaların hepsi şaheserdir. Müziği çok seven II. Mahmut, devrinin en büyük müzik üstatlarına sarayında fasıllar verdirirdi². Bizzat bestelediği yirmi bir şarkı vardır³. Şehzadelikten beri kullandığı "Adlî" mahlasıyla şair, bestekâr, tanburî, neyzen, hanende ve büyük hattattır. Mevlevî ve Nakşibendî tarikatları ile de ilgilenmiştir⁴.

28 Temmuz 1808'de IV. Mustafa'nın tahttan indirilerek yerine tekrar III. Selim'in çıkarılması için girişilen harekette III. Selim, IV. Mustafa tarafından öldürtülmüş, bunun üzerine yirmi üç yaşında olan II. Mahmut tahta çıkarılmıştır⁵. IV. Mustafa'nın adamlarınca öldürülmekten son anda kurtulan Sultan Mahmut, kendisini tahta çıkaran Alemdar Mustafa Paşa'yı sadrazam olarak atamıştır⁶. 1808'de tahta çıkmış olan II. Mahmut, 31 senelik saltanat müddetinin sonunda 30 Haziran / 1 Temmuz gecesi 1839'da 54 yaşında çektiği gailelerin tesiriyle veremden ölmüştür⁷.

II. Mahmut, dağılma aşamasında olan imparatorluğu, şahsiyeti ve uyguladığı inkılâpları ile kurtarmaya çalışmıştır⁸. Osmanlı Devleti'ne yeniden bir düzen verilmesi amacıyla, bütün işlerinde batı teknik ve kültüründen faydalanma yolunu tutmuştu. Bu

¹ İsmail Hami DANIŞMEND, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1955, s. 93; Enver Ziya KARAL, "*Mahmud II*", **İA**, C. VII, MEB. Yay., Eskişehir, 1997, s. 165; E. Z. KARAL, **Osmanlı Tarihi**, C. V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1947, s. 146; Necdet SAKAOĞLU, "*Mahmud II*", **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar**, C. II, İstanbul, 1999, s. 57; Kemal BEYDİLLİ, "*Mahmud II*", **DİA**, C. XXVII, TDV. Yay., Ankara, 2003, s. 352.

² Enver Behnan ŞAPOLYO, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1961, s. 371.

³ Rıza NUR, **Türk Tarihi**, C. III, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1973, s. 297.

⁴ Yılmaz ÖZTUNA, **Devletler Hanedanlar**, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969, s. 246.

⁵ Heyet, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 615.

⁶ N. SAKAOĞLU, **a.g.md.**, s. 57.

⁷ İ. H. DANIŞMEND, **a.g.e.**, s. 120

⁸ Yılmaz ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. V, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 116.; Yılmaz ÖZTUNA, **İkinci Mahmud**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 107.

suretle hızla yıkılmaya başlayan Osmanlı Devleti'ni bir süre daha ayakta tutmayı ve ömrünü uzatmayı başarmıştı. Sultan Mahmut, çalışkan, cesur, vakarlı, gururlu, hükümdarlığın geleneksel egemenliğinden fedakârlıkta bulunmak istemeyen, ihtişamı, Avrupa usul ve adetlerini seven, son derece hiddetli ve olaylar karşısında çabuk müteessir olan bir padişahı. Devlet işlerinin inceliğini bilir, verdiği görevleri durmadan ve usanmadan takip ederdi. Birçok işlerin başarılmasında bu kovuşturuculuğunun büyük payı vardır. Bu maksatla kıyafet değiştirip, halk arasında dolaşarak da tatbikatta bulunurdu. II. Mahmut, kendisinin yetiştirilmesinde büyük emek ve gayreti olan amcazadesi III. Selim'in etkisinde kalmıştı. Bu sayede memleketin içinde bulunduğu kötü durumdan, ancak batı devletlerinkine benzer yeni düzenler kurulmasıyla kurtulabileceğine inanmıştı⁹.

Çocuğu olmayan III. Selim tarafından öz oğlu gibi büyütülen Sultan Mahmut, ondan Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kötü durumu, imparatorluğu kurtarmak için yapılması gereken ıslahatın yapısını ve karakterini öğrendi¹⁰. Asırlardan beri birikmiş bozuklukların, koca bir imparatorluğu yıkılış uçurumunun tam kenarına getirdiği sırada hükümdar olan Sultan Mahmut, otuz bir sene durmadan, bu yıkılışı durdurmak için didinmiştir. Dışta, bir an evvel Osmanlı Devleti'ni yıkmayı gaye edinmiş Rusya'nın saldırıları ve Osmanlı'nın mirasından bir şeyler koparmak için diğer Avrupa devletlerinin çevirdikleri entrika, içeride hükümet merkezinin zaafından istifade ederek müstakil birer devlet kurma hülyalarının yarattığı isyanlar, II. Mahmut'un uğraşmak zorunda olduğu tehlikeli ve korkunç olayların başında yer almaktaydı. Buna rağmen II. Mahmut, bütün olumsuz gelişmeler karşısında soğukkanlılığını koruyarak, devletin ve milletin bekası için faaliyetlerini aralıksız sürdürmüştür¹¹.

⁹ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 615-616.

¹⁰ E. Z. KARAL, **Osmanlı Tarihi**, C. V, s. 146.

¹¹ Zuhuri DANIŞMAN, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. XI, Yeni Matbaa, İstanbul, 1966, s. 277-278.

I. BÖLÜM

ASKERİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

A. II. MAHMUT'UN ISLAHAT HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİ

II. Mahmut, III. Selim'in niyetlendiği, fakat uygulamaya geçiremediği askerlik dışındaki alanlarda da ıslahatçılığa girişmişti. Bu yüzden II. Mahmut'un ıslahat alanında yeni bir çığır açtığı kabul edilir¹². II. Mahmut'un yaptığı ıslahatlar Tanzimat çalışmaları için büyük destek olmuştur. Kendi görev ve mesleği dışında her işe karışan bir kısım kişilerin padişahları yanılmaları, rüşvete ve kayırcılığa sebebiyet vermelerinde hep devlet zarar görmüştür. Bütün bunları düzeltmek, hak ve sorumlulukları eşit olarak dağıtmak isteyen, dış düşmanlara karşı ise, dinin ve milletin menfaatine çalışmalar yapmak, eğitilmiş ordular ve donanmalar hazırlamak isteyen padişahlar, böylesine aleyhte tutum ve gayretlerle yenilgiye uğratılmışlardır. İşte böyle olaylar içerisinde bir saltanat süren Sultan II. Mahmut da, devletin kanayan bu yarasına parmak basmak istemiş, nelerin yapılması gerektiğini ciddi bir şekilde ortaya koymuştur¹³. Osmanlı'da reform fikri özellikle askerî alan başta olmak üzere, devletin, diğer tüm alanlarda içine düştüğü aciziyetin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır¹⁴.

Vak'a-i Hayriye öncesi ve sonrası olmak üzere iki kısımda değerlendirilen saltanat döneminin ilk kısmı hazırlık devresini, ikinci kısım ise reformlar devresini teşkil eder. İlk dönemde daima yeniçerilerin tehdidi altında hükümdarlık yapan Sultan Mahmut, ikinci dönemde aldığı radikal kararlar, kurulmasına ön ayak olduğu kurumlar ve köhnemeye başlamış zihniyetlerin değişmesine öncülük yapması ile Türk tarihinin en büyük padişahlarından birisi olarak seçkin yerini almıştır. Fikrî taassuptan nefret eden Sultan, kendi isteği ile saltanat haklarının birçoğundan vazgeçmiş, Tanzimat hareketini başlatmış ve kendisinden sonra devam edecek olan reformların da öncüsü olmuştur¹⁵.

¹² Metin KUNT-Sina AKŞİN, **Türkiye Tarihi**, C. III, Cem Yayınevi, İstanbul, 2000, s. 93.

¹³ Vahit ÇABUK, "*Sultan II. Mahmud'un Islahat Çalışmaları*" **Türk Dünyası Araştırmaları**, S.49-54, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1991, s. 40.

¹⁴ Zahra ZAKIA, "*Sultan II. Mahmud'un (1808-1839) Reformları*", **Osmanlı**, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 250.

¹⁵ Abdülkadir ÖZCAN, "*II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler*", **Tarih İncelemeleri**, S. 10, E.Ü. Basımevi, İzmir, 1995, s. 13-16; Mustafa ÖZDEN, "*Yeniçerilik İsyanları ve Vak'a-ı Hayriye – II-*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 110, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1996, s. 40.

II. Mahmut ıslahata başlamadan önce bunun çok dikkatli bir şekilde planlanması ve devlet içinde ona sahip çıkacak yeterli desteğin oluşturulması gerektiği kanısındaydı. III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşa, askerî ıslahat karşıtları tarafından kurdukları ordularla birlikte yok edildikleri için Sultan Mahmut, 1808 ile 1826 yılları arasında kökten bir ıslahat düzenlemesi teşebbüsünde bulunamadı. O, bu yıllar arasında, ileride yapacağı yenilikler için bir hazırlık dönemi olarak görmüş ve bu doğrultuda çalışmıştır¹⁶. Sultan Mahmut'un yeniçeriliğin kaldırılmasından sonraki ıslahatları önceki döneme nazaran daha farklıdır. Bu dönemde garplılaşmaya yatkın yetişen devlet adamlarının da rolleri olduğu muhakkaktır¹⁷.

II. Mahmut, III. Selim'in isyan ile neticelenen ıslahat hareketlerine girişmenin bütün tehlikelerini idrak etmekle beraber, imparatorluğu kurtarmak için batıyı taklitten başka çare kalmadığını da anlamıştı¹⁸. Avrupa'da olduğu gibi, çağdaş bir devlet teşkilatının merkezî otoritenin kuvvetlenmesi ile sağlanabileceği gerçeği, II. Mahmut'un bu sahadaki faaliyetlerinin ana fikrini teşkil etmiştir¹⁹.

II. Mahmut'un ilk olarak, kendine bağlı kimseleri önemli makamların başına getirmeye başladığı görülmektedir. Bunu, görevliler arasındaki ast-üst ilişkisini göz ardı etmeden yapıyordu. Bunun için, gerektiğinde güven duymadığı ve yenilik karşıtı olan kişileri de iş başına getirmekten kaçınılıyordu. Fakat bunları kısa bir zaman sonra azlederek onlardan boşalan yerlere güvenini kazanmış olanları tayin ediyordu. Böylelikle devlet kurumları içinde padişahın otoritesi, her yeni bir tayinle daha fazla pekişiyordu²⁰.

Sultan Mahmut, reformların başarılı olabilmesi için sadece askerî alanda değil, öteki müesseselerde de yapılması gerektiği kanaatindeydi²¹. Bu düşünceden hareketle

¹⁶ Ahmet YARAMIŞ, **II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)**, (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), Ankara, 2002, s. 15

¹⁷ Mehmet KARAGÖZ, "Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)", **OTAM**, S. 6, Ankara, 1995, s. 193

¹⁸ Enver Ziya KARAL, "Tanzimat'tan Evvel Garplılaşma Hareketleri", **Tanzimat**, C. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940, s. 27-28

¹⁹ Kemal BEYDİLLİ, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri", **İlmî Araştırmalar**, S. 8, İstanbul, 1999, s. 57

²⁰ A. YARAMIŞ, **a.g.t.**, s. 15

²¹ A. ÖZCAN, **a.g.m.**, s. 193

askerî alanla birlikte idarî, malî, sosyal alanda ve eğitim ile sağlık alanında ıslahat çalışmaları yapılmıştır²².

II. Mahmut'un ıslahat yaparken dikkat ettiği bir husus da, memleket ölçüsünde yapılması gerekli görülen inkılâplara şahsen karar vermeyerek "meşveret-i amme" ye önem vermesidir. Sadrazam tarafından söz ve fikir birliği ile ıslahat yapılması için Anadolu ve Rumeli ayan ve ileri gelenleri İstanbul'a davet edildi. Bu davet üzerine birçok ayan askerleri ile birlikte İstanbul'a geldi. Bu sırada ulema ve vükela, padişahın emri üzerine ıslahat projelerini hazırladılar. Bütün maddeleri 1808'de ayanlar ve devletin ileri gelenleri tarafından ittifakla kabul edilen bu senede "Sened-i İttifak" denildi. Şeyhülislâm Sened-i İttifak'ın meşruiyeti hakkında bir fetva verdi. Padişah da onu bir Hatt-ı Hümayun ile tasdik etti²³. Ancak Sened-i İttifak, görmesi için padişaha getirildiğinde Sultan Mahmut hocası olan Şehremini İbrahim Efendi ve baş çuhadar Ömer Ağa ile görüştüktan sonra, "Bu koşulların, saltanat makamının bağımsızlığını bozduğu ortada ise de şimdilik onaylanmaması imkânsızdır. İleride kaldırılıp yok edilmesi, saltanat makamının ödenmesi gerekli bir borcudur" demiş, ileride kaldırmak üzere imzalamıştır²⁴.

B. MEVCUT ASKERÎ OCAKLARIN DURUMU

Osmanlı Devleti kuruluş ve yükselme devrinde dünyanın en azametli ordusuna sahipti. Ancak bu büyük ordunun yaşaması hemen hemen devletin bütün kurumlarının eksiksiz görevlerini yerine getirmesine bağlıydı. XVI. yüzyılın son çeyreğinden itibaren devlet kademelerinde çıkan idarî ve malî aksaklıkların orduya yansısıyla birlikte orduda da bozulmalar baş göstermiştir. Osmanlı askerî gücünün başında Yeniçeriler ve Tımarlı Sipahiler olmak üzere iki sınıf teşkilatlanma gelir²⁵.

Yeniçeriler "devşirme" adı verilen bir sistemle genellikle Arnavut, Sırp, Boşnak, Rum, Bulgar ve Ermeni çocukların küçük yaşlarda toplanıp İstanbul'daki okullarda

²² V. ÇABUK, a.g.m, s. 40

²³ E. Z. KARAL, **Osmanlı Tarihi**, C. V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1947, s. 93

²⁴ Mustafa NURİ PAŞA, **Netayicü-l Vukuat**, III-IV, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987, s. 230

²⁵ Zafer GÖLEN, "*Osmanlı Devleti'nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 118, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1999, s. 4.

İslami prensipler üzerine yetiştirilmesiyle oluşturulan maaşlı askerlerdi²⁶. İlk zamanlarda büyük bir fedakârlık ve feragat sahibi olan yeniçeriler, savaşlarda olağanüstü yiğitlik ve kahramanlık göstermekteydiler. Askerî disiplin, itaat, düzen ve yasalara son derece bağlıydılar. Ancak kazandıkları zaferlerle gittikçe gururlanmaya ve bununla beraber şımarmaya başlamışlardı. Şımarıklıkları ayaklanmalara neden olmuş ve bunlar birbirini kovalar duruma gelmişti. Disiplin ve itaatten uzaklaşan yeniçeriler, ülke ve ulus için birer tehdit olmaya başlamışlardı. Gâvur icadı olduğunu ileri sürerek yeni silahları istemez ve yeni sisteme, eğitime uymaz olmuşlardı. Ocağa kanun harici adam alınması, ayrıca makam ve mevki hırsı ile vezirlerin ve ağaların kendi arzularına hizmet etmek için yeniçerileri isyana teşvik etmeleri de ocağın nizamının bozulmasına neden olmuştu. Bu yüzden de, savaşlardaki başarısızlıklar birbirini takip etmişti²⁷.

Sultan Orhan zamanında, Müslüman ve devşirilen Gayr-i Müslim çocuklardan oluşturulan ve özel olarak üzerilerine görevliler verilerek, özel kıyafetler dikilerek bütün askerlerden vazifece üstün kılınan Yeniçeri Ocağı bir zamanlar kanunların aydınlatıcısı iken, zamanla yaptıkları kanunsuzluklarla, kanun tanımaz tavırlarıyla hata ve kusurları yaptıkları iyiliklere galip olacak duruma gelmişti²⁸.

Tımarlı Sipahiler denen “Eyalet Askerleri” ise; kendilerine verilen topraklar karşılığında savaşa gitmekle yükümlüydüler. Ordunun temelini oluşturan bu sınıftı. Ayrıca bu askerler toprak gelirinin her üçbin akçesi için bir asker yetiştirmek zorundaydılar. Askeri araziler ancak sipahilerin oğullarına verilirdi. Ancak Osmanlı Devleti'nin duraklama devrinden itibaren tımarlı sipahilerin sayısı gittikçe azalmaya başladı. Askeri araziler alınıp satılan bir eşya durumuna dönüştü²⁹.

Her iki askerî sınıfın da çok sert kuralları olup bu kuralların haricinde icraat yapmanın cezası idam dahi olabilmekteydi. Mükemmel bir disiplin yapısına sahip ordunun özellikle de Yeniçeri Ocağı'ndaki bozulmanın nedeni, ocağa usulsüz adam alınması sebebiyle ocak mevcudunun aşırı şekilde artmasıdır. Ocak mevcudunun aşırı

²⁶ M.A. UBUCINI, **Türkiye 1850**, (Çev: Cemal Karaağaçlı), C. II, Kervan Kitapçılık, s. 401; Z. GÖLEN, **a.g.m.**, s. 4.

²⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatından Kapıkulu Ocakları I**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988, s. 477; Heyet, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 159.

²⁸ Esad EFENDİ, **Üss-i Zafer (Yeniçerilerin Kaldırılmasına Dair)**, (Hazırlayan: Mehmet Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 55.

²⁹ UBUCINI, **a.g.e.**, s. 399; Z. GÖLEN, **a.g.m.**, s. 4.

artışı karşısında devletin yegâne görevi yeniçerilerin maaş ve ulufelerini ödemek olmuştur. Devlet, bu masrafları ödemek için her türlü çareye başvuruyor, ancak istenilen sonuca bir türlü ulaşamıyordu. Ocaktaki yolsuzlukların bir türlü önlenememesi Yeniçeri Ocağı'nda ıslahat düşüncesini de beraberinde getirdi³⁰.

Ordudaki bozulma sadece Yeniçeri Ocağı'yla sınırlı kalmayıp, devletin sınırlarının genişlemesinde esas askerî kitleyi oluşturan tımarlı sipahi denilen eyalet askerlerine de yansımıştır. Kanuni döneminde 200.000 kişiye kadar yükselen sipahi sayısı XVII. yüzyılın başlarında 7-8 bin kişi seviyesine kadar düşmüştür. XVII. -XVIII. yüzyıllarda tımarlı sipahiler aslî vazifeleri olan savaşmaktan ziyade; sık sık ayaklanıyorlar, düşmanın önünde reislerini öldürüyor, siyasi karışıklıklarda silah zoruyla taraf tutuyorlardı. Sipahiler askerlik mesleğini yerine getirmedikleri gibi, halka eziyet yapıyorlar, "salma" adı altında halktan zorla para topluyorlardı³¹.

Askeri bir devlet olan Osmanlı Devleti'nde reform ve yenileşme hareketlerinde askerî meseleler üzerinde önemle durulurdu. Çünkü askerî işler diğer tüm girişimlerin temeli olarak kabul ediliyordu. Bunun yanında, kendi silah ve savunma araç-gereçlerini geliştirmiş olan Avrupa ülkeleri de askerî alanda açık bir şekilde Osmanlı'nın önüne geçmişlerdi. Bu olay, Osmanlı ordusunun girdiği savaşlarda yenilgiye uğramasıyla açık bir şekilde ortaya çıkmıştı. Ayrıca Osmanlı Devleti kendisine karşı kurulmuş ittifaklara ve yabancıların heveslerine karşı durabilmek için ordusunu ıslah edip güçlendirmek zorundaydı³².

C. SEKBAN-I CEDİT ORDUSUNUN KURULMASI

Devletin en acil ve önemli meselesi, dış durum dolayısıyla, dağılan Nizam-ı Cedit ordusunun yeniden toparlanması olduğundan askerlik alanında yeni düzen çalışmaları II. Mahmut devrinin ilk yıllarında başlamıştır³³. II. Mahmut bir savaş halinde askerî talim ve terbiyeden mahrum yeniçeri ordusu ile iş başaramayacağını anlamıştı. Bu düşünceyle ulema, rical ve ocak ağalarının muvafakati ile Yeniçeri Ocağı'na düzen

³⁰ UBUCINI, **a.g.e.**, s. 402-403; Z. GÖLEN, **a.g.m.**, s. 4.

³¹ UBUCINI, **a.g.e.**, s. 399; Z. GÖLEN, **a.g.m.**, s. 5.

³² Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 250.

³³ ENGELHARDT, **Tanzimat ve Türkiye**, (Çev: Ali Reşad), Kaknüs Yayınları, İstanbul, 1999, s. 19; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 148; Yılmaz ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. V, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 117.

vermeye teşebbüs etmiştir³⁴. Esasen II. Mahmut Yeniçeri Ocağı'nın tamamen ortadan kaldırılmasını istiyordu. Ancak yeniçerilerin yeni bir taşkınlık yapmalarından ve isyan çıkarmalarından çekindiği için onları kuşkulandırmayacak şekilde yeni bir talimli asker oluşturulmasını kararlaştırdı. Yapılacak askeri ıslahat yeniçerilere karşı değil, aksine yeniçeriler vasıtasıyla olacaktı³⁵.

Sened-i İttifak'ın imzasından on beş gün kadar sonra, başta Yeniçeri Ocağı olmak üzere, yedi ocaktan bir muvafakatname alınıp, sekizinci bir ocak kurulmaya başlandı³⁶. 22 Eylül 1808'de Levent Çiftliği Kışlası'na bir miktar asker konulup, Nizam-ı Cedit zabitlerinden Arnavut Mustafa, Selimiye'de asker yazmaya memur edildi ve 29 Eylül günü de talimler başladı³⁷. Oluşturulan ocağın karakteri III. Selim devrindeki Nizam-ı Cedit ordusuyla aynıydı. Sadrazam Mustafa Paşa halka yakın mazinin korkunç olaylarını hatırlatan "Nizam-ı Cedit" terimini bir tarafa bırakarak, yeni kurulan asker ocağına Sekban-ı Cedit adını verdi³⁸. Böylece 14 Ekim 1808'de eski bir kapıkulu ocağı olan sekbanların adı benimsenerek Sekban-ı Cedit ocağı kuruldu ve Devlet-i Aliyye askerinin bundan böyle sekiz ocaktan ibaret olduğu ilan edildi³⁹. Sekban-ı Cedit, bağımsız bir ocak halinde mevcut kapıkulu ocaklarının sekizincisi sayılmıştı. Yani; yeniçeri, cebeci, topçu, top arabacı, humbaracı, lağımçı ve kapıkulu süvarisinden sonra Sekban-ı Cedit yeni bir ocak olarak meydana gelmişti⁴⁰. Bu ocağa, tuğ, davul ve sancak verilerek bağımsız duruma getirildi. Ocak, Levent Çiftliği ile Üsküdar kışlalarında genç askerinin Avrupa usulünde eğitim görmesiyle gelişmeye başladı. Sekban-ı Cedit erlerine aynı renkte ve biçimde aba, dizlik, tozluk ve kalpak giydirildi⁴¹. Sekban-ı Cedit ocağının ağalığına Nizam-ı Cedit askeri zamanında ocak kethüdası olan Süleyman Ağa

³⁴ ENGELHARDT, a.g.e., s. 19; Necdet HAYTA-Uğur ÜNAL, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 99.

³⁵ N. IORGA, **Osmanlı Tarihi**, C. V, (Çev: Bekir Sıtkı Baykal), Güney Matbaacılık, Ankara, 1948, s. 185; Bernard LEWIS, **Modern Türkiye'nin Doğuşu** (Çev: Metin Kıratlı), T.T.K. Basımevi, Ankara, 2000, s. 80; Zuhuri DANIŞMAN, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, Yeni Matbaa, İstanbul, 1966, s. 195.

³⁶ Ziya Nur AKSUN, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994, s. 120.

³⁷ İsmail Hami DANIŞMEND, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1955, s. 95; Z. N. AKSUN, a.g.e., s. 120.

³⁸ Bernard LEWIS a.g.e., s. 80; E. Z. KARAL, a.g.e., s. 97.

³⁹ Z. N. AKSUN, a.g.e., s. 120; M. KUNT-S. AKŞİN, a.g.e., s. 96.

⁴⁰ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 166.

⁴¹ E. Z. KARAL, a.g.e., s. 148.

atandı. Bir “Umur-u Cihadiye” (harbiye) nazırlığı kurularak buraya da şikk-ı evvel defterdarı (maliye bakanı) Behiç Efendi tayin edildi⁴².

Sekban-ı Cedit ocağının maaş ve tayinatı fazla olduğundan rağbet görüyordu. Hatta yeniçerilerle bunların ileri gelenlerinden bile ocağa girenler olmuştu. İstanbul’da iki sınıf asker arasında büyük bir fark mevcuttu ve dikkati çekiyordu. Birinci sınıf askerler, Alemdar’ın Rumeli’den getirttikleriydi. Bunlar, altın, gümüş tozluklar, ceviz kadar gümüş düğmeler, halis gümüştan dökme kundaklı tabanca, tüfek ve kılıçları ile ihtişam içinde dolaşırlardı. Sekban-ı Cedit de şubaralarını sırma şeritlerle, incilerle süsleyerek ve üzerine de bin, bin beşer yüz kuruşluk şallar sararak ve yeni rengârenk elbiseler giyerek gezinirlerdi. Yeniçerilere gelince, köşe başlarında limon, kömür satarak geçinmekte idiler ve şüphesiz bunlar, birincilere büyük bir haset ve kin besliyorlardı⁴³.

Gönüllü olarak toplanacak gençlerden sekbanlar için ihtiyat bölükleri oluşturulacaktı. Bunlar, topçulara verilen miktarda bir para alacaklar ve örnek bölükler sıfatıyla yeniçerilerin eski disiplini ile Avrupa örneğine göre kabul olunacak yenilikler arasında bir bağ teşkil edeceklerdi⁴⁴. Sekban-ı Cedit için 160. 000 kişilik bir kuvvet öngörülüyordu. Ocak çabucak geliştiğinden kısa zamanda 10. 000’lik bir kuvvet oluştu. Ayrıca donanmayı ve diğer ocakları düzeltmek için tedbirler alındı⁴⁵. Sekban-ı Cedit’in kuruluşuna paralel olarak Yeniçeri Ocağı’nda da ıslahat yapıldı⁴⁶.

Yeniçeri Ocağı’nın düzenlenmesine temel olarak Kanunî Sultan Süleyman kanunnameleri kabul edildi. Buna göre fiilen askerlik yapmayan rençper ve esnaf gibi kimselerin ellerindeki yeniçerilik kağıtları alınacaktı⁴⁷. Askerlik yapana verilen bu esameleri, zamanla, askerlik yerine esnaflık yapan ocaklılar tahvil senedi gibi herkese satmaya başlamışlardı⁴⁸. Ölen yeniçerilerin cüzdanları iade edilmediği için, binlercesi şunun bunun elindeydi. Bunlar, yeniçeri hayatta gibi maaş alıyorlardı. Çok defa bu

⁴² Z. DANIŞMAN, **a.g.e.**, s. 196; Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 166.

⁴³ Z. DANIŞMAN, **a.g.e.**, s. 199; Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 166.

⁴⁴ Joseph Van HAMMER, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1966, s. 185-186.

⁴⁵ M. KUNT-S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 96.

⁴⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 97.

⁴⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 148.

⁴⁸ İ. H. DANIŞMEND, **a.g.e.**, s. 95.

esameler alınıp satılan bir meta haline gelmişti⁴⁹. Bunlar zaman geçtikçe elden ele dağılmış ve birçok aileler için geçim kaynağı haline gelmiş olduğundan padişah birden bire toplatılmasını tehlikeli bulmuş ve kırk gün içinde yarı fiyatla gümrük gelirleriyle satın alınması kararlaştırılmıştı⁵⁰. Bu birçok tepkilere yol açtığı gibi, ulema arasında, aynı şekilde görev yapmadan para alan ulema-i rüsumu çok tedirgin etti⁵¹.

Esasında yeniçerilerin bu dönemde toptan kaldırılması uygun bulunmuş ise de, padişah tarafından (şimdilik) buna izin verilmedi. Çünkü henüz düzenli ordu kurulmasına girilmemiş, öte yandan İstanbul yeni sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın, sekiz-on bin askeri ile dolu olduğundan, iyi kötü yine devlet askeri olan yeniçerilerin kaldırılıp dağıtılması, saltanat başkentinin tümünden sadrazam birlikleri elinde kalmasına yol açardı. Bu durum ise, yasalara aykırı olduktan başka, akla ve politikaya da uygun bir iş olmazdı⁵².

Yeniçeri Ocağı'nın düzenlenmesine Kanunî Sultan Süleyman'ın tedbirlerinin esas alınması çok iyi düşünülmüş bir karardı. Fakat bu tedbirleri uygulamakta artık haris ve tahrik edici bir hal alan Alemdar Mustafa Paşa büyük hatalara düştü. Nizam-ı Cedit'in eski subaylarına, hiçbir endişe duyulmaksızın tekrar bu teşkilatta görev verildi. Diğer taraftan sadrazam, istekli olan herkesi, halk elemanları arasında hiçbir fark gözetmeksizin ocağa kabul etti⁵³.

Yeniçeri ortalarına bağlı fakat askerlikten anlamayan birçok sebzevatçı, hamal ve kayıkçı delikanlıların sekban veya kalyoncu sınıflarına yazılarak askerliği öğrendikten sonra sanatlarıyla uğraşmalarına müsaade verilmesi kararlaştırıldı⁵⁴.

Islahattan memnun olmayanlar, hükümete karşı gizliden gizliye çalışmaya başladılar⁵⁵. Sekban-ı Cedit ismiyle Nizam-ı Cedit'in ihyası, yeniçerilerin ulufe cüzdanlarının (esame) toplatılmasından dolayı yeniçerilerin rahatsız olması ve görev yapmadan para alan ulemanın da bu durumdan kuşkulanması, Alemdar'la saray

⁴⁹ Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 117.

⁵⁰ İ. H. DANIŞMEND, **a.g.e.**, s. 95.

⁵¹ M. KUNT-S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 96.

⁵² M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 229-230.

⁵³ J. V. HAMMER, **a.g.e.**, s. 186; B. LEWIS, **a.g.e.**, s. 80.

⁵⁴ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 97.

⁵⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 98.

ricalinin muhalefeti, ticaret ve sanatla meşgul olan ocaklıları talime mecbur etmek üzere İstanbul'da esnafılık için askerî talimin şart koşulması, Alemdar ve adamlarının her gece sefahat ve saz alemlerinde yaşamaları tepkilere ve başkaldırmalara neden oluyordu⁵⁶.

Alemdar, saray ve İstanbul ahlak ve adetini bilmediğinden etrafında dönenlerden haberdar değildi. Cesur ve iyi yürekliydi, fakat bu hasleti kâfi değildi. Ümmi olduğundan usul ve erkan bilmiyordu. Yanında ona akıl hocalığı yapan Rusçuk yaranı ise “zorbalar mağlup oldu, iktidarları kalmadı” zannıyla zevk ve sefaya dalmışlardı. Sadrazam olarak kazandığı başarılar, Alemdar'da evvelce mevcut olmayan engin bir gurur uyandırmıştı. İstanbul paşalarının yaşayışlarını benimseyen Sadrazam artık arkadaşlarını lüzumsuz ve düşmanlarını her şeyden mahrum görüyordu⁵⁷.

Yeni sadrazamın keyfi hareketlerinden rahatsızlık duyan Sultan Mahmut, aynı zamanda tasdik etmek durumunda kaldığı Sened-i İttifak'ın devlet bünyesinde meydana getireceği sorunların büyüklüğü karşısında da endişelenmekteydi⁵⁸. Alemdar devletin merkezî idaresi hakkında hiçbir şey bilmediğinden reform hareketinin liderliğini yapacak biri değildi. İstanbul'a yerleşen gönüllüleri de, yeniçeriler derecesinde zorbalığa başlamışlardı. Sultan Mahmut, bütün bunları önleyecek nüfuzunu henüz elde edememişti. Bir taraftan kapıkulları, Alemdar'ı yok etmek ve padişahı sindirmek için fırsat kollarken diğer taraftan IV. Mustafa taraftarları, onu yeniden tahta çıkarmak için kesif bir faaliyete girişmişlerdi. Bizzat IV. Mustafa da bu faaliyetin içindeydi. Bütün bunlardan haberdar olan II. Mahmut, olayların gelişmesini bekliyor, yanlış bir adım atmamaya dikkat ediyordu. Ocaktan yetişen Alemdar ise yeniçerilere ehemmiyet vermiyor, “manav ve leblebici güruhu” diye kendilerini açıkça küçümsüyordu⁵⁹.

Padişah, Sened-i İttifak'ı imzaladığı için; ulema, kendilerine itibar edilmediği ve nüfuzlarını kırdığı için; Yeniçeri Ocağı da, Sekban-ı Cedit sınıfı kurulduğu ve talim-terbiyeye mecbur edildiği için Alemdar'a kin beslemeye başlamışlardı. Dostları böyle bir durumun günün birinde doğurabileceği tehlikeleri kendisine göstermeye çalıştılar. Fakat Alemdar ehemmiyet vermedi⁶⁰. Alemdar ve yaranının halk arasında da itibarı

⁵⁶ İ. H. DANIŞMEND, *a.g.e.*, s. 96.

⁵⁷ Z. DANIŞMAN, *a.g.e.*, s. 197-198; E. Z. KARAL, *a.g.e.*, s. 98.

⁵⁸ Z. N. AKSUN, *a.g.e.*, s. 121.

⁵⁹ Y. ÖZTUNA, *Büyük Osmanlı Tarihi*, s. 117.

⁶⁰ E. Z. KARAL, *a.g.e.*, s. 98.

kalmamıştı. Gerilik taraftarları, bu fırsattan istifade etmeyi, yeniçeriler, IV. Mustafa'nın tekrar tahta çıkarılmasını kolay başarılır bir hal olarak görmeye başlamışlardı⁶¹.

Uygun bir fırsat kollayan yeniçeri elebaşları, cadı kazanını kaynatmaya başladılar⁶². İstanbul'da çıkması muhtemel bir yeniçeri ayaklanmasına karşı Sekban-ı Cedit askerine güvenilmiş olmasına rağmen, askerin gerekli savaş, silah ve gereçleri ikmal edilmediği gibi, Sekban-ı Cedit kışlıklarına cephane bile verilmemişti. Nitekim bu kayıtsızlık ve ihmal daha sonra da çok pahalıya mal olmuştu⁶³.

Alemdar, 25 Ramazan'a denk gelen 14 Kasım akşamı, şeyhülislâm konağına iftara gitmişti. Yollar halk ile dolu olduğundan Alemdar'ın önünde giden sekbanlar, değnek ve kamçı ile halkı tazyik ederek ona yol açmak zorunda kalmışlardı. Sekbanlar tarafından sopa ile dövülenler cebeci kahvehanelerine giderek söylenmeye başladılar. İstanbul bir dedikodu kazanı haline geldi. Yeniçeriler isyana hazırды. Halkın da Alemdar'dan şikayetçi olması onları büsbütün cesaretlendirdi. Hatta Bâb-ı âli duvarlarına: "Rumeli'den geldi bir çitak, bayram ertesi ya kılıç oynayacak ya bıçak" şeklinde yaftalar bile yapıştırılmıştı. İş bu duruma geldiği halde Alemdar aldırmamış, hiçbir emniyet tedbiri almamıştı⁶⁴. Yine bu sırada, kimin tarafından gönderildiği bilinmeyen bir haber ocağı ayağa kaldırdı. Bu haber: "Bayram ertesi yeniçerilerin kaldırılması kararlaştırıldı" şeklinde idi. Derhal ocak ağaları harekete geçti. O gece yeniçeriler "yangın var!" diye haber uçurmaya, yangını söndürmeye gelecek olursa Alemdar'ı o karışıklıkta öldürmeye karar verdiler. Tam beş defa "yangın var" diye Bâb-ı âli'ye haber gönderdilerse de Alemdar dışarı çıkmadı. Bunun üzerine yeniçeriler Bâb-ı âli'yi basmaya karar verdiler. Yeniçeriler, aralarında "sabahtır" parolasını kullanarak gece yarısı harekete geçtiler. Yangın çıkarttıktan sonra tüfek atmaya, han ve dükkanlardan çıkan sekbanları katletmeye başladılar⁶⁵.

Sekban-ı Cedit'in kurulmasından bir ay, Alemdar'ın iş başına gelmesinden 3,5 ay sonra, 14 Kasım gecesi yeniçeri isyanı patlak verdi⁶⁶. Bâb-ı âli'ye hücum eden asilere karşı sekbanlar dağınık ve komutansız kaldıkları için sadrazama yardım edemediler.

⁶¹ Z. DANIŞMAN, **a.g.e.**, s. 199.

⁶² M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 231.

⁶³ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 166.

⁶⁴ İ. H. DANIŞMEND, **a.g.e.**, s. 96; Z. DANIŞMAN, **a.g.e.**, s. 200.

⁶⁵ Z. DANIŞMAN, **a.g.e.**, s. 200.

⁶⁶ M. KUNT, S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 96.

Asilere teslim olmaksansa, sonuna kadar karşı koymaya karar veren Alemdar kendisine etraftan yardım bekledi. Tersanede ve Üsküdar kışlasında toplu kuvvetler olduğu halde padişahın etrafındaki paşalar Bâb-ı âli yangınına uzaktan seyrettiler. Sadrazamı kurtarmaya gitmediler. Bu hareketleri de ancak II. Mahmut'tan yerlerinden kıpırdamamak için emir almış olmalarıyla açıklanabilir⁶⁷. Bu zayıf savunma durumu sekiz-dokuz saat kadar sürdükten sonra yeniçeriler, sadrazamın içinde bulunduğu mahzenin kubbesini delmeye başladıklarından Alemdar hemen, yakınında bulunan cephaneliği ateşledi. Patlayan cephanelik 300 kadar yeniçeriyi havaya uçurdu. Bu arada kendisi de şehit oldu⁶⁸.

Alemdar, Osmanlı tarihinde Yeniçeri Ocağı'nın isyanına karşı hayatının sonuna kadar mücadeleyi kabul etmiş tek sadrazamdır. Yeniçeriler, Alemdar'ı öldürdükten sonra birçok büyük memurun konağını yağma ettiler. En nihayet saraya da hücum ettiler. Sekbanlar cesaretle karşı koyunca taraftarlarını çoğaltmak için münadiler çıkarttılar. Yeniçerilere yardım etmeyenlerin kafir olduğunu ve bunlardan evlilerin de nikahlarının kalmadığını ilan ederek taraftarlarını çoğaltmaya çalıştılar⁶⁹.

Düzenli kuvvetlerle asiler üzerine saldırıya geçilince yeniçeriler yangın çıkardılar ve II. Mahmut'u istemediklerini, IV. Mustafa'yı tahta çıkarmaya karar verdiklerini ilan ettiler. Aynı gün şeyhülislâm, IV. Mustafa'nın idamı için fetva verdi. II. Mahmut ağabeyini öldürmekte tereddüt ediyordu. Ancak eski padişahın asilerle işbirliği ettiği kesin şekilde anlaşılmıştı. II. Mahmut devlet adamlarının reyi üzerine, IV. Mustafa'yı öldürttü. Artık Osmanlı hanedanından kendisinden başka kimse kalmamıştı⁷⁰. IV. Mustafa, saltanatı ele geçirmek için fitneyi ayaklandırmaya cesaret ederek, Devlet-i Aliyye'nin türlü felaketlere ve kayıplara uğramasına neden oldu. Tuttuğu bu yoldan dolayı hem III. Sultan Selim Han'ın hem de kendisinin ölümüne yol açmış oldu⁷¹.

Asiler, IV. Mustafa'nın öldürüldüğünü öğrenince Sultan Mahmut'a emniyetleri kalmadığını söylemeye başladılar. Padişahın başka hanedanın hiçbir erkek üyesi

⁶⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 99; Reşad Ekrem KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 282.

⁶⁸ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 231; UBICINI, **a.g.e.**, s. 405.

⁶⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 99.

⁷⁰ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 99-100; UBICINI, **a.g.e.**, s. 405; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 118.

⁷¹ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 232.

bulunmamasına rağmen, saraya hücum ettiler ve Padişahı öldüreceklerdi⁷². İstanbul'da kardeşin kardeşi kıydığı günler yaşanmaya başlandı. Yeniçerilerle Sekban-ı Cedit ocağına mensup askerler, yani aynı dini aynı kanı taşıyanlar birbirlerine kurşun sıkıyor, kılıç çekiyordu. İki taraftan yüzlerce kişi ölmesine rağmen, asiler sarayı ele geçiremediler. Padişahı alt edemeyeceklerini anlayınca da, ulemanın aracılığını istediler. Bundan sonra itaatsizlikte bulunmamak koşuluyla padişah kendilerini bağışladığını bildirdiğinden, top tüfek atışları kesildi⁷³.

Böylece iş bitti sanılırken, ertesi günü, yeniçeri ileri gelenlerinden, Kandıralı diye tanınan birisi isyan bayrağını kaldırarak, Sultan'ın kendini öldürtmesi korkusundan dolayı saklananları bir araya topladı. Böylece, fitne ateşi yeniden alev saçmaya başladı. Yapılan çarpışmalarda birçok asker öldü. Padişahın sarayında aşçılık ve kapıcılık yapan bazı hainler bile sekbanlara düşmanlık etmeye başladılar⁷⁴.

Padişah buna bir son vermek için yeniçeri önderlerine isteklerini sordu. İstekleri Sekban-ı Cedit ocağının kaldırılması, Rusçuk ayanının iktidardan uzaklaştırılmasıydı⁷⁵. Fitne kapısının kapanması Sekban Ocağının kaldırılmasına bağlıydı⁷⁶. Padişah bu isteği yerine getirerek Sekban ocağının kaldırıldığını bildirdi. Ortaya çıkan Rus tehlikesine karşı ordunun bütünlük içinde olması için bu kararı vermek zorundaydı. Sekban-ı Cedit ocağını kaldırılarak Sadaret kaymakamı Memiş Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Fakat çok kısa sürede yetersizliğini anlayıp değiştirdi ve yerine Yusuf Ziyaüddin Paşa'yı tayin etti⁷⁷.

II. Mahmut 18 Kasım 1808'de Sekban-ı Cedit'i ilga edince ihtilalciler, zaten ortada tahta çıkaracak şehzade kalmadığı için, II. Mahmut'un padişahlığına razı oldular. Sekban-ı Cedit askeri dağıldı ve yüzlercesi yeniçerilerin eline geçerek öldürüldü⁷⁸. Ateş kesildi ve korkunç dahili savaş sona erdi. Ne asiler padişahı yenebilmişler, ne de padişah onları temizleyebilmişti. Bundan sonra 18 yıla yakın bir müddet, iki taraf kıl

⁷² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 100; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 119.

⁷³ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 233; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 100; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 119.

⁷⁴ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 233.

⁷⁵ Y. BAHADIROĞLU, **Osmanlı Padişahları**, Nesil yayınları, İstanbul, 1999, s. 606.

⁷⁶ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 233.

⁷⁷ Y. BAHADIROĞLU, **a.g.e.**, s. 607.

⁷⁸ N. IORGA, **a.g.e.**, s. 187; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 119.

kadar ince bir dengeyle hayatlarını devam ettirebildiler. Bu dengenin korunması Sultan Mahmut'un en hayati meselesi haline geldi⁷⁹.

D. EŞKİNCİ OCAĞI'NIN KURULMASI

Uzun zamandır Osmanlı Devleti eğitim görmüş askeri kuruluşlar tasarlıyordu. Sultan I. Mahmut buna başlangıç olsun diye usul-ül hikem fi nizam-il ümem adlı risaleyi yazdırarak bastırılmış ve yayınlamıştı. İtalyan dilinde askerlik sanatı ile ilgili bazı risaleleri bile tercüme ettirmişti. Sonra Sultan III. Mustafa, eğitim görmüş askerin tertibiyle ilgili gerekli raporları kaleme aldirmişti. Tophanede bazı yeni düzen tertibine girişmişti. O sırada Rus savaşı çıkmış ve tasarladığı işi yapmayı başaramamıştı. Sultan I. Abdülhamit zamanında bile sürat topçularının çoğaltılmasına uğraşıldı ise de asıl amaç olan eğitim görmüş askerî tertip işi yerine getirilememişti. Çünkü askerin disiplin altına alınması ve eğitim, yeniçeri subaylarının çıkarlarına dokunuyordu. Yeniçeriler iyiyi kötüyü ayırt edemez kimselerdi. Yeni bir askerî düzene girilirse bir kargaşalık çıkaracakları belliydi. Bu yüzden cesaret olunamamıştı⁸⁰. III. Selim dönemine gelindiğinde, devlet ricalinin önünde iki seçenek bulunuyordu: Ya askerî ıslahatların ya da bu yüzyılda güçlenen mahalli güçlerin, yani ayanların merkeze bağlanmasına öncelik verilecekti. Nitekim askerî ıslahatların aciliyetinden dolayı⁸¹ Nizam-ı Cedit askeri kurulduysa da 1807'de yaşanan vaka-i Selimiye üzerine Nizam-ı Cedit kaldırıldı. Ardından sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın sekban adıyla eğitim görmüş askerî kuruluş düzeni 1808'de yeniçerilerin isyanı üzerine kaldırıldı⁸². Böylece Sadrazam Alemdar Mustafa Paşa'nın askerlik alanındaki düzeni, yeniçerilerin ayaklanması ve Alemdar'ın öldürülmesiyle sona erdi. Bundan sonra, yeniçeriler zorbalıklarını arttırdılar. Kadın ve erkeklere sarkıntılık, birbirleriyle kavga, odaları arasında savaş, tüccar, esnaf ve ameleiy kesime bağlama veya kazançlarına ortak olma, tüccar gemilerine balta asma gibi hareketlerine harpten kaçma, ağalarını öldürme, reayaya her türlü zulüm ve işkence yapma gibi zorbalıklar ekleniyordu. Oysa disiplinli, eğitim

⁷⁹ Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 119.

⁸⁰ Ahmet Cevdet PAŞA, **Tarih-i Cevdet**, C. VI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994, s. 2938.

⁸¹ Abdurrahman ÜZÜLMEZ, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Islahat Düşüncesinin Gelişimi (1718-1839)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara, 1994, s. 115.

⁸² A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2938; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 149; Reşad Ekrem KOÇU, **Yeniçeriler**, Koçu Yayınları, İstanbul, 1964, s. 322.

görmüş muntazam askerî kuruluşlar yetiştirilmedikçe serhadlerin muhafazası şöyle dursun, içte güvenliğin sağlanması imkanının olmadığı açıkça ortaya çıkmıştı⁸³.

Osmanlı Devleti'nin talimli ve muvazzaf askerlerinin en seçkinleri olan yeniçerilerin düzeni artık toptan bozulmuş olduğu gibi, bunların sefer araç ve gereçleri de dönemin ihtiyaçlarını karşılayamayacak derecede çığırından çıkmış ve çöküntüye düşmüştü⁸⁴.

II. Mahmut, Sekban-ı Cedit'i lağvettikten sonra devam eden Osmanlı – Rus savaşındaki mağlubiyet yüzünden 1812'de Bükreş Anlaşması'nı imzalamış, ardından 1821'de başlayan Mora ve Adalar isyanının beş senede bastırılmaması askerin talim-terbiye ve askerlikle ilgisinin olmamasından dolayı meydana gelmişti⁸⁵. Böylelikle düşman saldırılarına karşı muntazam olamayan ve iyi eğitim görmemiş bulunan bir askerle karşı konulamayacağını son savaşlar daha iyi öğretmişti⁸⁶. Devlete ve millete düşmanın bile yapamayacağı hainlikleri yapan ve ancak kendi çıkarlarını düşünen bu kanun bilmez, hiçbir değer tanımayan çeteleşmiş ocağın akıbeti üzerinde durma sırası gelmişti. Halk artık kendilerinden yaka silkmeye başlamıştı. Başta padişah olmak üzere devlet adamları, Yunan isyanlarındaki başarısızlıklarını görerek bundan böyle imparatorluğun geleceği için kendilerine güvenilemeyeceğini anlamış bulunuyorlardı⁸⁷. Eğer askerlerin durumu ve savaş işleri düzenlenip yoluna konmazsa, buna önem verilip işe girişilemezse devletin yaşantısını sürdürmesinin tehlikede olduğu artık açık seçik görülen bir durumdu⁸⁸.

1825-1826 yıllarında Mora'da görevlendirilen ve yeni sistemle kurularak eğitim görmüş olan Mısır'ın Cihadiye askerinin sağlamış olduğu başarılar, eğitilmiş askerin önem ve yararını bir kez daha göstermişti. Yunan isyanı, koca devletin bozuk ve kalabalık ordularıyla değil, ancak Mısır Valisi Mehmet Ali Paşanın küçük fakat modern ordusuyla yatıştırılmıştı. Bu nedenle II. Mahmut her ne pahasına olursa olsun, yeni bir

⁸³ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2938.

⁸⁴ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 253.

⁸⁵ Nuri ÜNLÜ, **İslam Tarihi**, C. III, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 51.

⁸⁶ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 166.

⁸⁷ Ahmet Lûtfî Efendi, **Vak'anüvis Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi**, C. I, (Sad: Ahmet Hezarfen), Şefik Matbaası, İstanbul, 1999, s. 95; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 149.

⁸⁸ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 251.

teşkilat kurmaya karar vermişti⁸⁹. Gerçekte yeniçerilerin yine karşı çıkacakları düşünülüyor değildi. Ama Ağa Hüseyin Paşa'nın yeniçeri ağalığından beri zorbalardan epeyce burunları kırılmış, kimi birer görevle taşralara gönderilmiş, kimi sürgün veya idam edilmişti. Buna bakılırsa yeni bir askerî düzen değişikliği yapılması için ortam iyice gelişmişti⁹⁰. Yeni bir askerî teşkilatın kurulması şart olduğundan talimli ve itaatli asker meselesini yarım asır içinde üçüncü defa olarak 1826 yılında II. Mahmut ele aldı⁹¹.

Sultan II. Mahmut, başta yeniçeriler olmak üzere, Kapıkulu Ocakları'nı kaldırmak için tam 17 yıl bekledi. Yunan ihtilali ile başa çıkamayan bir ordunun, her an yeniden patlaması muhtemel bir Rus savaşında ne yapabileceği, artık yalnız padişahı değil, bütün devlet adamlarını hatta yeniçeri generallerini düşündürür oldu. Bir zamanlar Tanrı'nın emrinden hemen sonra geldiğine inanılan padişah iradesi yoluyla bu işi çözümlenmek mümkün değildi. Yeniçeri Ocağı, böyle bir iradeyi tanımayacağını, birçok defalar, devletin en ağır zararları pahasına göstermişti⁹².

Padişah ilk iş olarak ulemayı kazanma mecburiyetini hissetti. Çünkü bu sınıf genellikle yeniçerilere arka çıkıyor, başka bir asker ocağının oluşturulmasına taraftar bulunmuyordu. Fakat halk gibi, onlar da yeniçerilerin zorbalıklarından bıkip usanmışlardı. Yapılan gizli görüşmelerde, memleketin geçirmekte olduğu buhranlar izah edildi ve düşmana ancak muntazam ordularla karşı konulabileceği anlatıldı. Ulemanın ileri gelenleri bu gerekçeyi tasvip etmiş, yeni ordu kurulması zaruretine katılmışlardı⁹³. İşe III. Selim gibi modern bir ordunun çekirdeğini hazırlamakla girişmek gerekiyordu. III. Selim tahttan indirildikten sonra, o zaman veliaht şehzade olan Sultan Mahmut'a, devletin geleceğinin bu noktada düğümlenip kaldığını iyice telkin etmişti. II. Mahmut bütün kilit noktalarına, hatta yeniçeri generalliklerine, yeni bir ordu kurulması gerektiğine içten inanmış kimseleri getirdi. Bütün bunları yaparken her an tetikte bekleyen ve kendi durumlarını padişah derecesinde bilen yeniçerileri ürkütmek için,

⁸⁹ N. IORGA, **a.g.e.**, s. 315-316; Osman TURAN, **Türk-Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1978, s. 590; Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 166.

⁹⁰ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2939.

⁹¹ R. E. KOÇU, **Yeniçeriler**, s. 323.

⁹² Yılmaz ÖZTUNA, **Türk Tarihinden Yapraklar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 238.

⁹³ Heyet, **"II. Mahmut"**, **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, Tercüman Neşriyat, İstanbul, 1982, s. 735.

çok dolambaçlı yollar icap etti⁹⁴. Padişah önce tersane ve topçu sınıflarının modernleşmesine ve gemi inşa işlerine başladı. Bu sınıfları kuvvetlendirip kendisine bağlayarak asıl hedefi olan Avrupa modelinde bir ordu kurmanın hazırlığına girişti⁹⁵.

Eğitim görmüş asker tertibine karar verildikten sonra, kararın yeniçerilere uygulanması nasıl sağlanacak diye görüşülmeye başlandı. Ağa Hüseyin Paşa büyük ve küçük askerlerin ikna edilebileceğini söyledi. Ancak bu iki sınıfın ortasında bulunan ve esame akçesinden faydalanmaya alışkın mütevellî, aşçı, usta ve haseki ortağı denilen çıkar sağlayan kişilerin harekete geçip isyana teşvik edebileceğini, bu yüzden de bu gibi karışıklık çıkarabilecek olanları önce ve birden idam etmek gerektiğini belitti. Hüseyin Paşa'nın söylediği en kestirme yol ise de birçok kimseyi idam etmek hak ve adalete uygun görülmedi. Kendilerine yol gösterilir de kabul ederlerse güzel karşılanır, yok eğer karşı gelirlerse haklarında gerekli işlem yerine getirilir diye karar alındı⁹⁶.

Önce yeniçeri ağası Celalettin Ağa aracılığı ile daha önce ocak çavuşluğundan atılıp da o günlerde kul kethüdası olan Hasan Ağa ve ustalıktan gelme ve ocakta ilk başvurulacak kimse olan Canbaz Kürt Yusuf ve birkaç sözü geçerli kimseler birer birer çağırıldı. Gizlice para ve rütbe vaad edilerek kendilerine askerliğin kanunî ve akla uygun gerekleri anlatılıp bu bakımdan uyarıldılar. Yeni bir düzen ve askerî eğitim için kendilerinden söz alındı⁹⁷. Ayrıca II. Mahmut, yeniçerilerin “talim gavur icadıdır” diyememeleri için şeyhülislâmdan “harp fenninin askere öğretilmesinin şer’an vacip olduğuna” dair bir fetva aldı⁹⁸.

Padişah yeniçerilerden talimli bir ordu çıkarmak istiyordu. Yeniçeri ağası Celalettin Ağa vasıtasıyla ocak erkânından ve neferler üzerinde nüfuz sahibi bazı ocaklıdan yeniçerilerin talimi kabul edeceklerine dair söz aldı⁹⁹. Yeniçerilerden söz alındıktan sonra 25 Mayıs 1826’da şeyhülislâm konağında ulema’nın, vezirlerin ve Yeniçeri Ocağı adına söz sahibi kumandan ve zabıtların iştiraki ile büyük bir meclis toplandı. Devletin nazik durumu ve ordunun perişan hali açıkça konuşuldu. Bunun

⁹⁴ ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 21; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 522-523; Y. ÖZTUNA, **Türk Tarihinden Yapraklar**, s. 238.

⁹⁵ O. TURAN, **a.g.e.**, s. 590.

⁹⁶ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2939; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 532.

⁹⁷ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2939; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 532-533.

⁹⁸ A. LÜTFÎ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 93; N. IORGA, **a.g.e.**, s. 317; R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 386.

⁹⁹ R. E. KOÇU, **Yeniçeriler**, s. 323; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 532-533

üzerine padişah tarafından hazırlanan bir kanun layihası okundu. Bu layihada şu ifadeler yer almaktaydı: “Elli bir yeniçeri taburundan zabitleri vasıtasıyla talim ve terbiye kabul eder, yüz ellışer nefer seçilecek ve bu suretle toplanacak 7650 nefere “Eşkinci” adı verilecekti. Evvela bunlar muallim asker olarak yetiştirilecek, sonra ocağın tam kadrosu da eşkincilerin idaresinde talim ve terbiye görecek¹⁰⁰. Eşkinci sınıfının her odasında, yeniçeri odasındaki kadar subay bulunacak, subaylar, tayinlerinde yeniçeri ağasına caize vermeyecekler, yeniçeri ağası vazifesine başlarken sadrazama hiçbir para vermeyecekti. Padişah ve devlet adamlarının daha önce yaşanan kanlı hadiselerden dolayı talimin Et Meydanı’nda yapılması hususunda tereddüt göstermelerine rağmen, talim Et Meydanı’nda subayların nezareti altında yapılacak, atış talimi Kâğıthane’de veya Davutpaşa’da yapılacak Eşkincilerin eğitime itina edilecekti”¹⁰¹.

Eşkinci Ocağı’na, yeniçeri taburlarından gönüllü olanların alınması ne derecede ihtiyatlı hareket edildiğini gösterir. Nihayet 25 Mayıs 1826’da “Eşkinci Ocağı” diye modern bir askerî ocağın teşkili resmen ilan edildi. Şeyhülislâm Tahir Efendi, yeni ocağın kurulması lüzumuna dair fetva verdi¹⁰². Mecliste bulunan yeniçeri zabitlerinden ocaktan eşkinci yazmaya ve böylece askerinin talimine taahhüt alındı. Hemen bir hüccet yazıldı ve mecliste bulunanlar tarafından mühürlendi. Hatta bazı zabitler “kanımızla mühürleriz” diyerek isimlerini yazdılar¹⁰³. Yeniçeri taburlarından kaydedilen askerlere talim ettirilmesi kararlaştırılırken bu karar hükümet erkanı ile birlikte yeniçerilere de imzalatıldı. Bu münasebetle padişah, Kanunî devri nizamlarının ihyasını mevzu bahis ediyor; ocağa asla dokunmayacak gözükiyordu. Fakat padişahın yakını bulunan ve onun adına konuşan Ağa Hüseyin Paşa: “Şimdi bir köşküm var; yarın bir yalı lazımdır. Daha sonra kendime bir saray yaptıracağım” derken inkılabın nasıl gelişeceğini ifade ediyordu. Yeniçeri Ocağı dışında kurulan Eşkinci Ocağı, Nizam-ı Cedit veya Sekban-ı Cedit gibi bağımsız bir kuruldu¹⁰⁴.

¹⁰⁰ R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 386.

¹⁰¹ A. LÛTFİ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 93; N. IORGA, **a.g.e.**, s. 316-317; ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 20; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁰² Esad Efendi, **Vak’a-Nüvîs Es’ad Efendi Tarihi**, (Yayına Haz: Ziya Yılmaz), Enes Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 574-575; B. LEWIS, **a.g.e.**, s. 80; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 131.

¹⁰³ İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 532-533; R. E. KOÇU, **Yeniçeriler**, s. 323; R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 386.

¹⁰⁴ ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 20-21; O. TURAN, **a.g.e.**, s. 590; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 150.

Hazırlanan hüccet, fetvalar ve Eşkinici Ocağı nizamnamesi, Ağa Kapısı'na gidilerek askerin yüzüne karşı okundu¹⁰⁵. Yeniçeriler arasından eşkinici yazılanlar 500 neferi bulduktan sonra üniformaları tayin edildi, ocaklıyı ürkütmemek için Nizam-ı Cedit ve Sekban-ı Cedit esvaplarından kaçınılarak ayaklarına sıkı potur ve başlarına yeşil renkli laz kalpağı giydirildi. III. Selim ve Alemdar Paşa'nın talimli askere verdiği süngülü tüfekler yerine tokmak kundaklı birer tüfekle kılıç verildi¹⁰⁶.

Önce şeyhülislâm konağında, sonra Ağa Kapısı'nda yeniçeriye talim ettireceklerine söz verenlerden bazı yeniçeri ağaları ve sekiz-on zorba "talim" sözünün çıktığı ilk günden beri büyük Kapalı Çarşı'da Kerpiç Han'ında gizli bir cemiyet kurmuşlar ve yeni bir yeniçeri ihtilalini hazırlamaya başlamışlardı. Cevdet Paşa "yeniçerilik cüzam illeti gibi avamın iliklerine işlemiştir" diyor, yeniçerilik cüzam değil, bir kanser illeti olmuştu. Kanlı bir ameliyat ile kazınıp atılacaktı¹⁰⁷.

Yeni askere Avrupa tarzında üniforma giydirildikten sonra, ilk talime 11 Haziran 1826 tarihinde Aksaray'da büyük yeniçeri kışlasının önündeki Et Meydanı'nda başlandı¹⁰⁸. Talimleri yalnız "Osmanlı Muallimleri" yaptıracaktı. Önce duası okundu, sonra saf saf dizilmiş eşkiniciler, halkın meraklı ve diğer ocaklı yoldaşların istihfaf ile bakan gözleri önünde, uygun adımla sekiz-on adım attılar¹⁰⁹.

Bütün kapıkulu generalleri, bilhassa Yeniçeri Ağası Celalettin Ağa, Sultan Mahmut'un en itimat ettiği adamlarından seçilmişti ve hepsi herhangi bir ayaklanmada alacakları tedbirleri planlamışlardı. Ayaklanma çıkarsa bastırılması için topçu, humbaracı, lağımçı ve tersane ocakları başkanları ve subayları uyarılmıştı¹¹⁰.

Yeniçeri zabıtları, bu yeni talimli askerin, ocağın lağvı için atılmış bir adım olduğunu biliyorlardı¹¹¹. Yeniçeri Ağası ve Yeniçeri Ocağı ileri gelenlerinin huzurunda talimler başlatılmıştı. Fakat yeniçeriler, verdikleri sözden hemen caymakta beis

¹⁰⁵ Heyet, "II. Mahmut", **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, s. 735.

¹⁰⁶ A. LÜTFİ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 97-98; R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 387.

¹⁰⁷ N. İORGA, **a.g.e.**, s. 317; R. E. KOÇU, **Yeniçeriler**, s. 323-324.

¹⁰⁸ A. LÜTFİ EFENDİ, **a.g.e.**, C. I, s. 97-98; R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 387; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 131.

¹⁰⁹ R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 387; M. KUNT, S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 108.

¹¹⁰ M. NURİ PAŞA, **a.g.e.**, s. 254; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 547; Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 131.

¹¹¹ Z. DANIŞMAN, **a.g.e.**, s. 248.

görmediler. Talim meselesini anlayamadan evet demeye zorlandıklarını iddia ediyor, fetva ve hüccet yazarları, bütün başı kavukluları ve kendilerine karşı gelenleri kahredeceklerini söylüyorlardı¹¹².

Kerpiç Han'ında toplananların çoğunluğu eşkinci merasimi esnasında ayaklandırmaya karar vermişlerdi¹¹³. Devlete sadakatle bağlı Mustafa Ağa ve Kürt Yusuf ve diğer söz sahibi arabozucu kişiler önce Ağa Kapısı'nda talim için sözleştikleri gün sözlerinden dönerek Et Meydanı'nda talim yapıldığı sırada niyetlerini uygulamaya koyarak isyana girişmişlerdi¹¹⁴. Fakat içlerinden bazıları: "Kazanlar çıkmadan isyan etmek dūdīmānı Bektaşyanın kanununa aykırıdır!" diyerek mani oldular. Bir kısmı: "Eşkinciler çoğalsın, eşkinci olan yoldaşlar gereği kadar top ve tüfek alsın, sonra kıyam ederiz!" demişlerdi. Bazıları da : "Eşkinciler padişahın, devletin iltifatlarına nail olacaklardır, çoğalınca bizden büsbütün korkmayıp bizlere itaat etmezler, bilakis ocağımıza düşman olurlar" demişti¹¹⁵.

Ulemanın fetvasıyla İslâm askerine talimin amacının dini galip kılarak dünyayı selamete kavuşturmak olduğu, bunun da düşmanın silahı ile silahlanarak savaşla mümkün olacağı söylendi. Ulema talimin gerekliliğini açıklayarak durumu izah etmişlerse de yeniçeriler "Bu bizlere teklif olunan suret gavur talimidir, etmeyiz" diyerek dedikodu çıkarmaktaydılar¹¹⁶. Yeniçeriler taahhütlerine rağmen zorbalıklarına devam ediyor, isyana hazırlanıyorlardı. Yeniçerilerin nizam yerine nizamsızlık amili olmaları ilmiye sınıfını da kendilerine düşman etmişti. Topçu ve tersane ocakları da yeniçerilere karşı padişahı tutuyor; Sultan Selim'e karşı isyana katılmakla ve nankörlük yapmakla kendilerini lekeli sayan bu gruplar artık şereflerini kurtarmak için padişaha taahhülle bağlanıyorlardı¹¹⁷.

Eşkinci Ocağı, Nizam-ı Cedit veya Sekban-ı Cedit gibi bağımsız bir görünümdeyse de Yeniçeri Ocağı'na bağlıydı ve sürekli olarak yeniçerilerin hedefi durumundaydı. Nitekim daha talime başlandığı gün, İstanbul kahvehanelerinde yeni

¹¹² A. LÛTFÎ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 105; N. IORGA, **a.g.e.**, s. 318; Heyet, "II. Mahmut", **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, s. 735.

¹¹³ R. E. KOÇU, **Yeniçeriler**, s. 324.

¹¹⁴ Esad EFENDİ, **Üss-i Zafer**, s. 57; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 539.

¹¹⁵ A. LÛTFÎ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 121; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 546; R. E. KOÇU, **Yeniçeriler**, s. 324.

¹¹⁶ Esad EFENDİ, **Üss-i Zafer**, s. 57.

¹¹⁷ N. IORGA, **a.g.e.**, s. 318; O. TURAN, **a.g.e.**, s. 590.

asker aleyhinde büyük bir propaganda başlamıştı. Nizam-ı Cedid'in yeniden kurulduğu, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılacağı ve yeniçeri esamelerine devletçe el konulacağı yolunda sözler yayıldı. Yeniçeriler talime başladıktan üç gün sonra 15 Haziran 1826'da ayaklandılar¹¹⁸. Yeniçerilerin kazan kaldırıp ayaklanmalarına sebep Mısırlı bir talim mualliminin bir askeri dövmesidir¹¹⁹. Fakat bu onların son isyanı oldu. Yeniçeri kışlaları yerle bir edilerek Yeniçeri Ocağı fiilen, bir süre sonra da resmen kaldırıldı. Ömrü çok kısa olan Eşkinici Ocağı'nın yerine de Asakir-i Mansure-i Muhammediye adıyla yeni bir ordu kuruldu¹²⁰.

E. VAK'A-İ HAYRİYE OLAYI

Yeniçeri Ocağı Sultan I. Murat ve vezir-i azamı Candarlı Hayrettin Paşa tarafından kurulmuş, fakat temelleri Sultan Orhan tarafından atılmıştı. Bu sistemde devlet kendi Hıristiyan tebaasını ve harp esirlerinin çocuklarını ocağın çekirdek gücü olarak yetiştirmeye başlıyordu. Acemi oğlanları olarak yetiştirmeye başlayan bu askerî güç şiddetli disiplin altında eğitiliyor, açlığa ve zorluklara tahammül, emre kesin itaat gibi askerliğin temel eğitimini aldıktan sonra şehir dışındaki kışlalarında devirlerinin en ileri askerî bilgilerini öğreniyorlardı. Emekli oluncaya kadar evlenemezlerdi. Aralarından yetenekleri fark edilenler "Mekteb-i Enderun" denilen saray akademisinde yetiştirilir ve daha sonra devletin çeşitli kademelerinde hizmet verirlerdi¹²¹. Yeniçeri Ocağı'nın yapısında bulunan bu yüksek vasıflardan dolayı devlet, Asya'da ve Avrupa'da birçok zaferler kazanmış, kısa sürede topraklarını her iki kıtada da birkaç misli genişletmiştir. Yeniçeriler Bektaşî tarikatına mensuptular ve isim babaları da Hacı Bektaş-ı Veli idi¹²².

Osmanlı Devleti'nin vazifeli askerlerinin en seçkinleri olan yeniçerilerin nizam ve intizamı tamamıyla kaybolmuştu. İstanbul'da devlet işlerine karışıp, sokaklarda kaldırım kabadayılığı yapmaktan ve savaşlarda düşmana ateş etmeksizin firara yeltenmekle, Orduy-u Hümayun'u yağma ve perişan etmekten başka iş ve hünnerleri kalmamıştı. Ocağın tanzim ve ıslahına Sultan I. Mahmut Han zamanında Rusya ve İran

¹¹⁸ Abdülkadir ÖZCAN, "Eşkinici Ocağı", **DİA.**, C. XI, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1995, s. 471.

¹¹⁹ İ. H. DANIŞMEND, **a.g.e.**, s. 110.

¹²⁰ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 471.

¹²¹ A. LÛTFÎ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 100; Mustafa ÖZDEN, "Yeniçerilik İsyancıları ve Vak'a-i Hayriye", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 109, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1996, s. 34.

¹²² M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 34.

savaşları üzerine teşebbüs edilmiş ve Sultan III. Selim ve Alemdar Mustafa Paşa Nizam-ı Cedid ve Sekban bölükleri tertip ederek yenilikte bulunmuşlardı. Ancak “Pir duası almıştır, dem-i kıyamete kadar bakidir” inancıyla ocaklarına laf söyletmeyen yeniçeriler: “Biz testiye kurşun atar, keçeye kılıç çalarız” nağmelerini isyan dillerine getirerek yeni usul üzere talim yapmaya razı olmayarak, olaylar çıkarmışlar, bu yüzden memleket çapında büyük kötülöklere sebep olmuşlardır¹²³.

Memleketi dış düşmanlara karşı korumaktan çok uzak olan bu teşkilat iç güvenliği de bozmakta idi. Eğitim yerine kendilerine gelir sağlayan işlerle uğraşıyorlardı. Maddi ve manevi her türlü varlığı sönen bu ocak, kendi çıkarlarına zarar vereceği kuşkusuyla yenilik hareketlerinin düşmanı ve atılan her adıma karşıydı. Ocağın bu durumu, memleket içerisinde birçok yeni ayaklanmaların çıkabilmesi nedenlerinin başlıcasını teşkil ediyordu¹²⁴.

Mora olayında devlet üç-dört sene uğraştığı halde bir Mısır valisinin sevk ettiği üç-dört düzenli cihat alayı askerleriyle az bir müddet içinde Mora'nın baştan başa fethedilmesi askerî düzenlemenin gerekliliğini basit bir akıl sahibinin bile anlayacağı açıklık mertebesine ulaştırdı. Devletin bir eyaletinde ortaya çıkan fitneyi bastırmaya gücü yetmeyen böyle düzensiz bir askerle ileride büyük bir devletle savaşa girişilecek olursa durumun neye varacağını aklı başında kimseler düşünmekteydiler¹²⁵.

Yeniçerilerin bütün zorbalıklarına rağmen tümünden kaldırılması tehlikeli olacağından bir daha kendilerine nasihat edilmesi, dinlemezlerse, o zaman tediblerine gidilmesine ve yeni bir ordunun ihdasına karar verildi ve Eşkinici Ocağı kuruldu. Ancak aradan bir ay geçmeden, Eşkinici'nin teşkilini, ocağın ilgasına başlangıç addeden bazı yeniçeri zabitleri, menfi propagandalarla yeniçerileri kendi taraflarına çektiler¹²⁶.

İstenen ve alınan bütün mühürlere, fermanın bizzat Yeniçeri Ağası tarafından kıtaların önünde okunmasına ve askerlerin” kendi kanlarıyla mühürlemek istediklerine”

¹²³ Abdurrahman ŞEREF, **Tarih-i Devlet-i Osmaniyye**, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 2005, s. 387.

¹²⁴ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 69.

¹²⁵ A. ŞEREF, **a.g.e.**, s. 387.

¹²⁶ A. LÜTFİ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 99; Tahsin ÜNAL, **Türk Siyasi Tarihi**, Emel Yayınları, Ankara, 1977, s. 194-195.

dair verdikleri söze rağmen, yeni fermanın neşri dolayısıyla zarar gören unsurların buna karşı mukavemet edecekleri bekleniyordu¹²⁷.

Her yönüyle bozulan Yeniçeri Ocağı'nın varlığı, artık yokluğundan daha tehlikeli ve zararlı hale gelmişti. Eğitim, disiplin, itaat kalmamış, bozgunculuk ve zorbalık dayanılmaz bir hal almıştı. Bektaşilik kisvesi altında çeşitli ahlaksızlıkları da hoş gören bu bilinçsiz topluluğun ordu denecek hali kalmamıştı¹²⁸.

II. Mahmut döneminin en önemli hadisesi hiç şüphe yoktur ki yeniçeriliğin kaldırılmasıdır. Devletin kuruluşunda önemli hizmetler yapmış ocak, devletin yıkılmasında da adeta diğer sebeplerle yarışmıştır¹²⁹. Eşkincilerin talime başladığı gün yeni ocağın teşkilinden rahatsız olduklarını İstanbul kahvehanelerinde açıkça söylemeye başlayan yeniçeriler ve hazırlanan hüccet-i şeriyeye'yi mühürlemiş olan Yeniçeri Kethüdayeri Mustafa Ağa ile Cambaz Kürt Yusuf, kışkırtıcıların başını çekiyorlardı. Onlar yapılan işin kafirleri taklit olduğunu ve Yeniçeri Ocağı'nın yok edilmesinin amaçlandığını söylüyorlardı¹³⁰. Daha önce padişaha yeniçeri efradının yeni düzende eğitim görmesi gerektiğini söyleyen bu ocak ileri gelenleri gizli bir toplantı yapıp, bu yeni eğitim düzeninden vazgeçilmesi hakkında bir karar aldılar. İlk fırsatta kazanlar çıkacak ve isyan başlayacaktı¹³¹.

Yeniçerilerin ayaklanma için uygun bir ortam oluşturma çabalarından haberdar olan II. Mahmut, çıkarılan söylentilerin asılsız olduğunu ilan ederek, isyan çıkarılmasını önlemeye çalıştı. Sadrazam Selim Paşa, topçu, humbaracı, lağımçı, tersane Ocakları'na, Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmet Paşa'ya yeniçerilerin isyan hazırlığı içinde olduklarını haber vererek, Topkapı Sarayı'na acilen gelmelerini emretti¹³². İsyân bahanesi tez zuhur etti, talimde bir neferin yediği iki tokat 15 Haziran 1826 sabahı son yeniçeri isyanının başlamasına sebep oldu¹³³. Zaten ulemanın sözünü batıl kelam olarak kabul edip, Et Meydanı'na talim için çıkarıldıklarında inat ederek uyguladıkları yürüyüş üslubuna devam etmeleri ve verilen emirleri kabul etmemeleri ulemayı huzursuz edip

¹²⁷ J. V. HAMMER, **a.g.e.**, s. 317.

¹²⁸ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 69.

¹²⁹ M. KARAGÖZ, **a.g.m.**, s. 192.

¹³⁰ A. YARAMIŞ, **a.g.e.**, s. 19-20.

¹³¹ İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 548; M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 41.

¹³² A. YARAMIŞ, **a.g.t.**, s. 20.

¹³³ M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 41.

bezdirmişti¹³⁴. Eşkinici Ocağı aleyhinde yapılan propaganda çalışmaları etkisini gösterdi ve yeniçeriler, akşam üstü kazanlarını Et Meydanı'na çıkararak isyan başlattılar 14 Haziran akşamı saat altı sularında iken bu iyilik bilmezler Et Meydanı'ndan içeri girip “su uyur, düşman uyumaz” diyerek, Yeniçeri Ağa'sının canına kıymaya hazırlandılar¹³⁵. Celalettin Ağa gizlendiğinden öldürülmekten kurtuldu. Ertesi günü mücadeleye hazır bir vaziyette olan yeniçeriler “gavur usulü talim görmek istemiyoruz” diye bağıyorlardı¹³⁶.

Bu son isyanın elebaşısı olan otuz birinci ortanın odabaşısı Habip Ağa ortalara şöyle hitap etti: “Ayaktaşlar fütur getirmeyin, tereddüt göstermeyin. Ocak namı kıyamete dek kalkmaz, göreyim sizi Hacı Bektaş ocağını uyandırın” O sabah İstanbul halkı şehre çıkarılan tellalların: “Talime fetva verenleri, hüccet yazanları, bize muhalefet eden başı kavukluları kahrederiz!” sesleri ile uyandı¹³⁷. İsyen eden yeniçeriler türlü aldatmacalar ile bazı kimseleri teşvik ederek büyük bir topluluk ortaya çıkardılar. Bir grubu baskın yapmak üzere Bâb-ı âli'ye, bir grubu da Mısır kapı kethüdası Necip Efendi'nin konağını yağmalamak üzere gönderdiler. Sadrazam ve Necip Efendi konaklarında bulunmadıklarından öldürülmekten kurtuldular¹³⁸.

Sadrazam Mehmet Selim Paşa hadiseleri öğrenince Ağa Hüseyin ve Mehmet İzzet Paşalara kuvvetleri ile Yalı Köşkü'ne intikal etmelerini emretti ve kendisi de buraya geldi. Beşiktaş padişah sarayında bulunan Sultan Mahmut durumdan haberdar edildi. Topkapı Sarayı'na gelerek eşkıyanın bozguna uğratılıp bastırılması için sancak-ı şerif'in çıkarılmasını istirham etti. Devlet ricaline ve Bâb-ı âli görevlilerine haber saldı¹³⁹.

O sırada asilere “meramları ne ise söylesinler” diye sorulunca “Biz böyle eğitim yapmayız, bizim eski usulümüz testiye tüfekte kurşun atmak, keçeğe kılıç çalmaktır. Bu

¹³⁴ Esad EFENDİ, *Üss-i Zafer*, s. 58.

¹³⁵ Esad EFENDİ, *Üss-i Zafer*, s. 58; A. LÛTFÎ EFENDİ, *a.g.e.*, s. 101; A. CEVDET PAŞA, *a.g.e.*, s. 2966; A. YARAMIŞ, *a.g.t.*, s. 20.

¹³⁶ A. CEVDET PAŞA, *a.g.e.*, s. 2944; J. V. HAMMER, *a.g.e.*, s. 318.

¹³⁷ A. LÛTFÎ EFENDİ, *a.g.e.*, s. 101; M. ÖZDEN, *a.g.m.*, s. 41.

¹³⁸ A. LÛTFÎ EFENDİ, *a.g.e.*, s. 101; A. CEVDET PAŞA, *a.g.e.*, s. 2945; N. IORGA, *a.g.e.*, s. 318.

¹³⁹ A. LÛTFÎ EFENDİ, *a.g.e.*, s. 101; A. CEVDET PAŞA, *a.g.e.*, s. 2946.

işi ortaya dökenleri isteriz” diye Enderun ve Birun ricalinden ve padişahın adamlarından bazılarının adlarını söylediler¹⁴⁰.

Saray sadrazamın ifadesiyle asilere karşılık verdi: “Yeni talim sistemi şeriata, akla ve mantığa uygundur. Herkesin söz birliği ve ulemanın müsaadesiyle kabul edildi. İmparatorluğun menfaati ve şerefi bu talimin yapılmasını emretmektedir. Buna karşı gelmek, devlete isyan etmekten başka bir şey değildir. Asileri kahretmeye kadiriz ve hazırız” Bu cevap karşısında, asiler kuvvetlerini göstermek için cinayetler işlemeye başladılar¹⁴¹.

Sultan Mahmut Han Topkapı Sarayı’na gelip, sadrazamı, şeyhülislâmı ve devlet ricalini huzuruna çağırıp gelenlere: “Yeniçeri yine isyan edip taşkınlığa başladı. Bu hainlerin cezalandırılmaları işinde tedbiriniz nedir?” diye sorunca ulema: “Bunların öldürülmeleri kanunîdir” diye fetva verdi¹⁴².

Yapılan konuşmalar sona erince savaşın başlangıcı olmak üzere hemen sancak-ı şerifin çıkarılması işi kaldı. Bu ise sakıncalı bir işti. Zira sancak çıktığı zaman bir ölüm kalım savaşı başlayacaktı¹⁴³. O sırada Abdurrahman Ağa hiddetlenerek “Bu din ve devletin ayakta durması Allah’ın isteği ise yeniçerileri vururuz, değilse biz de bu din ve devletle batıp gideriz” dedi¹⁴⁴. Başkaca da çıkar yol olmadığından Sultan Mahmut sancak-ı şerifi çıkardı. Halkı sancak-ı şerif altına davet için her semte münadiler gönderildi. Zorbalar: “Yeniçeri olanlar kazanlar yanına gitsin” diye çağrıştıkları sırada her köşede münadiler “Müslüman olan sancak-ı şerif altına gelsin” diye bağırmaya başladılar¹⁴⁵. Toplanan kalabalık Sultanahmet Camii’ni hareket merkezi kabul etti. Eşkıyanın şeriat hükümlerine ve padişahın emirlerine itaatten yüz çevirdikleri için cezalandırılmaları kararlaştırıldı. Her yönden din ve devlet için uğraşanlar sancak-ı şerif altına koşup gidiyorlardı. Silahı olmayanlara silah dağıtıldı. Halk, hareketleri ve

¹⁴⁰ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 102; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2946-2947.

¹⁴¹ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 102; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 151.

¹⁴² A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 102; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2947-2948.

¹⁴³ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2948.

¹⁴⁴ M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 42.

¹⁴⁵ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 102; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2948.

sarkıntılıklarıyla çekilmez bir hal almış olan yeniçerilerin ortadan kaldırılması işine bütün gayretleriyle iştirak etti¹⁴⁶.

Sadrazam tarafından verilen emir üzerine Ağa Hüseyin Paşa ve İzzet Mehmet Paşa kendi sekbanları, topçu, humbaracı, lağımcı ve kalyoncu askerleri ile Et Meydanı'nda toplanan yeniçerilerin üzerine yürüdüler. Toplanan askerlere medrese talebeleri de katıldı¹⁴⁷.

Yeniçeriler halkın sancağın altına doğru ilerlemelerini durdurmak istediyseler de bunu başaramadılar. Hüseyin ve İzzet Paşalar top atılması için emir verince toplarla ateş edildi. Meydan kapısının bir kanadı kırıldı. Arkasında yığılmış yeniçerilerden birçoğu telef oldu. Şimdiye kadar hiçbir yeniçeri ayaklanmasında, asilere karşı top ateşi açılmamıştı¹⁴⁸. Et Meydanı'nda bulunan yeniçeriler askerin hücumuna dayanamayıp dağıldı. Kimi meydanda tekke dedikleri kötülük işledikleri yerlere, kimi kışlarına girdi. Atılan toplarla yeniçerilerin bir kısmı ölmüş, geri kalanı perişan olmuştu. Kışlaları da yanıp eseri kalmamıştı¹⁴⁹.

Yeniçeriler şimdiye kadar bunun gibi nice olaylar görüp geçirmişler ve hepsinde galip gelmişlerken, bu defa kolayca dağılmaları herkesi şaşırtmıştı. Beş yüz yıldır süregelen ve kararlı olarak temelleşmiş ve birçok büyük olayların üstesinden gelmiş olan Yeniçeri Ocağı, bu defa 4-5 saat içinde batıp gitmişti. Bu da yeniçerilerden nefret edilmesinden ve kanun müesseselerinin işlemez hale gelişinden doğmuştur¹⁵⁰.

Hüseyin ve İzzet Paşalar böylece zafer kazandıktan sonra Et Meydanı'ndan kaçanlardan yakalanan yeniçerilerin çoğunluğu idam edildi. İdam edilen yeniçerilerin cesetleri "şecere-i vakvak" ismi ile bilinen çınarın dibine atıldı¹⁵¹. İdam edilmeyenler ise hapis, kürek veya sürgün ile cezalandırıldılar. İdam edilenler arasında Eşkinçi Ocağı'nın kuruluşuna taraftar gibi gözükmüş; fakat sinsice onun aleyhinde propaganda yapmış

¹⁴⁶ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 102-103; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2949; A. ŞEREF, **a.g.e.**, s. 388; J. V. HAMMER, **a.g.e.**, s. 319.

¹⁴⁷ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 102; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2951; M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 42.

¹⁴⁸ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 103; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2951-2952; Y. ÖZTUNA, **Türk Tarihinden Yapraklar**, s. 239.

¹⁴⁹ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2952; ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 22.

¹⁵⁰ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2953; B. LEWIS, **a.g.e.**, s.80.

¹⁵¹ A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 104; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2954; ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 22; M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 43.

olan Sekbanbaşı Mustafa Ağa, Kethüdayeri Mustafa Ağa ve Cambaz Kürt Yusuf da bulunuyordu¹⁵². O gün altı bin yeniçeri öldürüldü veya yakalanıp idam olundu, padişah kuvvetinden ise yirmi beş kişi yaralandı. Yeniçeriler ülkenin her yerinde fermanlı oldu, iki ay içinde meydana çıkartılıp idam edilen yeniçeriler yirmi bini aştı¹⁵³.

Hadisenin ertesinde devlet ricali meseleyi görüşmek üzere toplandı, genel eğilim bu ocağın yeniden ıslahı yönünde idi. Ancak reis-ül küttap Seyda Efendi'nin ocağın tekrar ıslahının sakıncaları ile ilgili yaptığı konuşmadan sonra diğerleri de onu tasdik ettiler¹⁵⁴.

Yeniçeri isyanından bir gün sonra yani 16 Haziran'da kurulan bu Meclis-i Meşverette Yeniçeri Ocağı'nın ilgasına karar verildi. Bunun üzerine II. Mahmut tarafından ilan edilen ferman, Sultanahmet Camii'nde Vakanüvis Esad Efendi tarafından okundu. Daha sonra da her yere birer suret gönderildi¹⁵⁵.

Yüzyıllarca Osmanlı'nın şan ve şevketini sağlamış olan, fakat sonunda bir çete şekline girerek devleti çıkmaza sokan Yeniçeri Ocağı bu suretle hatalarının ve kabahatlerinin ağırlığı altında birkaç saat içinde ezilmiş oldu¹⁵⁶. 1329 yılında Orhan Gazi'nin eliyle kurulan Yeniçeri Ocağı 497 yıl yaşadıktan sonra, 1826 yılı Haziran ayının on beşinci gününde tarihe karışmış oluyordu¹⁵⁷.

Geleneksel düzenin merkezdeki tutucu gücü ve silahlı kolu olan yeniçerilerin ortadan kaldırılması, devlet mekanizmasında gerekli bir düzenlemeye gidilmesinin ilk adımını oluşturdu¹⁵⁸. II. Mahmut'un 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırması, sadece bir askerî reform teşebbüsü değil, aynı zamanda klasik Osmanlı sistemini oluşturan siyasî-ıdarî, sosyo-ekonomik, adlî-hukukî, eğitim ve benzeri tüm kurumlardaki köklü değişimin de başlangıç tarihi olarak da kabul edilebilir¹⁵⁹.

¹⁵² A. YARAMIŞ, **a.g.t.**, s. 23.

¹⁵³ R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, s. 388.

¹⁵⁴ A. LÜTFİ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 104; M. ÖZDEN, **a.g.m.**, s. 43.

¹⁵⁵ A. LÜTFİ EFENDİ, **a.g.e.**, s. 104; A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2956.

¹⁵⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 153.

¹⁵⁷ Ziya NURİ, "Yeniçeri Ocağı'nın Kapatılması", **Tarih Konuşuyor**, C. VIII, Tarih Yayınları, S. 43, İstanbul, 1967, s. 3733.

¹⁵⁸ Z. GÖLEN, **a.g.m.**, s. 10.

¹⁵⁹ Ahmet CİHAN, "Osmanlı'da Modernleşme ve İlimiye Zümresi", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 121, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1999, s. 9.

Osmanlı şairleri geleneğe uyarak Osmanlı tarihine “Vak’a-i Hayriye” adıyla geçen bu olay için tarihler düşürdüler. Bu tarihler içinde Keçeci İzzet Molla’nınki değerlidir:

“Tecemmü eyledi meydan-ı lahme

Edip küfran-ı nimet nice bağı

Koyup kaldırmadan ikide birde

Kazan devrildi, söndürdü ocağı...”

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından bir müddet sonra Bektaşî tarikatı da yasaklandı. Bektaşîlik ile Yeniçeri Ocağı arasında yakınlık, ocağın kuruluşunda Hacı Bektaş-ı Veli tarafından asker için dua edilmesiyle başlar. O günden itibaren Yeniçeri Ocağı Bektaşî tarikatına bağlıydı. Ancak Bektaşî tarikatına mensup ocakta zamanla İslam dinine ters tavırlar görülmeye başlandı. Bu durumdan ötürü Bektaşî tarikatı kaldırılmadığı müddetçe Yeniçerilik kaldırılmamış gibi görünecekti. Bektaşîler, yeniçeriler gibi, her türlü yeniliğe düşmandılar. Bu itibarla, yeniçeri isyanlarında her zaman onlarla fikir ve işbirliği yaparlardı. Dine aykırı tören yapmakla suçlu tutularak takip edildiler. Tarikatları yasak edildi. Altmış yıldan önce yapılmış tekkeler bırakılarak gerisi yıktırıldı. Tarikat mensuplarından yeniçeri isyanına katılmış olanlar idam edildi¹⁶⁰.

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla Sultan Mahmut’un 18 yıl süren birinci devresi kapandı. 13 yıl sürecek olan ikinci saltanat devresi başladı. Yeniçeri ve diğer Kapıkulu ocaklarının ilgası, Türkiye tarihinin büyük dönüm noktalarından biridir¹⁶¹. Ocağın kaldırılmasına tarihimizde “Vak’a-i Hayriye” adı verilmiştir¹⁶².

Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması Osmanlı tarihinde gerçekten hayırlı bir olaydır. Çünkü bu ocak, kuruluş ve gelişmesinde kanunnamelere dayanan durumunu kaybederek çıkarından başka değer tanımayan bir politika partisi haline gelmişti. Eski Yeniçeri Ocağı ile bu ocak arasında bazı adetlerle, isim benzerliğinden başka benzerlik kalmamıştı. Ocak her türlü düzene düşman olmasından dolayı, birçok düzen

¹⁶⁰ Esad Efendi, **Es’ad Efendi Tarihi**, s. 648-650; A. LÛTFÎ EFENDÎ, **a.g.e.**, s. 110; B.LEWIS, **a.g.e.**, s. 80; İ.H. UZUNÇARŞILI, **a.g.e.**, s. 555-556; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 153-154.

¹⁶¹ Y. ÖZTUNA, **Büyük Osmanlı Tarihi**, s. 132.

¹⁶² M. KUNT, S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 109.

teşebbüsleri kan içinde boğulmuştu. II. Mahmut'un bundan sonra görülecek olan düzen çalışmalarının gerçek garantisini Yeniçeri Ocağı'nın yıkılmasında görmek doğrudur¹⁶³.

Osmanlı Devleti'nde batılılaşma süreci Vak'a-i Hayriye ile hızlanmıştır¹⁶⁴. Bu olay Türkiye tarihinin büyük dönüm noktalarından biri, hatta modern devrin gerçek başlangıcı oldu. 1839 Tanzimat'ı, hatta Cumhuriyet, Vak'a-i Hayriye'nin bir sonucu şeklinde açıklanabilir¹⁶⁵.

Vak'a-i Hayriye Türkiye'de modern devri açmış, batıya dönüşün en radikal ve mühim noktası olmuştur. Türkiye'de batı medeniyeti ile serbest diyalog bu tarihte başlar¹⁶⁶.

Siyasi çözülmenin had safhaya ulaştığı bir zamanda gerçekleşen Vak'a-i Hayriye'nin en önemli sonuçlarından biri, Seyfiyye'nin siyasi alanda nispeten etkisizleşmesi, İlmiyye'nin yaptırım gücünün ve devlet içindeki yüksek düzeyinin düşmesidir. Bu durum Osmanlı tarihinde laikleşme süreci ve serüveninde önemli bir gelişmedir. Ulema'nın gücünde azalma olması, devlet bünyesindeki dengenin, ulema aleyhine ve Sultan'ın otoritesi lehine bozulmasına sebep olmuştur. İşte bu nedenle 1826, II. Mahmut'un reformlar konusunda hızlandığı, otorite ve iktidarını güçlendirdiği ve sultanlığının ikinci dönemine başladığı tarih oldu¹⁶⁷.

F. ASAKİR-İ MANSURE-İ MUHAMMEDİYE ORDUSUNUN KURULMASI

II. Mahmut, XVI. yüzyıl sonlarında bozulmaya başlayan, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda artık disiplin ve düzenin kalmadığı bir isyan yuvası haline gelen Yeniçeri Ocağı'nı ortadan kaldırmak için uzunca bir süre beklemişti¹⁶⁸. Yeniçeriler Eşkinci adı ile teşkil edilen askeri de çekememeye başlamışlar ve kendilerinin de eğitim yapmaları istendiğinde kabule yanaşmamışlardı. Sultan Mahmut, ocağı içerden elde etmek amacıyla iş başına daima kendi fikrindeki adamları getirmiş ve 1826'da Ağa Hüseyin

¹⁶³ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 154.

¹⁶⁴ M. KUNT, S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁶⁵ Y. ÖZTUNA, **Türk Tarihinden Yapraklar**, s. 241.

¹⁶⁶ N. HAYTA, U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁶⁷ N. HAYTA, U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 102.

¹⁶⁸ Abdülkadir ÖZCAN, "*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*", **DİA.**, C. III, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1991, s. 157.

Paşa'nın da desteğiyle, yüzyıllardır devletin merkezî kuvvetlerinin en önemlisi olan Yeniçeri Ocağı'nı lağvetmiştir¹⁶⁹.

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, imparatorluğun buhranlı zamanına rastlamıştı. Yunan isyanı henüz sona ermemişti. Rusya'nın düşmanca hareketleri sürüp gidiyordu. Bu durum, yeni bir ordunun süratle kurulmasını gerekli kılıyordu¹⁷⁰.

II. Mahmut, yeniçerilerin bozguna uğratılmasından sonra, devlet ileri gelenleri ile 16 Haziran 1826 tarihinde, Sultan Ahmet Camii'nde meşveret meclisini topladı. Meşverette, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ile ülkeyi korumak, kollamak yükümlülüklerini yerine getirecek yeni bir ordu kurulması kararı alındı. 17 Haziran günü yayınlanan fermanla Avrupalı devletlerin ordularına benzer yeni bir ordu kurulacağı ilan edildi. Yeniçeri Ocağı'nın yerine kurulan bu orduya Hz. Peygamber'in ismine izafetle Asakir-i Mansure-i Muhammediye adı verildi¹⁷¹. Yeniçerilerin mevcut olduğu dönemde, onlara rağmen kurulmaya çalışılan Sekban-ı Cedit gibi bir ocağın, yeniçeri tarafından nasıl engellendiği bilinmektedir. Ancak Asakir-i Mansure-i Muhammediye için böyle bir engel ortadan kalktığından, padişah çalışmalarını serbestçe sürdürmüştür¹⁷².

Osmanlı tarihlerinde yeniçerinin ortadan kaldırılması olayına Vak'a-i Hayriye denir¹⁷³. Devletin kuruluşundan bu yana, ordunun temel unsuru olan yeniçeriliğin kaldırılması pek hayırlı bir hadise idi. Devletin bütün unsurlarının bu hadisede müdahalede bulunması, ocağın ne derecede zararlı bir duruma geldiğini göstermektedir¹⁷⁴. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasında çalışan devlet adamları, Avrupa usulünde bir askerin kurulması için de tedbirler almışlardı¹⁷⁵.

Yeni ordu kurulduğu sırada yeniçerilikle ilgili her türlü isim, ünvan ve işaretler kaldırılırken Ağa Kapısı'nın adı da Serasker Kapısı olarak değiştirilmiş ve bu sıfatla

¹⁶⁹ ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 22, A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457; Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 189.

¹⁷⁰ ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 22-23; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 156.

¹⁷¹ ENGELHARDT, **a.g.e.**, s. 22; A. YARAMIŞ, **a.g.t.**, s. 31; A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁷² V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 41.

¹⁷³ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁷⁴ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 40-41.

¹⁷⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 154.

başa getirilen ilk kişi Ağa Hüseyin Paşa olmuştur¹⁷⁶. Bu suretle seraskerlik (Milli Savunma Bakanlığı) makamı da kurulmuştu¹⁷⁷. Bu yeni ordunun kumanda heyeti, yine yeniçeri subaylarından oluşuyordu. Fakat yanlarında Mısırlı, İngiliz ve bilhassa Prusyalı ve küçük rütbeli subaylar vardı¹⁷⁸. Bu askerlerin nezareti 7500 kuruş maaş ve tayinatla Saip Efendi'ye verildi. Hüseyin Paşa, Saip Efendi ile birlikte Süleymaniye'deki çadırına gidip asakir-i mualleme yazılmasını başlattı¹⁷⁹. Yeni asker için henüz bir kışla tedarik ve tahsis edilmediğinden askere alınanlar, gündüzleri kendilerine ayrılan meydanlarda eğitim yapmışlar, geceleri serbest bırakılmışlardı. Hatta, henüz resmî bir üniforma da kabul edilmediğinden bu yeni askerlerin kıyafetleri ilk günlerde karmakarışıklıktı. Yalnız asker olduklarını belli etmek üzere, başlarına birer beyaz yemeni ve çevre sardırılmıştı. Kısa bir süre sonra kıyafetleri tespit edilerek üniforma giydirilmişti¹⁸⁰. Elbise olarak vücuda sıkı yapışan bir ceket, topuklara kadar inen geniş pantolon ve potin kabul edildi. Serpuş olarak da fes alındı¹⁸¹.

İlk teşkilat kanununa göre, Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerinin mevcudu, 12. 000 olarak tespit edilmişti. Bunlar “tertip” denilen sekiz alaya ayrılacaklardı. Yüz askerden meydana gelen topluluğa “saf” denilecekti. Saf kumandanı “yüzbaşı”, alay kumandanı “binbaşı” idi. Binbaşılar “Başbinbaşı”ya, o da “Serasker”e, yani başkumandana bağlı bulunacaktı. Alaylardan ikisi, şimdiki İstanbul Üniversitesi merkez binasının bulunduğu yerdeki Serasker Kapısı’nda, üçü Davutpaşa, üçü de Üsküdar kışlasında bulunacak, şehrin asayişiyile meşgul olacaklardı¹⁸². 1828’de yapılan değişikliklerle, tertip yerine alay, kol yerine tabur, saf yerine bölük tabirleri getirildi. Alay komutanlarına miralay, tabur komutanlarına binbaşı dendi. Her alay 500 mevcutlu üç taburdan oluşacaktı¹⁸³.

Bu arada padişahın, yeni asker yazılması ve eğitimi ile yakından ilgilenmesi, devlet erkanına da büyük bir gayret vermişti. Mansure askerinin miktarı kısa zamanda bir hayli yükselmekle beraber bazı olaylar da meydana gelmişti. Yeni askerın yazılması

¹⁷⁶ Esad Efendi, *Es’ad Efendi Tarihi*, s. 615; A. ÖZCAN, *a.g.md.*, s. 457.

¹⁷⁷ Heyet, *T.S.K. Tarihi*, s. 189.

¹⁷⁸ T. ÜNAL, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁷⁹ A. CEVDET PAŞA, *a.g.e.*, s. 2956.

¹⁸⁰ Heyet, *T.S.K. Tarihi*, s. 190.

¹⁸¹ E. Z. KARAL, *a.g.e.*, s. 154.

¹⁸² Esad Efendi, *Es’ad Efendi Tarihi*, s. 654-655; Heyet, “*II. Mahmut*”, *Türk ve İslâm Ansiklopedisi*, s. 736.

¹⁸³ M. KUNT-S. AKŞİN, *a.g.e.*, s. 112.

sirasında araya karışan bazı ne olduğu belirsizler ve hatta kıyafet ve isim değiştiren bazı yeniçeriler kargaşalık çıkarmak istediklerinden yakalanmışlar, Sakız, Bozcaada ve Midilli'ye sürülmüşlerdi¹⁸⁴.

Kuruluşundan hemen sonra Asakir-i Mansure'ye kaydolmak için gerek İstanbul içinden gerekse taşradan pek çok istekli çıkmıştır. Hazırlanan nizamnameye göre “kim idüğü belirsiz aylak kimseler” ve “mühtediler” bu teşkilata alınmayacak, ancak şartları elverişli, öncelikle yaşları on beş ile otuz arasında olanların kaydı yapılacaktır. Ancak, kırk yaşına kadar olanlardan gücü kuvveti yerinde ve dinç kimseler de alınabilecekti¹⁸⁵. Asakir-i Mansure'ye yazılmakta olan kimseler içinde on beş yaşından küçük çocuklar görüldü. Bunların askere yazılması kanuna aykırı ise de, üzülmeleri de uygun görülmedi. Acemi oğlanları kışlası onlar için eğitim yeri oldu¹⁸⁶. Askere yazılan on iki yıl hizmet etmek zorundaydı. Yaşlılık ve sakatlık yüzünden görevden ayrılanlara emekli maaşı bağlanacaktı¹⁸⁷.

Kısa sürede büyüyüp gelişen Asakir-i Mansure için Üsküdar ve Levent'teki kışlalara yenileri ilave edilmiştir¹⁸⁸. Eski devirden kalma talim görmüş askerle subaylar yeni ordunun çekirdeğini teşkil ettiler¹⁸⁹. Askere yazılanlar kısa zamanda Avrupa usulü eğitime başladılar. Ancak en büyük problem, Avrupa tarzı eğitimden anlayan subayların yetersiz oluşu idi. Padişah, bunun için Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'dan yetişmiş subaylar istedi. Ancak yeteri kadar ilgi görmeyince, hiç sevmediği halde Hıristiyan subaylar getirtmeye çalıştı¹⁹⁰.

Osmanlı padişahları genel olarak Fransa'dan subay ve mühendisler getirtmişlerdi. Padişah, Fransa'nın Osmanlı imparatorluğu'na karşı güttüğü siyaseti, devletin çıkarlarına uygun görmediği için, Prusya'dan piyade, süvari ve topçu subayları getirtti¹⁹¹. Ancak istenilen sonuçlar kısa zamanda alınamadı. Devlet bu ocağın yetiştirilmesi için büyük çabalar harcarken, bir yandan da Rum isyanı ile uğraşıyor, Rusların savaş hazırlıklarına karşı, cepheye sürekli yeni kuvvetler sevk etmeye

¹⁸⁴ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 190.

¹⁸⁵ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁸⁶ A. CEVDET PAŞA, **a.g.e.**, s. 2960.

¹⁸⁷ M. KUNT-S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 112.

¹⁸⁸ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁸⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 155.

¹⁹⁰ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 41.

¹⁹¹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 155.

çalışıyordu. Öte yandan ocağın sürekli eksiklikleri çıkıyor, padişah bu açığı kapatmak için yoğun bir çaba harcıyordu¹⁹².

Yeni ordunun seraskerlikten sonra gelen en büyük makamı Asakir-i Mansure Nezareti idi. Teşkilatın maaş vb. teknik işlerinden nazır sorumluydu. Yeni nizami orduda alınan eğitim tedbirleri kısaca şunlardı: Her saf için bir mektep kurulacak, buralarda her gün Kur'an-ı Kerim ve ilmihal dersleri verilecekti. Neferler beş vakit namazı cemaatle kılacaklardı. Bunun için de her bölüğe birer imam tayin edilecekti¹⁹³. II. Mahmut 1829 yılında yaptırmış olduğu Kuleli Kışlası'nda mansure askerleri talim yaparlarken bulunur, geceyi de İcadiye Köşkü'nde geçirirdi¹⁹⁴. Yeni ordunun bölük, tabur, alay gibi askerî birlik adları III. Selim zamanında kurulup kısa sürede lağvedilmek zorunda kalınan Nizam-ı Cedid'inki ile aynıydı. Mansure ordusunda terfiler çalışkanlığa göre olacak, yani bir nefer kabiliyet ve gayreti sayesinde binbaşılığa kadar yükselebilecekti¹⁹⁵. En yüksek rütbeli subaydan ere kadar her neferin maaş ve tayınatı vardı. Maaşlar aydan aya ödenecekti. Yeni ordunun giderlerinin karşılanması için ayrı bir hazine kurulmuştu. Mansure hazinesi adı verilen bu müesseseye yeni gelir kaynakları bulunmuş, böylece devlet hazinesine yük olmaktan kaçınılmıştır¹⁹⁶.

Askerî teşkilat büyüyünce, iki alay bir "liva" sayıldı ve kumandanlıklarına "mirliva" denilen paşalar getirildi. İstanbul'daki orduya "Hassa", Üsküdar'daki orduya "Mansure"; bunların kumandanları olan paşalara "Ferik" deniliyordu. 1832'de Hassa ve Mansure orduları kumandanlıklarına "Müşir" (mareşal) rütbesinde olanlar getirilmiş, ferikler iki livadan müteşekkil kuvvetlerin kumandanları olmuşlardı¹⁹⁷. 1832 yılında ihdas edilen müşirlik rütbesinin silsilesi aşağıdan yukarıya doğru şu şekli almıştır: Nefer, onbaşı, bölük emini, çavuş, başçavuş, mülazım, yüzbaşı, sol kolağası, sağ kolağası, binbaşı, kaymakam, miralay, mirliva, ferik, müşir¹⁹⁸. Ordunun gittikçe artan subay ihtiyacını karşılamak üzere, 1837'de Selimiye'de "Sıbyan Bölükleri" teşkil edilmişti. Bu, Harp Okulu'nun çekirdeği idi. Aynı yıl, talebeler Maçka Kışlası'na

¹⁹² V. ÇABUK, **a.g.m**, s. 41.

¹⁹³ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁹⁴ A. B. ŞAPOLYO, **a.g.e.**, s. 382.

¹⁹⁵ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁹⁶ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 457.

¹⁹⁷ Heyet, "II. Mahmut", **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, s. 736-737.

¹⁹⁸ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 458.

nakledildi. 1837’de ise, görülen aksaklıklar düzeltilerek, Harbiye daha verimli hale getirildi¹⁹⁹.

Yeniçeriliğin ilgası ve Mansure’nin kurulmasıyla savaş meydanlarından olumlu sonuçlar hemen alınamadı. 1828-1829 Rus harbi ağır yenilgi ile sonuçlandı. Bu yenilgide Mansure’nin daha yeni kurulmuş olması kadar, yeniçeriliğin ilgasının ve ardından gelen diğer yeniliklerin yarattığı manevi ideolojik tedirginliğin de payı vardır. Öte yandan Asakir-i Mansure, bir subay kadrosunun oluşması beklenmeden kurulmuş, bütün birliklere ister istemez oradan buradan subaylar bulunmuştu²⁰⁰.

Asakir-i Mansure-i Muhammediye yeni ve biraz aceleye getirilmiş bir kuruluş olduğundan 1829’da Rus ordusuna, 1831-1833’de Mısır askerlerine karşı yapılan savaşlarda kendisinden umulanı tam olarak verememişse de yeniçerilerin son zamanlarına göre üstünlüğünü, düzenli Rus ve Mısır kuvvetlerine karşı iki yıl gibi uzunca bir süre karşı koymakla ispatlamıştır. Yeni ordunun desteklenmesi ve ülkenin daha iyi savunulabilmesi için 1834 yılında Redif-i Asakir-i Mansure adıyla bir yedek ordu kurulmuş ve aynı yıl çıkarılan bir kanunname ile taşrada redif birlikleri kurulmaya başlamıştır. Bu birliklerin oluşturulmasından sonra “Asakir-i Mansure” ifadesinin yerini “Asakir-i Nizamiyye” almış ve uzun yıllar bu ikinci şekil kullanılmıştır. Nizamiye kelimesi bugün de varlığını korumakta, kışla girişleri bu isimle adlandırılmaktadır²⁰¹. II. Mahmut’un ölümünde 12. 000 Hassa askeri vardı. Mansure ordusu ise 74 bin piyade, 15 bin süvari, 4800 topçu, 4800 humbaracı, 4800 lağımçı ve 3 bin istihkâmcıdan oluşuyordu. Savaş halinde 100 bin redif, ayrıca sancaklardan da eski usullere göre bir miktar asker toplanabiliyordu²⁰².

Tanzimat’tan sonra seraskerlik makamının önemi daha çok artmıştır. Seraskerlik sadareten sonra ikinci sırayı almış, hatta Sultan Abdülaziz zamanında birkaç defa sadaretle birleştirilmiştir. 1843’te muvazaflık süresi beş, rediflik yani ihtiyatlık süresi ise yedi yıla indirilmiştir. Aynı tarihte, mevcut ordular Hassa, Dersaadet, Rumeli, Anadolu ve Arabistan orduları diye beş orduya ayrılmıştır. 1847 yılında askere almada kura usulü kabul edilmiştir. 1879’da seraskerliğin yerine harbiye nezareti kurulmuşsa da 1884’te tekrar seraskerliğe dönmüştür. 1908 yılında ise Harbiye Nazırlığı kesin olarak

¹⁹⁹ Heyet, “II. Mahmut”, **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, s. 737.

²⁰⁰ M. KUNT-S. AKŞİN, **a.g.e.**, s. 113.

²⁰¹ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 458.

²⁰² Heyet, “II. Mahmut”, **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, s. 737.

seraskerliğin yerini almıştır. Piyade sınıfı bu şekilde dzenlenirken nizamları bozulmuş ve sayıları iyice azalmış olan Kapıkulu Suvarileri de lağvedilerek hazırlanan yeni bir kanunnameye göre yeni süvari alayları kurulmuştur. nce İstanbul'da oluşturulan birlikler için, bugün Kuleli Lisesi olarak kullanılan binanın yerinde bir süvari kışlası inşa ettirilmif, daha sonra İstanbul dışında da süvari alayları teşkil edilmiřtir²⁰³.

²⁰³ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 458.

II. BÖLÜM

İDARİ, SOSYAL VE EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR

A. İDARİ ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

II. Mahmut'un saltanatının birinci bölümünde askerî reformlar egemen iken, saltanatın ikinci bölümünde sivil reformlar yapılmıştır²⁰⁴. Yeniçeri Ocağı, yeni düzen hareketlerine daima karşı gelmişti; ortadan kaldırılmasıyla yeni düzen düşüncelerinin sağlanması için yol açılmış oluyordu. II. Mahmut tahta çıktığı günden beri, tasarladığı reform programını yürürlüğe koydu. Programında modern haklara bağlı devlet telakkisine dair bir yenilik yoktu. Fakat kanun kuvvetini almış bazı geleneklerle inançları kaldırmak eğiliminde bulunması modern haklar istikametinde bir çalışmadır²⁰⁵.

Sultan II. Mahmut, devletin içte ve dışta karşılaştığı son derece ciddî ve hayatî tehlikelerle karşı karşıya gelmesine rağmen, giriştiği ıslahat etkinliklerinde yılmadan, usanmadan, cesaretle büyük çabalar gösterdi. Özellikle 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kapattıktan sonra kendini daha güçlü hisseden Sultan Mahmut, merkezî idare ve hükümet teşkilatında büyük düzenlemelere giderek "modern" bir devlet teşkilatı ve bürokrasisi kurmaya çalıştı. Bu doğrultudaki çalışmalarıyla Avrupa tarzında bir hükümet teşkilinin ilk örneklerini verdi²⁰⁶.

Bundan başka padişah, tebaası arasında din bakımından herhangi bir fark gözetmediğini şu satırlarla belirtti: "tebaamdan Müslümanları ancak camide, Hıristiyanları kilisede, Musevileri de havrada tanımak isterim. Bu mabetlerin dışında hepsi aynı insanlık haklarına sahip bu vatanın evladıdır." Bu sözler İslâmlık temellerine

²⁰⁴ ROBERT MANTRAN, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çeviren: Server Tanilli), Cem Yayınevi, s. 47.

²⁰⁵ E. Z. KARAL, **Osmanlı Tarihi**, C. V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1947, s. 155.

²⁰⁶ N. HAYTA-U. ÜNAL, **Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri**, Başak Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 102.

dayanan bir imparatorlukta, silik de olsa, halkın kanun önünde eşitliğini sağlamaktadır²⁰⁷.

Sultan Mahmut, hükümete yeni bir şekil vermeye çalıştı. Sadrazam ve şeyhülislâmda toplanmış olan hükümet yetkilerini vekillere dağıttı. Daha önce Divan-ı Hümayun üyesi olmayan şeyhülislâmlar, Sultan II. Mahmut tarafından divan üyeliğine tayin edildiler²⁰⁸.

II. Mahmut, en büyük değişikliği merkezî idarede yaptı. Onun zamanında Divan-ı Hümayun, bir görev anarşisi, hak ve yetki kargaşası içine sürüklenmişti. Büyük memuriyetlerin devlet idaresindeki fonksiyonları iyice yitirilmiş, idarî, malî, askerî, mülkî işler birbirine karışmıştı. Devlet teşkilatında geniş ölçüde bir iş bölümü yapıldı. 30 Mart 1838'den itibaren sadrazamlık unvanını başvekilliğe çevirdi. Ancak onun ölümünden sonra sadrazam unvanı yeniden kullanılmış, 1882'den sonra başvekil unvanı kesin olarak terkedilmiş ve sadrazam unvanı, devletin yıkılışına kadar sürdürülmüştür. Sadrazam, padişahın mutlak vekili olmaktan çıktı. Bu sıfatla eskiden kendisine geçmekte olan yetkiler bakanlara (nazırlara) geçti. Mühür, yetkilerin alameti kaldı. Sadrazamda olduğu gibi bakanlarda da bulunması uygun görüldü. Bundan sonra başvekalet, bakanlıklar arasında ilişkiyi ve ahengi sağlayan bir şeref yeri oldu. Başvekile türlü işlerde yardım etmek için bir de başvekalet yardımcılığı kuruldu. İlk defa olarak başvekalete Rauf Paşa getirildi²⁰⁹.

Başvekilin işi, meclislerin çalışmaları arasında birliği sağlamak ve bunlarla padişah arasında bağ kurmaktı. Bu da hükümdara karşı sorumlu bir "kabine sistemi"ne doğru atılmış bir adımdı²¹⁰.

Sadaret kethüdalığını 1835 yılında Umur-ı Mülkiye Nezareti'ne, 1837'de Umur-ı Dahiliye Nezareti'ne çeviren Sultan II. Mahmut, Reisülküttablığı 1836 yılında Umur-ı Hariciye Nezareti'ne, Başdefterdarlık makamını da Umur-ı Maliye Nezareti'ne çevirdi.

²⁰⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 156; R. E. KOÇU, **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 391.

²⁰⁸ V. ÇABUK, "*Sultan II. Mahmut'un Islahat Çalışmaları*", **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 49-54, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1991, s. 42; N. ÜNLÜ **İslam Tarihi III**, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 52.

²⁰⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 156; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

²¹⁰ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 103.

Çavuşbaşılık ise 1836 yılında Delavi (Adliye) Nezareti oldu. Yeniçeri ağalığı ise, ocağın kapatılmasından sonra, seraskerlik makamına çevrilmişti²¹¹. Bunlardan başka evkaf ve ticaret nezaretleri de kuruldu. Nezaretlerin kurulması memurlar arasında işbirliği yapılmasını gerektiriyordu. Bu zamana kadar içişleri ile dışişleri Bâb-ı âli’de aynı memurlar tarafından görülmekte idi. Halbuki karakterleri bakımından bu işler aynı değildi. Bu itibarla içişleri ve dışişleri memurları da ayrı birer sınıf ve kariyer halinde organlandı²¹². Ayrıca Şehreminilik’i kaldırarak yerine “İhtisap Nazırlığı”nı kurdu. İhtisap Nazırı’nın görevi; vilayetlerde ve kentlerde, hatta İstanbul’da vergi toplamak ve kolluk görevlerini yerine getirmektir. Bu nezaretin kurulması daha önce mülkî, beledî ve dinî işleri hep birlikte sorumluluğunda bulunduran Kadı’nın görev alanlarının daralmasına ve yalnız yargı alanı sınırlandırılmasına giden yolun ortaya çıkmasına neden oldu²¹³.

Bütün memurların atanması ve ilerlemeleri sağlam temellere dayandırıldı. İlerlemelerde ula, saniye, salise ve rabia olarak memurluklara karşılık teşkil eden sınıflar kuruldu. Bu rütbelere nişanlar, resmi elbiseler ve kılıçlar verildi. Memurların derecelerine ve işlerinin önemine göre, maaş bağlandı²¹⁴. Böylece, devlet yönetiminde sivilleşme keyfiyeti daha belirgin bir hale geldi²¹⁵.

Sultan II. Mahmut, devlet-toplum ilişkilerini yeniden düzenleyici ve uyruklara yeni bir takım güvenceler tanıyıcı girişimlerde de bulundu. İlki kadıları yetkilerini kötüye kullanmalarını önlemek ve rüşveti ortadan kaldırmak amacıyla çıkarılan “Tarik-i İlmiyeye Dair Ceza Kanunname-i Hümayun’u” (1838) adlı kanundur. Diğer, memurların işleyebilecekleri suçları ve bunların cezalarını gösteren, kanunsuz ceza verilemeyeceğini ve keyfi cezaların kaldırıldığını açıklayan, Osmanlı ceza hukukunun belirsiz “zulüm suçu” ve “siyaseten katil” cezalarından uzaklaşma yolunda da bir adım sayılan “Memurine Mahsus Ceza Kanunu” (1838) adlı kanundur. Her iki kanun bu

²¹¹ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

²¹² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 156.

²¹³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 105.

²¹⁴ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 156-157.

²¹⁵ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

alandaki atılımları belgeleyen iki yeni ve önemli yasadır. “İdarî Yargı” kavramı ilk kez II. Mahmut zamanında Osmanlı hukukuna girdi²¹⁶.

II. Mahmut, Mehmet Ali Paşa tehlikesine Rusya’nın yardımı ve İngiltere ve Fransa’nın müdahalesi sayesinde karşı koyduğunu dikkate alarak, ancak bir denge politikası takip etmek suretiyle, Osmanlı Devleti’nin mevcudiyetini devam ettirebileceğini anlamıştı. Daha önceki yıllarda, Osmanlı’nın devletlerarası siyasi münasebetlere yabancı kalmasının mahsurlarını da dikkate alınca, ilk defa III. Selim devrinde başlayan ve Kabakçı isyanı neticesinde terk edilen, Avrupa Devletleri ile diplomasi münasebetleri kurulması usulüne geri dönmeye karar verdi. 13 yıl aradan sonra 1834’te Londra, Paris, Viyana ve Berlin’de yeniden açılan Osmanlı daimî elçilikleri sayesinde Bâb-ı âli devletlerarası diplomasi usullerine intibak etti, Avrupa siyasetini yakından tanıdı. Ayrıca elçiliklerde vazife gören memurların yabancı dil öğrenmesi, Türkiye’nin batılılaşmasında tesirli oldu²¹⁷.

Avrupa’ya gönderilen elçiler (Paris – Mustafa Reşit Paşa, Londra – Namık Paşa, Viyana – Damat Ahmet Fethi Paşa, Berlin – Kamil Paşa) Osmanlı Devleti’nde tatbik edilmesi gerekenler hakkında layihalar gönderdiler. Hatta Mustafa Reşit Paşa, 1835 yılı ortalarında II. Mahmut’a takdim ettiği layihadan üç ay kadar sonra bu defa “büyükelçi” rütbesiyle yeniden Paris’e gönderildi ve belki diplomasi tarihimizde ilk defa olarak, bir yabancı ülke başkentinde Osmanlı siyasetine taraftar bulmak gayesiyle kulis faaliyetlerinde bulundu²¹⁸.

Hükümet kurumlarında ortaya konan bu düzen, yüzyıllardan beri aynı halde kalmış olan Osmanlı Devleti’nin yapısında önemli bir şekil değişikliği manasını taşıyordu. II. Mahmut’tan önce yapılan yeni düzen çalışmaları daha çok orduda ve cemiyetin bazı müesseselerinde yapılmış, fakat hükümet kurumlarının yapısına ve şekillerine dokunulmamıştı. Bu itibarla II. Mahmut’un hükümet kurumlarında yaptığı düzen, batılılaşma yolunda yapılan çalışmaların önemli bir merhalesidir²¹⁹.

²¹⁶ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 105-106.

²¹⁷ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 106.

²¹⁸ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 106.

²¹⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 157.

II. Mahmut yeni düzen hakkında tedbirler düşünmek ve hükümete tekliflerde bulunmak üzere, meclisler ve komisyonlar kurulmasına da çalıştı. Bu çalışmalar sonunda önemli devlet meselelerinin görüşülmesi için bir kısım meclisler kuruldu. Bu suretle, eskiden Divan-ı Hümayun'da görülmesi gelenek halini almış olan devlet işleri, özelliklerine göre bu meclislerde görüşülmeye başlandı²²⁰.

1. Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye, adalet işlerinden yüksek düzeyde sorumlu bir meclisti. 24 Mart 1838'de Gülhane'de kurulmuştur²²¹. Memurların muhakemesi, hükümet ile halk arasındaki davaların görüşülmesi gibi mühim meseleler ile ilgilenen bu meclis, Danıştay ve Yargıtay yetkilerine sahip en önemli organ olarak kuruldu²²². Başkanlığına eski seraskerlerden Koca Hüsrev Paşa'nın getirildiği meclis beş üyeden oluşmaktaydı²²³. Başkan ve üyeleri, vezirler ve yüksek rütbe sahipleri arasından seçilirlerdi. Kararlar çoğunluğa göre verilirdi. Oyların eşitliği halinde son söz padişahın olurdu²²⁴.

Meclisin görevi yapılması düşünülen ve "Tanzimat-ı Hayriyye, Tanzimat-ı Mülkiyye" olarak adlandırılan reformların gerçekleştirilmesi amacıyla kanun ve nizamları hazırlamak ve Dar-ı Şura-yı Askerî'nin tanzim ettiği mazbatalara son şeklini vermektir. Ayrıca çıkardığı kanun ve nizamnamelerin uygulanıp uygulanmadığını denetleme hakkına da sahipti. Meclisin toplanma şeklini, kurallarını ve işleyiş tarzını belirleyen iç tüzüğü, üyelerin düşüncelerini serbestçe açıklamalarını ve kararların oy çokluğuyla alınmasını ön görüyordu²²⁵.

Meşveret Meclisi dışında kurumsallaşmış meclis uygulaması yaygın olmadığından ilk zamanlarda ortaya çıkan yapı ve zihniyete dair bazı sorunlar meclis çalışmalarını aksattı. Bunların ilki, üyelerin başlangıçta üyelikle birlikte daha önce buldukları memuriyetleri de sürdürmeleriydi. Bunun meclis çalışmalarını aksattığı ortaya çıkınca

²²⁰ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 157; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

²²¹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 157; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 103; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

²²² N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 103.

²²³ Ali AKYILDIZ, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", **DİA**, C. XXVIII, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 250.

²²⁴ Heyet, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978, s. 132.

²²⁵ A. AKYILDIZ, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliyye", s. 250.

ikinci memuriyetler üyelerin üzerlerinden alındı. Diğer bir husus da üyeler arasındaki rütbe ve statü farklarının görüşmeleri ve oylamayı olumsuz etkilemesiydi. Çünkü düşük rütbeli üyeler üstlerinin yanında fikirlerini açıkça söyleyemedikleri için görüşmeler yüksek rütbeli üyelerin eğilimlerine göre şekilleniyordu. Bu olumsuzluğu gidermek amacıyla üyelerin rütbeleri eşitlendi. Ayrıca kendilerine diğer devlet memurlarından farklı nişanlar verilerek teşrifattaki yerleri tespit edildi²²⁶.

Kuruluşundan itibaren Meclis-i Vâlâ çalışmalarını tam bir reform meclisi gibi yürüttü. Faaliyet süresinde ortaya çıkan bütün reformlar bu mecliste ele alındı²²⁷.

2. Dâr-ı Şura-yı Bâb-ı âli

Yeniçerilerin kaldırılmasına yani Vak'a-i Hayriye'ye kadar Bâb-ı âli'de devlet işleri iki yönlü yürütülürdü. Dışişleri ile diğer önemli hususlar için sadrazam, kaptanpaşa, şeyhülislâm, kethüda, defterdar, reis efendi ve kazaskerlerden birisinin bulunduğu özel bir meclis toplanırdı. Önemli olmayan davalar ile işler için Rumeli ve Anadolu Kazaskerleri ve İstanbul kadısı, sadrazamın huzurunda toplandığı arz odalarında görüşülürdü²²⁸.

Bazı bakanlıkların kurulmaya başlanmasıyla Bâb-ı âli'de bir değişiklik olmuştu. Böylece kanun önerilerini incelemekle görevli bir kurul olan Dâr-ı Şura-yı Bâb-ı âli 1838'de kurulmuştur²²⁹.

Dâr-ı Şura-yı Bâb-ı âli yürütmenin yüksek bir kurulu mahiyetindedir. Devletin idarî fonksiyonunu icra görevi tamamen bu müesseseye devredildi. Devletin yönetim işlerini alakadar eden meselelere bakan bu meclis Bâb-ı âli'de kuruldu²³⁰.

3. Dâr-ı Şura-yı Askerî

Askerî ıslahatlar için gerekli nizamnameleri hazırlayan meclistir²³¹. Her türlü askerî işlerin yerine getirilmesinden sorumlu olan bu meclis Yeniçeri Ocağı'nın

²²⁶ A. AKYILDIZ, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyye", s. 250.

²²⁷ A. AKYILDIZ, "Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyye", s. 251.

²²⁸ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 130.

²²⁹ R. MANTRAN, **a.g.e.**, s. 50; Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 130.

²³⁰ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 157; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 103; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

kaldırılması üzerine kurulan ilk meclistir. Dâr-ı Şura-yı Askerî Meclisi kişilerin askerî ödevleriyle ilgili kuralları saptamak, batı devletlerinde yürütülen askerlik usullerini incelemek ve Türk ordusunun ilerlemesi yolunda tedbirleri bulup ortaya koymakla görevliydi²³². 1836’da Bâb-ı Seraskerî’de kurulmuştur²³³.

Meclisin görevleri, personel işleri, levazım işleri ve maliye işleri olmak üzere üç gruba ayrılmıştı. Meclisin ayrıca bir tercüme odası vardı. Bir başkan bir sekreter ve 15 üyesi arasında bir müftü ile mülkiye ricalinden siyaset işlerinde yetkisi olan bir zat bulunurdu. Diğer üyeleri ordunun yüksek rütbeli subayları idi²³⁴.

4. Meclis-i Vükela

II. Mahmut devrinin sonlarında, 1838’de bakanlıkların teşkil edilmesiyle modern anlamda bir hükümet şekline doğru yönelme olmuştu. Meclis-i Meşveret ve Meclis-i Şura’nın yerini, bakanların teşkil ettiği Meclis-i Vükela veya diğer adı ile Meclis-i Has almaya başlamıştı²³⁵. Bu meclise Sultan’ın Bakanlar Meclisi anlamında “Meclis-i Has-ı Vükela” da denir. Nazırların toplandığı padişahın hususi danışma kurulu olarak faaliyet gösteren meclistir²³⁶.

Meclis-i Vükela, başvekilin veya sadrazamın başkanlığında toplanıp önemli devlet işlerini görüşür ve icra işlerinde nezaretler arasında koordinasyonu sağlardı. Nazırların her biri nezaretlerinin görev alanına giren işlerden sorumluydu. Meclis, gerekli gördüğü veya alt kademedeki diğer meclislerin hazırladığı tasarıları ve meseleleri tartışıp gerekli düzeltmeleri yapar, daha sonra sadrazam bunları bir tezkireyle padişahın onayına sunar²³⁷.

Meclis, kuruluşundan 4 Kasım 1922’de son sadrazam Ahmet Tevfik Paşa’nın istifa etmesine kadar varlığını ve faaliyetlerini kesintisiz sürdürdü. Osmanlı devlet geleneğinde meclis halkla padişahlık makamı arasında bir perde vazifesi görürdü. Diğer

²³¹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 103.

²³² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 157; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

²³³ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 132.

²³⁴ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 132.

²³⁵ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 131.

²³⁶ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 103; Z. ZAKIA, “*Sultan II. Mahmud’un (1808-1839) Reformları*”, **Osmanlı**, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, s. 254.

²³⁷ Ali AKYILDIZ, “*Meclis-i Vükela*”, **DİA**, C. XXVIII., TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 253.

bir ifadeyle, yönetimin halkın hoşuna giden icraatları padişaha, başarısız uygulamaları ise meclise ve sadrazama hamledilir, böylece başarısız icraatlarda vekillerden biri veya birkaçı yahut sadrazam görevden alınarak, padişaha gelebilecek tepkiler önlenmiş olurdu²³⁸.

B. SOSYAL ALANDA YAPILAN ISLAHATLAR

1. Nüfus Sayımı ve Mülk Yazımı

Osmanlı İmparatorluğu'nun gelişme sıralarında nüfus sayımına büyük önem verilmiştir. İmparatorluğa katılan her toprak parçasında ilk yapılan işler arasında toprak yazımı ve nüfus sayımı vardı²³⁹. Fetihler olduğunda ele geçirilen toprakların mülk yazımı yapıldığı gibi üzerindeki nüfus da yazılıyordu²⁴⁰. Ayrıca her otuz, bazen de elli yılda bir genel yazım yapılırdı. Ancak XVII. yüzyılın ortalarından itibaren, yalnızca yeni ele geçirilen topraklar için bu çeşit yazımlar yapılır oldu. Genel arazi ve nüfus yazımları giderek tamamıyla unutuldu²⁴¹.

Rumeli ve Anadolu'da aynı zamanda ve modern anlamda ilk nüfus sayımı II. Mahmut devrinde yapıldı. Sultan II. Mahmut döneminin en önemli icraatlarından birisi de ülkede gerçekleştirilen bu nüfus sayımıdır²⁴².

Hükümet, Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra, kurulması kararlaştırılan yeni asker için insan ve vergi kaynaklarına muhtaçtı. Bu kaynakların değeri hakkında bir düşünceye sahip olmak için sayım yapılması kararlaştırıldı²⁴³. Kendi dönemine gelinceye kadar, pek çok savaşlar olmuş, salgın hastalıklarda büyük nüfus kayıpları meydana gelmiş, elden çıkan topraklarda yaşayan Müslüman nüfusun göçleri sonucu, demografik değişimler vuku bulmuş, bu yüzden de devlet, adalet sağlama ve vergi tevzi hususunda sıkıntılar çekmeye başlamıştı²⁴⁴.

²³⁸ A. AKYILDIZ, "Meclis-i Vükela", s. 253.

²³⁹ E. Z. KARAL, a.g.e., s. 159.

²⁴⁰ N. ÜNLÜ, a.g.e., s. 52-53.

²⁴¹ V. ÇABUK, a.g.m., s. 42.

²⁴² E. Z. KARAL, a.g.e., s. 159; V. ÇABUK, a.g.m., s. 42.

²⁴³ B. LEWIS, a.g.e., s. 91; E. Z. KARAL, a.g.e., s. 159.

²⁴⁴ V. ÇABUK, a.g.m., s. 42.

Nüfus sayımının ne şekilde yapılacağını tayin etmek için özel bir meclis kuruldu. Bu meclis gereken talimatnameleri hazırladı²⁴⁵. Rumeli ve Anadolu bölgelerini kapsayan nüfus sayımını gerçekleştirmek askerî bir amaca hizmet ettiğinden bu sayım kadınlardan ziyade sadece erkekleri kapsıyordu²⁴⁶.

İlk defa yapılan bu iş halka çirkin görünmesin diye din adamları araya konuldu ve nüfus sayımı için, nüfuz sahibi kişilerle ulemadan bazı kişiler de görevlendirildi²⁴⁷. Memurlar, Anadolu ve Rumeli’de kendilerine gösterilmiş olan yerlere hareketlerinden önce, Bâb-ı âli’ye gelerek, memuriyetlerine dair talimatlar aldılar. Memurların görevlendirildikleri yere hareketlerinden sonra, gönderdikleri defterleri derlemek ve genel neticeleri saptamak için İstanbul’da bir ceride nezareti kuruldu²⁴⁸.

Erkek nüfusunun sayımı din esasına göre yapıldı. Bu suretle Rumeli ve Anadolu’nun İslâm ve Hıristiyan erkeklerinin sayısı tespit edildi. İslâm nüfusu içinde kıptilerle aşiretler de ayrı sayıldı. Reaya adıyla gösterilen Hıristiyanlara gelince, genel olarak, ırk ve dil farkı gözetilmeden yapıldı. Sayım neticesi Anadolu ve Rumeli’de dört milyona yakın erkek nüfusunun varlığını meydana çıkardı. Bunun takriben bir buçuk milyonunun Rumeli’de, iki buçuk milyondan biraz fazlasının da Anadolu’da olduğu anlaşıldı. Rumeli’de az sayıda Yahudi ve kıpti bir tarafa bırakıldığı taktirde, sekiz yüz bin Hıristiyan karşısında beş yüz bin Müslüman tespit edildi. Anadolu’da ise iki milyon İslâm nüfusuna mukabil dört yüz bin Hıristiyan olduğu anlaşıldı²⁴⁹.

Nüfus sayımı yapılırken mülk yazımı da yapıldı. Bu yazımın sebebi ise, harpler dolayısıyla devletin vergilerle ilgili kanunnamelerin ve hükümlerin yürütülmesini gerektiği gibi kontrol edememiş olmasıdır. Bu yüzden de bazı yerlerde İslâm ve Hıristiyan tebaanın devlete verdiği vergilerin esası sarsılmış bulunuyordu²⁵⁰.

²⁴⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 159.

²⁴⁶ B. LEWIS, **a.g.e.**, s. 91; Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

²⁴⁷ B. LEWIS, **a.g.e.**, s. 91; N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 53.

²⁴⁸ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 159.

²⁴⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 159-160.

²⁵⁰ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 160.

Sayım sayesinde vatandaşların vermeleri gereken vergiler defterlere işlendiğinden, fazladan vergi toplanmasının önüne geçildi. Ayrıca askerî masraflar için yeni vergi koyma yolları araştırılıyordu²⁵¹.

Vergilerle ilgili hükümler gereği gibi kontrol edilmediğinden borçlu oldukları verginin yarısını veya üçte birini kesenler olduğu gibi, himaye, iltimas sebebiyle vergi kudretinde olduğu halde hiç vermeyenler de vardı²⁵².

Bu haksızlıklar ortadan kaldırılarak herkesin gücüne uygun vergi vermesi esası kabul edildi. Taşınmaz mallarla, ziraî ve ticarî faaliyetlerin sağladığı gelirler ile bunların dışında kalan vergiler için binde hesabına bağlı nisbetler kabul edildi. Herkese, vermesi gereken vergiyi belirten belgeler verildi ve vergilerin yılda iki taksit halinde tahsili benimsendi. Bu vergiler haricinde hiçbir kimsenin hiçbir vesile ile rencide edilmemesi ve haksız vergi alınmaması için memleketin her tarafına yazım memurları gönderilmesi ve örnek olmak üzere önce Hüdavendigâr eyaletiyle Gelibolu sancağından yazıma başlanması uygun görüldü²⁵³.

2. Kıyafet Kanunu

Sultan Mahmut 3 Mart 1829'da Türkiye tarihinde mühim bir dönüm noktası olan "kıyafet kanunu"nu yayınladı²⁵⁴. Bu yüzden de II. Mahmut döneminin Türk kıyafet tarihinde önemli bir yeri vardır. Önce askerî kıyafetlerde, ardından sivil memur kıyafetlerinde geleneksel tarz terk edilerek Avrupa tarzı benimsendi²⁵⁵. Kıyafet konusunda yapılan bu inkılaplarda devlet adamlarının hepsi kendisiyle aynı fikirde değillerdi. Fakat korkularından ses çıkartamıyorlardı. Halk da inkılapların lüzumunu anlayamamıştı²⁵⁶.

Yeni kıyafet konusunda Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da uyguladığı kıyafet sistemini benimsedi ve halk arasında bu kıyafetle dolaşmaktan çekinmedi. Sakalını da

²⁵¹ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 53; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43.

²⁵² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 160.

²⁵³ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 160; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43.

²⁵⁴ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 107.

²⁵⁵ Mehmet İPŞİRLİ, "Kıyafet", **DİA**, C. XXV., TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2003, s. 312.

²⁵⁶ Y. ÖZTUNA, **İkinci Mahmud**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989, s. 97.

kısa kesti. İlmiye sınıfı hariç bütün devlet memurları pantolon ve ceket giyeceklerdi²⁵⁷. Batıda dinî sınıf bugün de kıyafetleriyle diğer sınıflardan ayrılırlar²⁵⁸. II. Mahmut, setre ve pantolonu mecburî kıyafet yaptıktan sonra serpuş meselesini de ele aldı. Serpuş, Osmanlı İmparatorluğu'nda ırk, din, tarikat, sınıf ve meslek alameti idi. Devlet adamları kavuk giyerlerdi. Fakat kavukların şekli meslek ve rütbelere göre değişirdi. Bu sebeple kıyafetlerin ve serpuşların türlü türlü oluşu Osmanlı cemiyetine bir karnaval manzarası veriyordu. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasından sonra kavuk taşımak mecburiyeti kaldırıldı. Asker ve memurlar için fes, serpuş olarak kabul edildi. Eski usulde adetlerle kıyafetlere bağlı kalanları azarladi²⁵⁹.

II. Mahmut'un, kızı Atıyye Sultan'a subay üniforması giydirip, saçlarını fes altında toplatarak, pantolonla ve erkek kıyafetinde, yanına bir yaş büyük ağabeyi Veliht-Şehzade Sultan Abdülmecit'i verip, askerî birliklerle, seraskerlik makamına, şuraya buraya göndermesi, muhafazakârların tepkisine yol açtı²⁶⁰.

Sarığın kaldırılıp yerine fes konması, halk arasında oldukça büyük bir mukavemetle karşılandıysa da, ciddi bir hadiseye sebep olmadı²⁶¹.

3. Posta Teşkilatı

II. Mahmut dönemine gelinceye kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda düzenli bir posta sistemi yoktu. Halbuki batı medeniyetlerinde yıllardan beri postalardan faydalanılmaktaydı²⁶². Sultan Mahmut'un reformlarından biri de, o zamana kadar çok ilkel durumda olan iletişim sahası ile ilgiliydi²⁶³. Daha önceki posta hizmeti, atlı haberciler (ulak teşkilatı) tarafından sağlanırdı²⁶⁴.

²⁵⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 162; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 107; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43.

²⁵⁸ Y. ÖZTUNA, **İkinci Mahmud**, s. 97.

²⁵⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 162.

²⁶⁰ Y. ÖZTUNA, **İkinci Mahmud**, s. 97.

²⁶¹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 107.

²⁶² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 160.

²⁶³ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

²⁶⁴ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 318.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan beri posta hizmeti ve teşkilatı mevcut ise de bu, sadece devlet işlerine ait haberleşmede kullanılmıştı. Gizli ve önemli fermanlar, emirler, haberler ilgili makama kadar görevlendirilen kimse tarafından götürülürdü²⁶⁵.

II. Mahmut şu hatt-ı hümayun ile Türkiye'ye posta usulünün alınması gereğini anlattı: "Nizam-ı mülk-ü hümayunumun istihsali emniyeti ve irat tedariki vacibeden olduğuna ve Dersaadetimden taşraya gönderilen ve taşradan Dersaadetime gelen mekatip kimden kime gidip geldiği malum olmamak mülasebesiyle tahrirat maddesinde fesat tekevvün ve zuhur ettiğine binaen bu madde dahi yoluna konulmak üzere hattır-ı hümayunuma şu veçhile hutur eder ki memalik-i sairede cari olduğu misillü tarik-i devlet-i aliyemde kârgüzar bir kimesne hüsnü tabir ile bu hususu nazır-ı nasp ve bir münasip mahal tahsis olunarak tarafından Anadolu ve Rumeli'nin münasip mahallerine adamlar ikame edüp fimabaat hiç kimesne hodbehod mektup göndermeyüp gerek ehl-i İslâm ve gerek reaye ve efrenc taifeleri gönderecekleri mektup ve emanetlerini nazıra götürüp sebt-i defter olunarak her bir mahalle muvakkaten tatar ihraciyle mahallerine gönderüp adamlar marfetiyle ihsaniye verilse ilh..."²⁶⁶.

Posta hizmetinin, vatandaş hizmetinde de kullanılmasına karar verildikten sonra 1834 yılında İstanbul ile İzmit arasında bir posta yolu yapıldı. Yer yer postaneler inşa edildi. Yolum Üsküdar'dan Kartal'a kadar olan kısmı sona erince, Padişah'ın bizzat bulunduğu bir törenle işletmeye açıldı. Daha sonraları, posta yolu ihdas edilmiş ve posta ile haberleşme daha pratik bir duruma getirilmişti²⁶⁷. İkinci yol Üsküdar ile Edirne arasını birbirine bağladı. Resmî posta teşkilatının kurulmasından sonra, her türlü özel posta teşkilatı ortadan kaldırıldı²⁶⁸.

Posta hizmeti bakımından ülke çeşitli kollara ayrılmıştı. Her kolun uygun yerlerine postaneler kurulmuş ve haftanın belli günlerinde belirli yönlerde postalar yola çıkarılmaya başlanmıştı. Bu şekilde muntazam çalışmaya başlayan posta hizmetinin önceleri Rumeli'de daha önemle uygulandığı görülmektedir²⁶⁹.

²⁶⁵ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 318-319.

²⁶⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 160-161.

²⁶⁷ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 319.

²⁶⁸ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43; Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

²⁶⁹ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 319.

Askerî posta hizmetleri de, genel olarak bu teşkilattan yararlanılarak yapılırdı. Özel hizmetler için yine ulaklar çıkarıldığı olurdu²⁷⁰.

Sultan II. Mahmut'un iletişim sahasındaki uğraşları, halefleri tarafından geliştirilerek yürütüldü. 1855 yılında imparatorluk telgraf ile tanıştı ve ilk demiryolu 1860 yılında döşendi²⁷¹.

4. Pasaportun İhdası

Hariciye Nezareti (Dışişleri Bakanlığı)'nin kurulması ve düzenli olarak Osmanlı Devleti'nin sınırları dışına seyahatler yapan bakanlığın diplomatik heyetlerin faaliyetlerinin organizasyonunun gerçekleştirilmesi pasaportun ihdas edilmesini gerekli kıldı²⁷². Memleket içinde ve memleket dışında yapılacak geziler için iki usul kabul edildi. Memleket içinde yapılan geziler için kişilerin mürur tezkeresi taşımaları, memleket dışına gideceklerin ise her devlette olduğu gibi, hariciye nezaretinden pasaport almaları şart koşuldu²⁷³.

II. Mahmut döneminden önce, bir yabancı ülkeye giden yolcu özel bir pasaport alabilmek için gideceği ülkenin elçiliğine başvurmak zorundaydı; hatta Osmanlı diplomatik heyetlerinin üyeleri bile aynı prosedürü izlemek zorundaydı²⁷⁴. Bu ise Osmanlı Devleti için bir küçüklük demektir. Bu itibarla yabancı memleketlere gidecek Müslüman tebaaya ve reayaya hariciye nezaretinden pasaport verilmesi ve Avrupa'da olduğu gibi, gidilecek memleketin sefiri tarafından bu pasaportun imza ettirilmesi usulü Türkiye'de de kabul edildi²⁷⁵.

Yabancı elçilikler bu imtiyazdan, Osmanlı pasaportunun Hariciye Nezareti tarafından kullanıma sokulması ile birlikte mahrum kaldı²⁷⁶.

²⁷⁰ Heyet, **T.S.K. Tarihi**, s. 319.

²⁷¹ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

²⁷² Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

²⁷³ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 161.

²⁷⁴ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

²⁷⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 161.

²⁷⁶ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

5. Ayanlarla Mücadele

II. Mahmut tahta çıktığı zaman Osmanlı İmparatorluğu'nun bazı eyaletlerinde yarı bağımsız ayanlar türemişti. Sadrazam Alemdar Mustafa onları başkente getirerek padişahın otoritesine dokunamayacak şekilde hareketlerini sağlamak için bir ittifak senedi imzalatmıştı. Fakat Alemdar'ın öldürülmesinden sonra Rumeli'de ve Anadolu'da ayanlar, başkenti hiçe sayarak hareketlerine devam ettiler²⁷⁷.

Saltanatın ilk günlerindeki hadiseler, onun merkezî iradeyi güçlendirmeyi zorunlu kılmak hususunda, kendisini iyice kamçulamış bulunuyordu. Nitekim tahta geçer geçmez imzalamak zorunda kaldığı Sened-i İttifak'ı, daha sonra da devlete başkaldıran asileri tepelemek hususunda bir delil kabul etti. Bu doğrultuda yaptığı çalışmalarla da ayan ve mütegalibeleri ortadan kaldırdı ve devlet otoritesini hemen her yerde hakim kıldı²⁷⁸.

Hükümet, otoritesini imparatorluğun her tarafında geçirmek için bu ayalara karşı esaslı bir harekete geçti. Ayanlardan bir kısmı öldürüldü. Bazıları da sürüldü. Fakat Tepedelenli Ali Paşa ve Mısır valisi Mehmet Ali Paşa gibileri devlete kafa tuttular. Neticede iç harpler doğdu. Tepedelenli Ali Paşa öldürüldü ise de, devlete karşı isyanı, Yunan isyanlarının başlamasına ve gelişmesine sebep oldu. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa, Şam ve Suriye'yi ele geçirdikten sonra, Anadolu içerlerine kadar girmeye ve Manisa'ya kadar ilerlemeye muvaffak oldu. Bu esnada, paşanın fitneleriyle Anadolu'da birçok isyanlar oldu. Bütün bu ayaklanmalara ve iç harplere rağmen Rumeli'de ve Anadolu'da devlet otoritesini kurmak mümkün oldu²⁷⁹. Ancak bu isyanları bastırmak devlete pek pahalıya mal oldu²⁸⁰.

İsyanlar bastırıldıktan sonra hükümet, memleket idaresinde yeni bir düzen kurmaya teşebbüs etti²⁸¹.

²⁷⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 158.

²⁷⁸ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 41.

²⁷⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 158.

²⁸⁰ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 52.

²⁸¹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 158.

6. Eyalet Yönetiminde Düzenleme

Sultan Mahmut eyaletlerin yönetiminde de değişiklikler yaptı. Daha önce, eyaleti yöneten vali vergileri toplamakta, bu yüzden de zaman zaman halka ağır vergiler, salmalar konmakta idi. Düzenin ağırlık noktası, vilayetlerin başkente bağlılığını sağlamak suretiyle kuvvetli bir merkeziyetçilik yaratmak oldu²⁸².

Padişah valilerin vergi toplama işine son verdi ve onlara maaş tahsis ederek valileri merkeze bağladı. Valilerin kapı halkı bulundurmaları kaldırıldı. Bu sistem ile, her yönüyle merkeze bağlı, görev ve yetkileri belirlenmiş, azli sırasında isyan etmeyen itaatkar valiler iş başına getirildi²⁸³.

Valilere redif adı altında Avrupa usulü asker yetiştirme görevi verildi. Daha sonra bunun için müşirlikler kuruldu. Müşirlikler buldukları yerlerin askerî, mülkî ve malî işleri ile de uğraşmışlardır²⁸⁴.

Bundan başka, İstanbul vilayetinden başlanmak üzere, bütün vilayetlerde halkın hükümetle olan münasebetlerinde aracılık yapmak üzere muhtarlıklar kuruldu²⁸⁵.

7. Sosyal Alanda Yapılan Diğer Çalışmalar

Sultan II. Mahmut'un Avrupa devlet adamlarının Türkiye'de yapılan ıslahat hakkındaki düşüncelerini öğrenmek istemesi, Avrupa umumî efkarının ve resmî şahsiyetlerinin ıslahat hareketlerini telkin ve tesir devrini başlattı. II. Mahmut, bu telkinlerin de tesiriyle bütün müesseselerde bir garplılaşma hareketine girişti. Saray ananelerini terk ederek, Avrupalı hükümdarlar gibi yaşamaya başladı²⁸⁶.

Devlet memurlarının yaşayışlarında, birbirleriyle ve halk ile münasebetlerinde batıda geçen şekillerden bazıları alındı. Padişah, kendisini büyük memurlarından ayıran

²⁸² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 158; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 41.

²⁸³ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 41-42; N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 52.

²⁸⁴ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 52.

²⁸⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 159.

²⁸⁶ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 107.

ve herkese yukarıdan bakması esasına göre ayarlanmış olan adetlerle törenleri bıraktı. Bakanların ve ulemanın huzuruna geldiklerinde yanında oturmalarına izin verdi²⁸⁷.

II. Mahmut ihtiyar ve düşkünler için hastaneler yapılmasına, ilim ve maarifin yayılmasına, her yerde mektepler yapılarak çocukların cahillikten kurtulmasına, yolcuların ve ticaret adamlarının emniyetinin sağlanmasına gayret etmiş, memleketin asayişinin temini için polis teşkilatı kurulmasına ve daha faydalı birçok işin yapılmasına ön ayak oldu²⁸⁸. Mehter takımının yerini “bando” aldı ve sarayda Avrupa piyesleri oynayan tiyatro kuruldu. Bu uygulamalarla birlikte giyim, ev eşyası, evlerin stili, insanlar arası ilişkiler “Avrupaî” olmaya başladı. Devlet erkânının evlerine masa, iskemle girdi, sofralarda çatal ve bıçak kullanıldı²⁸⁹.

Sultan Mahmut, Avrupa hükümdarlarının yaptırdıkları gibi doğumunun yıldönümünü törenle kutlamayı adet edindi²⁹⁰.

O zamana kadar Bâb-ı âli’de memurlar için hafta tatili yoktu. Bâb-ı âli her gün açıktı. 1836’dan itibaren Bâb-ı âli’nin Perşembe günleri tatil edilmesine karar verildi²⁹¹.

1829’dan itibaren batılı devletlerin elçiliklerinin tertipledikleri balolara gidilmeye ve 1833’ten itibaren de bu ziyafet ve eğlencelerin Osmanlı devlet adamları tarafından yapılmasına başlandı²⁹².

Taassubu önlemek için resmî dairelere resmini astıran Sultan Mahmut, hem Avrupaî giyim kuşamı, hem dayatmacı reformları ve batılılaşma çabalarında izlediği yöntem nedeniyle halk arasında “Gâvur Padişah” olarak ün saldı. II. Mahmut bu hareketiyle, sadece Müslümanların padişahı olmadığını, sırtındaki mavi pelerini, siyah çizmeleri, başındaki sorguçlu ve püsküllü fesi ile Hristiyanların da dostu ve hükümdarı olduğunu yaymak amacındaydı²⁹³.

²⁸⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 161; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

²⁸⁸ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 53-54.

²⁸⁹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 107.

²⁹⁰ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 162.

²⁹¹ Z. DANIŞMAN, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. XI, Yeni Matbaa, İstanbul, 1966, s. 281.

²⁹² Özcan MERT, “*II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839)*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 16, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1982, s. 50.

²⁹³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 107.

İlk vapur da yine II. Mahmut devrinde satın alınmış, buharla işlediği için “buğu gemisi” denilmiş ve bu yeni icada göre kaptan ve tayfa yetiştirilmesi hakkında bir irade neşredilmiştir. “Sürat” ismi verilen bu ilk vapurla II. Mahmut Rodos’a gidip gelmiştir²⁹⁴.

Sultan Mahmut Osmanlı padişahlarının, İstanbul’a kapanmaları âdetini de bıraktı. Avrupa hükümdarlarının memleketlerini tanımak için zaman zaman yaptıkları seyahat fikrini benimsedi. II. Mahmut, ilk seyahatini Rumeli’ye yaptı. İlk kalyonu ile Varna’ya gitti. Oradan Rusçuk ve Tırnova yolu ile Edirne’ye kadar uzandı²⁹⁵.

Batı musikisi, piyano, bando, orkestra ve sahne Osmanlı’ya girmeye başladı²⁹⁶. Sultan II. Mahmut döneminde gerçekleşen modern yeniliklerden birisi de operanın Osmanlı’ya girişidir. Bir İtalyan, opera salonu inşa etmekle görevlendirildi ve Fransız oyunlar operada sahnelendi²⁹⁷.

8. Sağlık Alanında Yapılan Çalışmalar

Osmanlı Devleti’nde halkın sağlığı ile uğraşan hekimler, genelde medreselerde yetişirlerdi. Başkentte ve bazı valilerin yanında, dışarıdan gelmiş yabancı hekimler de bulunurdu. Zaman zaman medreselerde, gerçekten çok bilgili hekimler yetişmekte idi. XVIII. yüzyıla gelinceye kadar, Avrupalıların tıptaki ilerlemeleri karşısında Osmanlı hekimleri geri kalmış, hatta Avrupa tıp biliminin pek çok yöntemleri, Osmanlı hekimleri tarafından da kabul edilmişti. Sultan II. Mahmut, yaptığı birçok ıslahat arasında, tıp alanına da el atmakta gecikmedi. Özellikle Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasından sonra, Şehzadebaşı’nda Eski Odalar karşısında Tulumbacılar Konağı’nda açılan Tıp Okulu’nda yetişen doktorların hizmet verebilmesi için, ayrıca ilk modern hastane de kuruldu.²⁹⁸

Yakın yüzyıllara kadar iki salgın hastalık önü alınmaz bir afet olarak ülkeleri tehdit etmekte idi. Kolera ve veba. Bu hastalıklar, Osmanlı ülkesine daha çok hac sırasında Hindistan ve Afganistan hacıları vasıtasıyla girer, çok sayıda insan kaybına

²⁹⁴ İ. H. DANIŞMEND, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1955, s. 112.

²⁹⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 162.

²⁹⁶ Y. ÖZTUNA, **İkinci Mahmud**, s. 98.

²⁹⁷ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 254.

²⁹⁸ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43-44.

sebebiyet verirdi. Karantina usulü uygulanmadığı için de, salgının yurda girmesi bir türlü önlenemezdi²⁹⁹.

Osmanlı Devleti'nde ilk karantina uygulaması 1831 yılındaki büyük kolera salgını sırasında olmuştur. Rusya'daki hastalık üzerine İngiltere, Fransa, Nemçe sefaret tercümanları Rusya'dan Osmanlı limanlarına gelecek gemilere karantina tatbik edilmesini istediler. Bunun üzerine II. Mahmut devlet ricalinden karantina icrasına başlanmasını emretti. Sadaret kaymakamının başkanlığında seraskerin de bulunduğu bir meclis karantina işini görüştü. Alınan karara göre İstanbul'a gelen bütün gemiler Boğaziçi'nde bekletilecekti. II. Mahmut'un iradesiyle Mustafa Nazif Efendi müstakil olarak karantina işiyle görevlendirildi. Karadeniz'den İstanbul'a gelecek Müslüman gemilerinin Büyük Liman'da diğer devlet gemilerinin İstinye Körfezi'nde beş gün karantina altında tutulması kararlaştırıldı. Koleradan korunmak için karantina usulüne dair Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin kaleme aldığı risale ücretsiz olarak dağıtıldı³⁰⁰.

Bulaşıcı hastalıklardan korunma çarelerine başvuruldu, ahaliye karantina anlatıldı ve bunun aklen ve şeran caiz olduğuna dair fetvalar verildi. Ayrıca Takvim-i Vekayi'de bu hususla ilgili bir yazı yayımlandı³⁰¹. Bu arada vebalı hastalara Maltepe Hastanesi'nde ve Kızkulesi'nde "usul-i tehaffuz" uygulandı. Kızkulesi'nde vebalı hastaların tedavisiyle uğraşan Antuvan Logo'nun karantina usulünün Avrupa'da tatbiki ve bulaşıcı hastalıklarla mücadele hakkında yazdığı risale, daha sonra karantina teşkilatının kurulmasında etkili oldu³⁰².

Osmanlılarda karantina uygulaması daha esaslı olarak 1835'te Çanakkale'de tatbik edildi. Akdeniz çevresini etkileyen kolera dolayısıyla Çanakkale'de karantina çadırları kuruldu. Marmara ve İstanbul'a gidecek gemiler bir süre bekletildi³⁰³.

²⁹⁹ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

³⁰⁰ Gülten SARIYILDIZ, "Karantina", **DİA**, C. XXIV., Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul 2001, s. 463-464.

³⁰¹ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 53.

³⁰² G. SARIYILDIZ, **a.g.md.**, s. 464.

³⁰³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109; G. SARIYILDIZ, **a.g.md.**, s. 464.

Bulaşıcı hastalıkların memleket dahilinde ve haricinde sık sık zuhur etmesi “Karantina Teşkilatı”nın kuruluşunu ön plana çıkardı. Bu amaçla II. Mahmut, 1838’de “Meclis-i Umur-i Sıhhiye”yi (Karantina Meclisi) teşkil etti³⁰⁴.

Karantina konusuna önem veren II. Mahmut’un isteğiyle Meclis-i Meşveret toplandı. Ulemanın da katıldığı bu mecliste fıkıh ve fetva kitaplarına müracaat edilerek bu konu incelendi ve karantinanın caiz olduğu kabul edildi. Ardından bu işin mülkî yönü de görüşüldü. Konunun incelenerek gerekli nizamların hazırlanması, karantina hakkında bilgili kişilerden meydana gelen ve haftada birkaç gün toplanacak olan karantina meclisine havale edildi. Meclis başlangıçta Meclis-i Tehaffuz-ı Ūlâ ve Meclis-i Tehaffuz-ı Sani olmak üzere iki şube halinde teşkilatlandırılmışsa da bu fark zamanla ortadan kalkmıştır³⁰⁵.

9. İktisat Alanında Yapılan Çalışmalar

Sultan II. Mahmut’un bu alanda yaptığı yenilikler, diğerlerine göre, yetersiz kalmıştır. Çünkü bu konuda gerçekten ileri gitmiş Avrupalı uzmanlardan yararlanılmadığı gibi, Mısır’da bu konuda fevkalade ilerlemeler kaydetmiş olan Mehmet Ali Paşa da örnek alınamadı³⁰⁶. İmparatorluğun servet kaynaklarının değerlendirilmesinde yabancı uzmanlardan faydalanmayı düşünmemeleri yüzünden modası geçmiş ekonomi usullerine bağlı kaldılar³⁰⁷.

Bu sırada Osmanlı İmparatorluğu pazarları Avrupa mallarının istilasına uğramış bulunuyordu. Bu istilanın korkunç bir şekil almasına devlet de yardım etmişti. Çünkü yeni kurulan ordunun elbisesi için gereken çuha Nemçe ve Fransa’dan getirilmekteydi. Bu yüzden de her yıl kırk-elli bin kese memleket dışına çıkmaktaydı³⁰⁸. Fabrika mallarının Osmanlı şehirlerini istila etmesi, el tezgahları ile yerli sanayiye öldürmüştü³⁰⁹.

³⁰⁴ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109; Ö. MERT, **a.g.m.**, s. 51.

³⁰⁵ G. SARIYILDIZ, **a.g.md.**, s. 464.

³⁰⁶ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

³⁰⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁰⁸ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁰⁹ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 54.

Sultan Mahmut, bu alanda da eksikleri görmezlikten gelmedi. Dışarıdan getirilen yabancı mallara karşı yerli malı üretimi düşünüldü. Hatta, padişah bir ferman yayınlarak, yabancı devlet kumaşından elbise yapılmasını yasakladı. Bunun üzerine yerli kumaş üreticilerinin spekülasyona başlamaları sonucu, kumaş fiyatları yükseldi³¹⁰. On veya on bir kuruşa satılan Ankara sofu yirmi beş kuruşa çıkartıldı. Kumaş darlığının önüne geçilmesi için memlekette yapılan çuha yapımının arttırılması ve sof kumaşı satışının kontrol edilmesi düşünüldü. Çuha yapımının arttırılması için Evans adlı bir mütehasıs evvelce görmüş olduğu İngiliz kumaş fabrikalarında inceleme yapmaya memur edildi. Evans dönüşünde bir İngiliz fabrikatörünün Türkiye’de kumaş fabrikası yapmak hususunda projesini getirdiyse de bu işten bir sonuç alınamadı³¹¹. Osmanlı tüccarlarının karşı koyması sonucu, bu planlar uygulamaya konulamadı. Osmanlı tüccarları için sağlanan imkanlar da, bunlar tarafından kullanılmadı ve Türk sanayisi ilerleyemedi³¹².

Hükümet, ticaret alanında köklü sayılmayacak tedbirler aldı. Osmanlı İmparatorluğu’nun dış ticaretinde kapitülasyonlara malik devletlerin tüccarlarıyla Osmanlı tüccarlarının rekabeti mümkün olamıyordu³¹³.

Hıristiyan reaya ticarete işlerini yürütmek için yabancı devletlerin konsolos tercümanlıklarına girerek bu gibilerinin faydalandıkları imtiyazlardan faydalanmaya başlamışlardı. Bu kârlı iş yüzünden pek çok kimseler yabancı himayesine girmişlerdi. Hükümet Osmanlı reayasını yabancı himayesini aramaktan kurtarmak için, konsolos tercümanı sıfatıyla ticaretle meşgul oldukları vakit faydalandıkları hakları kendilerine beratlar ile temin etti. İslâm tüccarlarından böyle beratlar isteyenlere de verildi. Hükümet bu beratların İslâm tüccarlarına çok kârlar sağlayacağını ve tüccarların gemiler tedarik ederek büyük işlere girişeceğini ümit etti³¹⁴. Fakat İslâm tüccarları azınlık reaya tüccarları gibi, yabancı ülkelerde gerekli temas ve anlaşmaları yapamadıkları için, Hıristiyan reyanın seviyesine çıkamadılar³¹⁵. Hıristiyan reaya,

³¹⁰ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

³¹¹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 167.

³¹² V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

³¹³ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 167.

³¹⁴ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 167.

³¹⁵ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

Hıristiyan alemiyle daha kolay ticaret yapmak imkanlarını bulduğu için onlar çok istifade ettiler³¹⁶.

Öte yandan dış ticaretin geliştirilmesi için tekel usulü kaldırıldı. İltizam usulünün kaldırılmasına da çalışıldı. Ancak, ekonomi alanında, daha önceden sermaye birikimi sağlanamadığı, kendi kendine yeter olan devletin ihracat hususunda disiplinli ve detaylı araştırmalar yapılamadığından, bu sahada da insan gücü yetiştirilememiş bundan dolayı da, ülkenin ekonomisinin düzeltilmesi için yapılan çalışmalar çok yetersiz kalmıştır³¹⁷.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ziraat, ticaret ve sanat çalışmalarının dışında devlet hizmetinde bulunanların kazandıkları servetin ölümlerinde müsadere edilerek devlet hazinesine konması gelenek idi. Padişahların bu geleneğin dışına çıkarak memurluğun dışında servet sahibi olanların mallarına el koydukları da oluyordu. Bu ise mülkiyet hakkının devamlı bir tehdit altında bulunması manasını taşıyordu. II. Mahmut, Vak'a-i Hayriye'nin sonunda müsaderenin kaldırıldığını şu sözlerle bildirdi: “Bundan böyle saltanatın millet için bir dehşet, bir korku kaynağı değil, fakat bir destek olmasını istiyorum. Bunun için kişinin malına devletçe el konulması geleneğini kaldırıyorum”³¹⁸. Böylece II. Mahmut, kamu hizmeti kavramına büyük darbe vuran “müsadere sistemi” ni kaldırarak kamu hizmetlerini ilk kez güvenliğe kavuşturdu³¹⁹.

II. Mahmut zamanında devletlerarası bir sorun haline gelen Mehmet Ali Paşa isyanında İngiltere'nin desteğini almak isteyen Osmanlı bu devlete yeni ekonomik imkanlar sağlayan Balta Limanı Antlaşmasını imzaladı (1839)³²⁰.

Bu dönemde iktisadi alanda yapılan çalışmalardan biri de Maliye Bakanlığı ve Ticaret Bakanlığı'nın kurulmasıdır³²¹.

İmparatorluğun ekonomisine yeni bir istikamet verilememesi hükümeti malî bakımdan da kötü durumda bıraktı. Yeni vergiler çıkarıldıysa da umulan netice elde edilemedi. Bunun üzerine İngiltere'den bir milyon lira kadar borç istenmesine karar

³¹⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³¹⁷ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 44.

³¹⁸ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 155-156.

³¹⁹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 105-106.

³²⁰ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 113.

³²¹ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

verildi. Fethi Paşa bu işle görevlendirildi. Fakat bu alanda da yapılan bütün çalışmalar sözde kaldı. Hükümet ekonomik ve malî bakımdan günlük bir siyasetle yaşamaya devam etti. II. Mahmut devrinde III. Selim'in diplomasi alanında kurmaya başladığı düzene de devam edildi. Avrupa başkentlerinde devamlı elçilikler yeniden teşkilatlandırılarak sağlam kaidelere bağlandı³²².

C. EĞİTİM ALANINDA YAPILAN ISLAHATLAR

1. II. Mahmut Döneminde Eğitimin Durumu

Sultan II. Mahmut'un yaptığı ıslahatın bir önemli bölümü de eğitim alanında yapılanlardır. Devletin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde, çok yaygın olan eğitim, medreselerde yapılmakta ve ülkenin hemen her tarafına yayılmış bir durumda idi. Özellikle İslâm dininin kız-erkek bütün çocukların yedi yaşından itibaren Kur'an okumayı öğrenmeleri ve dinî vecibeleri yerine getirmek için bir takım dinî bilgileri almaları, bu eğitim sayesinde gerçekleşmekte idi. İster yeni kurulan yerleşme birimlerinde olsun, ister yeni bir cami yapılsın, hemen yanında bir sübyan mektebi veya bir medrese yapmak Osmanlı Türklerinin geleneği idi. Ancak, XVIII. yüzyıldan itibaren, XV. ve XVI. yüzyıllarda fevkalade derecede yüksek bir seviyeye çıkan Osmanlı eğitim sisteminde hızlı bir gerileme görüldü³²³. Medrese, imparatorluğun kalkınması için milli eğitime yardım edecek durumda olamamaktan başka batı düşüncelerine de düşman bir hale geldi. Halbuki Osmanlı İmparatorluğu'nun mukadderi eğitim probleminin çözülmesine bağlı idi³²⁴.

Sultan Mahmut, yapmakta olduğu ıslahatın teminatını, bu ıslahatın manasını kavrayacak ve onu müdafaa edecek nesillerin yetiştirilmesi ile mümkün görüyordu. Bunun için de, tek çıkar yol eğitimi devlet için bir amme hizmeti olarak kabul etmekte³²⁵.

Din, devletin temelini teşkil ettiği için medresenin tamamen kaldırılarak yerine Avrupa usulünde okullar açılmasına imkan yoktu³²⁶. Gerçi Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan Tanzimat'ın ilanına kadar memleketin eğitim-öğretim ve adalet hayatına

³²² E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 167-168.

³²³ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

³²⁴ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 162.

³²⁵ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109.

³²⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 162.

doğrudan doğruya; idaresine de kısmen hakim olan medreselerin, devletin istediği sivil, askerî ve adlî memur ve idareciler yetiştirmek suretiyle faydalı işler gördüğü muhakkaktı. Buna rağmen eğitim alanında yapılacak yeniliklere en büyük engel de yine medreselerdi³²⁷. Kanunî'den sonra ilmiye sınıfıyla birlikte medreselerde önce duraklama arkasından da gerileme söz konusu olmuştur. Önceleri dinî ilimlerle beraber akfî ilimler de okutulmuş, ancak XVI. yüzyılın sonundan itibaren, medreselerde görülen duraklamaya paralel olarak kelam ve felsefe gibi akli ilimlerin öğretimi de geri plana atılmıştır. Dönemin aydınları medreselerin bu durumundan şikayetçidir. Lütfi Paşa Asafname adlı eserinde müderris ve alimlerin birbirleri aleyhindeki söz ve davranışlarına yer verir. Koçi Bey Risalesi'nde eski ve yeni alimleri mukayese ederek ilim yolunun bozulduğundan, devrin alimlerinin eser yazmadığından, şan ve şöhret peşinde koştuklarından, kanunun işlemediğinden şikayet eder. Katip Çelebi şimdi medreselerde sadece şer'î ilme yer verilip akli ilimlerin okutulmadığını ve hatta yasaklandığını bu yüzden de ilmin azaldığını dile getirir³²⁸.

İstanbul'da gayret sarfetmeden ve bir eğitim de almadıkları halde bazı kimseler diploma alabiliyorlardı. Bununla da yetinmeyip rüşvetle ulema sınıfına katılmayı sağlamışlardı. Diploma düzeni bozulunca, buna bağlı olarak öğrenim, öğretim ve kadılık düzeni de bozulmuştur³²⁹.

Devlet medreseleri iç yapısı bakımından da geri kaldığından, bünyesinde gerekli yenilikleri yapamamıştır. Mevcut programa yeni ilimlerin girmesi gerekirken bu yapılamamış, eski usul terk edilmiştir. Eğitim şerh üzerine kurulmuştu. Dersler bu kitap üzerine bağlı kaldığından öğrencileri taklitle yöneltmiş, aklın önüne naklin geçmesine neden olmuştur. Medrese şerh haşiye çemberi içinde fikhî üretkenlikten uzaklaşmış, taklit ve taassup körlüğüne düşmüştü. Medreselerin bir başka sorunu da dil problemydi. Batıda meydana gelen gelişmeleri takip etmek üzere batı dillerinin öğretilmesine ihtiyaç vardı. Fakat medrese bu ihtiyacı karşılamak için dönüşümü başaramamıştı³³⁰.

³²⁷ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109.

³²⁸ İlyas ÇELEBİ, "*Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri*", **Osmanlı**, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1993, s. 172.

³²⁹ Yücel ÖZKAYA, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 207.

³³⁰ İ. ÇELEBİ, **a.g.md.**, s. 174.

Bütün bunlara rağmen medreselerin tamamen kaldırılmasına imkan olmadığından, medreseler olduğu gibi bırakılarak batının eğitim prensipleri ve kurumları kabul edildi³³¹. Sultan Mahmut, devrinin eğitim durumunu ve medrese sistemini yaşayan ilmiye müessesinin hatırını okşayarak yeni düzenlemeler yapmaya karar verdi³³².

³³¹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163.

³³² V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 42.

2. II. Mahmut'un Kurduğu Okullar

a. Sıbyan ve Rüşdiye Mektepleri

Medreselerin tamamen kaldırılması mümkün olmadığından padişah, medrese dışında Avrupa usulünde bir eğitim sistemi kurulmasına teşebbüs etti³³³. Batıda, XVIII. yüzyıldan itibaren yaygın düşünce halk kitlelerinin kalkındırılması için ilköğretimin mecburî oluşu idi³³⁴. Bu doğrultuda Sultan II. Mahmut, 1824 yılında bir ferman yayınlamak suretiyle “ilköğretimin her yurttaş için zorunlu hale getirildiğini, okuma ve yazma öğrenimiyle birlikte dinî bilgilerin de öğretilmesi gerektiğini” halka ilan etti. İfade biçiminden yalnızca İstanbul için ilköğretimi zorunlu gördüğü anlaşılan bu ferman eğitim tarihinde büyük önem taşır³³⁵.

İlköğretimin zorunlu hale gelmesinden sonra bu kurumlar çok sıkı bir örgütlenme altına alındı. Sonunda Mekteb-i Sıbyan adı altında ilkokullar açıldı ama devletin imkanları bu okulları tüm imparatorluğa yaymaya yetmediğinden dolayı bu çocuk mektepleri sayıca düşük düzeyde ve başkent İstanbul'la sınırlı kaldı³³⁶.

II. Mahmut tarafından 1824'te çıkarılan talim-i sıbyan hakkındaki fermanda öncelikle zaruri dinî bilgilerin öğretilmesi şart koşulmuş ve program şöyle tespit edilmişti: Mektep hocaları çocukları iyi bir şekilde okutup, onlara Kur'an talim ettirecekler, ardından çocukların istidadına göre tecvid, ilmihal okutacaklar, İslâm'ın şartlarını ve dinî kaideleri öğreteceklerdi³³⁷.

İlköğretim mecburiyeti prensibini İstanbul'da bile yürürlüğe koymak için gerekli vasıtalar henüz mevcut değildi. Bununla beraber yüksek okullara öğrenci yetiştirmek üzere İstanbul'un bazı taraflarında bugünkü ilkokula denk rüşdiye okulları kuruldu. Sıbyan mektepleri ile askerî okullar arasında yer alan Rüşdiye'nin açılmasıyla bugünkü ilk mekteplerin temeli atılmış oldu. Çocukların rüş yaşına kadar bu yeni okullarda

³³³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109.

³³⁴ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163.

³³⁵ Esad Efendi, **Vak'a-Nüvis Es'ad Efendi Tarihi**, (Yayına Haz: Ziya Yılmaz), Enes Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 361-364; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109.

³³⁶ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 253.

³³⁷ Cahit BALTACI, “Mektep”, **DİA**, C. XXIX, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2004, s. 6

okumaları düşünüldüğü için bunlara rüştiye adını II. Mahmut vermiştir. Bu ad 1923 yılına kadar kullanılmış ancak o tarihten sonra ilk mektebe çevrilmiştir³³⁸.

1773'ten itibaren açılan askerî okullarda öğrencilere önce Türkçe okuma-yazma öğretilmesi, öğretimi geciktiriyor, düzeyi düşürüyordu. Fakat sıbyan mekteplerinden böyle bir eksikle gelen öğrenciler için bu gerekli idi. Sıbyan mekteplerinde yenileşme yapmak, onların öğretim düzeyini yükseltmek biçiminde bir yola gidilse medreselilerin tepkisi ile karşılaşılacaktı. Bu nedenle, Sıbyan mektepleri ile askerî okullar arasında yer alan bu okullar kuruldu. Süresi iki yıl olan bu okullara sıbyan mektebini bitiren ve tanınmış ya da devlet hizmetinde bulunanların çocukları seçilerek alınacaktı. Çocukların sıralarda oturup, sıbyan mekteplerindeki gibi teker teker değil, sınıf sınıf ders yapmaları öngörülmüştü. Rüştiye mekteplerinde Sübhai Sıbyan, Tuhfei Vehbi, Nuhbei Vehbi, Arapça, Sarf ve Nahiv, Farsça, Türkçe İnşa, Hat, Lûgat ve Ahlak derslerinin okutulması kararlaştırıldı³³⁹.

Daha önce açılan Sıbyan mekteplerini bitirenlerin gidebileceği, Rüşdiye düzeyinde olan ve gerek halk gerek memur olacaklara yanlısız yazı yazabilme, bir konuyu kaleme alabilme öğretimi yapmak amacıyla “Mekteb-i Ulum-i Edebiyye” kuruldu. İlk açılan ve kendine özgü yönleri bulunan rüştiye mektepleri, Mekteb-i Maarif ve Mekteb-i Ulum-i Edebiyye'dir. Genel rüştiyeler ise, Şubat 1839'da kurulmaları kararlaştırıldığı halde 1846'dan sonra açılmaya başlanmıştır³⁴⁰. Sıbyan mektebinden üstün olarak İstanbul'da ilk açılan mektep budur. Bu okula, sıbyanı bitiren öğrencilerin alınması ve on sekiz yaşına kadar okutulmaları kararlaştırıldı. Öğrencilerin gösterdikleri gayrete göre evkaftan maaş bağlanması prensibi de kabul edildi³⁴¹.

Devlet memurlarının yetiştirilmesi için bir de “Mekteb-i Maarif-i Adlî” kuruldu. Adlî kelimesi, okulun Mahmud-u Adlî zamanında kurulduğunu anlatmak için verilmiştir ve hukukî bilgilerle ilişkisi yoktur³⁴².

³³⁸ Osman ERGİN, **Türk Maarif Tarihi**, C. I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, s. 384; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163; Yahya AKYÜZ, **Türk Eğitim Tarihi**, Çınar Ofset, İstanbul, 1997, s. 129; N. HAYTA, U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 109-110.

³³⁹ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 383-384; Y. AKYÜZ, **a.g.e.**, s. 129; Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 253.

³⁴⁰ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 385; Y. Akyüz, **a.g.e.**, s. 129-130; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 110.

³⁴¹ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 385, 387; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163.

³⁴² O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 395; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163; Y. AKYÜZ, **a.g.e.**, s. 129.

Mekteb-i Maarif'te, o günkü rüşdiyelerden daha ileri seviyede bir öğretim metodu ve müfredat programı uygulanması amaçlanmıştır. Burada ehliyetli memur yetiştirilmesi yanında ileride açılması düşünülen Darülfünun'a da öğrenci hazırlamak maksadıyla Osmanlı eğitim kurumlarında uygulana gelen klasik müfredata ilaveten aritmetik, geometri, felsefe, astronomi, coğrafya gibi bir kısmı o dönemin rüşdiyelerinde okutulmayan dersler de konulmuştur³⁴³.

Bu girişimler, II. Mahmut döneminde ulemanın ilim ve yönetime olan nüfuzunu bölüp parçalaması ve yönetimde söz hakkına sahip olacak kişilerin yetiştirilmesinde etkisinin azalması gibi sonuçları da beraberinde getirmiştir³⁴⁴. Bu iki mektep için tespit edilen programlar tatbik edilmemiş ve gerekli görülen dersler okutulmamıştır³⁴⁵.

b. Mekteb-i Tıbbiye

Tıp okulunun açılmasında ön planda askerlik zaruretleri vardır. Yeniçeri ordusunun yerine kurulan mansure kadrolarında askerlerin sağlık durumu ile uğraşmak için doktorlar konmuştu. Bu doktorları Türkiye'de mevcut müesseselerde yetiştirmek imkanı yoktu. Medreselere yaslanan darüşşifa ve tımarhanelerde bir dereceye kadar tıp bilimleri öğretilmekte idiye de, medreseler gibi bu müesseseler de zamanla çürüyüp gitmişlerdi. Bu itibarla tıp öğretiminde modern anlamda mektep kurmaktan başka çare yoktu³⁴⁶.

Hekimler ve cerrahlar medreseden ve pratikten yetişmekteydiler. Bunların yanında çok az sayıda yabancı memleketlerde yetişen Müslüman olmayan halktan doktorlar vardı. Çoğu büyük kentlerde bulunan bu doktorlar da gerek sayı ve gerek ehliyet bakımından yetersizdiler³⁴⁷. Tıp okulu da bu zaruret ile Hekimbaşı Behçet Mustafa Efendi'nin, Asakir-i Mansure-i Muhammediye'ye hizmet edecek tabip ve cerrahların yetiştirilmesi için II. Mahmut nezdinde yaptığı girişim sonucunda kuruldu³⁴⁸. Bu mektebin ilk programını hazırlayan Behçet Efendi, Türkiye'de modern tıp mektebinin

³⁴³ M. Hüdai ŞENTÜRK, "Darülmaarif", **DİA**, C. VIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1993, s. 548.

³⁴⁴ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 110.

³⁴⁵ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 400.

³⁴⁶ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 336-337; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 164.

³⁴⁷ Heyet, **T. S. K. Tarihi**, s. 370.

³⁴⁸ B. LEWIS, **a.g.e.**, s. 85; O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 336; Nil SARI, "Mekteb-i Tıbbiye", **DİA**, C. XXIX, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2004, s. 2.

de kurucusu oldu³⁴⁹. Bu mektebin belgelerde adı Tıphane-i Amire, Daruttıbb-ı Amire, Tıphane-i Amire ve Cerrahhane-i Mamure şeklinde geçer. Günümüzde tıp bayramı olarak kutlanan 14 Mart 1827’de Behçet Mustafa Efendi’nin nazırlığında Şehzadebaşı’ndaki Tulumbacıbaşı Konağı’nda öğretime başladı³⁵⁰.

Okulun açılış töreninde bizzat padişah bulundu ve şu sözleriyle okulun ödevini belirtti: “Biz ise gerek asakir-i şahane ve gerek memalik-i mahrusamız için hazik tabipler yetiştirüp hidemat-ı lazimedede istihdam ve diğer taraftan dahi fenn-i tıbbi kamilen lisanımıza alıp kütüb-ü lazimesini Türkçe tedvine say ve ikdam etmeliyiz” “Tıbhane ve Cerrahhane” isimleriyle okul açıldıktan sonra II. Mahmut, sadrazama yolladığı bir hatt-ı tıb için “bu bir lazime-i fenn-i celileden olmakla bay ve gedanın buna ihtiyacı derkâr ve aşikârdır. İnşallah müddet-i kalilede yetiştirilip ahar milletten olan etibbaya pek de hacet kalmaz” sözleriyle tıp okulunun istikbali hakkında iyi ümitler beslediğini belirtti³⁵¹.

Mekteb-i Tıbbiye’de öğretilen dersler şöyle idi: Arapça, Türkçe, Fransızca, Sarf ve Nahiv, İmla, Kitabet, ilaçların, bitkilerin ve hastalıkların Arapça ve Türkçe adları, boş zamanlarda din dersleri, cerrahlık uygulaması, Fransızca olarak şekillerle Anatomi ve Tıp bilimlerine giriş, sonra yeteneklilerin seçilip hastanelerde cerrahlık uygulaması yapmaları³⁵².

Dört sınıflı olarak planlanan okulun ilk öğrencileri Asakir-i Mansure acemilerinden veya yetenekli gençlerden seçildi. Bu arada Süleymaniye Tıp Medresesi’nden pek çok talebe Mekteb-i Tıbbiye’ye kaydoldu. Sınıf sıralaması günümüz anlayışının tersine büyükten küçüğe doğru yapılmıştır³⁵³. Mekteb-i Tıbbiye’nin açılmasındaki gaye orduya gerekli olan tabipleri yetiştirmek olduğundan başlangıçta gayrimüslim olanlar alınmıyorlardı. Tanzimat Fermanı’nın ilanıyla halk arasında eşitlik esası kabul edilince gayrimüslimlerden de mektebe girenler olmuştur³⁵⁴.

³⁴⁹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 110.

³⁵⁰ N. SARI, **a.g.md.**, s. 2.

³⁵¹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 164-165.

³⁵² Y. AKYÜZ, **a.g.e.**, s. 127.

³⁵³ N. SARI, **a.g.md.**, s. 2-3.

³⁵⁴ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 346.

Tıp okulunun öğretimi ilkin iki bölüme ayrıldı. Birinci bölüm hazırlık, ikicisi ise doktorluk bölümü idi. Hazırlık bölümünde öğrencilere Arapça, din dersleri ve Fransızca öğretilmekte idi. Doktorluk bölümünde ise, Arapça'ya devam edilmekle beraber, doktorluğun türlü özel dersleri gösterildi. Birkaç yıl sonra dil ve din bilgileriyle tıp bilgilerinin dört yıl gibi kısa bir zamanda öğretilmesindeki güçlükler göz önüne alınarak Viyana'dan getirilen Prof. Bernard ile Hekimbaşı Abdülhak Molla okulu yeni bir düzene koydular³⁵⁵.

Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane'nin öğretim müddeti altı yıla çıkarıldı. Öğretim dili Fransızca olarak kaldı. Arapça ve din dersleri programdan kaldırıldı. Tıp kütüphanelerimizin gelişmesine de önem verildi³⁵⁶. Asakir-i Mansure'nin tüzüğünde her bölüğe bir cerrah verilmesi ön görüldüğünden bu alanda da eleman yetiştirmek amacıyla daha kuruluş yıllarında ayrı bir cerrah sınıfı açıldı. İstanbul cerrahlarından yirmi kişi seçilip eğitilerek Mansure bölüklerine dağıtıldı. Bu öğrencilere her gün kurşun çıkarma, damar bağlama, kemik kesme, kırık çıkık tedavisi gibi savaş cerrahisi ağırlıklı eğitim ve uygulamalar yaptırılması, yetişenlerin ordu cerrahlarının yanına gönderilmesi kararlaştırıldı. 1833 yılında Mekteb-i Tıbbiye'nin ve cerrahhanenin son sınıf öğrencilerinden imtihanla seçilen altmış üç kişi hastanelerde görevlendirildi³⁵⁷.

Tıphane-i Amire'de öğretim Fransızca, Cerrahane'de Türkçe yapılıyordu. 1838 yılında bu iki mektep birleştirildi ve adı II. Mahmut'un adlî mahlasına nisbetle "Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane" olarak değiştirildi³⁵⁸.

c. Mekteb-i Harbiye

Yeniçeri ordusunun kaldırılmasından sonra kurulması kararlaştırılan Asakir-i Mansure için çok sayıda subaya ihtiyaç vardı. Bu subayların hepsini Avrupa'dan getirtmeye imkan yoktu. Bu itibarla Avrupa'da subayların yetiştirilmesinden faydalanılan okullar gibi bir okulun İstanbul'da açılmasından başka çare yoktu³⁵⁹. Mansure'nin subay ihtiyacını karşılamak üzere Şehzadebaşı'ndaki Acemi Ocağı

³⁵⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 165.

³⁵⁶ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 348; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 165.

³⁵⁷ N. SARI, **a.g.md.**, s. 3.

³⁵⁸ Y. AKYÜZ, **a.g.e.**, s. 127; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 110; N. SARI, **a.g.md.**, s. 3.

³⁵⁹ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 354; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163; Y. AKYÜZ, **a.g.e.**, s. 127.

Kışlası'nda yaşları on beşin altındaki gençler için bir talimgah amacıyla girişimlerde bulunulmuş, ancak Osmanlı-Rus savaşı yüzünden bu ilk girişim sonuçsuz kalmıştır³⁶⁰.

Harbiye'nin kuruluşu konusunda en önemli teşebbüs 1831'de gerçekleşmiştir. Hassa ordusu müşiri Ahmet Fevzi Paşa, Selimiye'deki Mansure askerleri arasından birkaç yüz kişiyi seçerek bunları bölükler halinde teşkilatlandırdı. Yaşları on dokuz-yirmi bir arasında değişen erlere "sıbyan bölükleri" adı verildi. Bunlara diğer erlerden farklı olarak okuma-yazma da öğretiliyordu. Başarılı olanlar onbaşı, çavuş ve mülazım rütbelerini alarak kıtalara katılıyordu. Sıbyan bölükleri Harbiye'nin temelini oluşturduğu gibi bölük erleri de ilk Harbiyeliler sayıldı³⁶¹.

Sıbyan bölükleri kurulurken Avrupa'daki gibi askerî okulların açılması da düşünüldü. Hüsrev Paşa, II. Mahmut'a yazdığı bir tezkirede Fransa'daki Ecole Militaire tarzında bir askerî mektebin açılmasının ve Avrupa'dan askerî öğretmen getirilmesinin lüzumunu dile getiriyordu. Birkaç defa elçilik ile Avrupa'ya gidip oradaki harp okullarını gören Namık Paşa Harp Okulu'nun açılması çalışmalarıyla görevlendirildi. Mehmet Namık Paşa'nın yanına Ahmet Fevzi Paşa yardımcı olarak verildi³⁶².

Sıbyan bölüklerinde ders verdirmek üzere Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'dan subay istendi. Fakat Mehmet Ali Paşa Mısır'da 1816'da kurduğu harp okulunda yetişen subayların yeterli bilgiye sahip olmadıklarını ileri sürerek padişahın isteğini geri çevirdi. Çok geçmeden Mehmet Ali Paşa'nın isyan etmesi Harbiye'nin açılmasını geciktirdi. Mektep ya da Sıbyan bölükleri denen ve kısa bir süre önce teşkilatlandırılan askerler ayrı bir binaya yerleştirildi. Mehmet Ali isyanından sonra Selimiye Kışlası'ndaki sıbyan bölükleri okul haline getirilen Maçka Kışlası'na nakledildi. Bunlara daha ciddi bir program uygulanmaya başlandı³⁶³.

³⁶⁰ Abdülkadir ÖZCAN, "Harbiye", **DiA**, C. XVI., Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1997, s115.

³⁶¹ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 354-355; A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 115.

³⁶² O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 355; E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 163; A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 115.

³⁶³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 110; A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 115.

Eğitime başladıktan sekiz ay sonra II. Mahmut mektebi ziyaret etti. 1 Temmuz 1835'te yapılan bu ziyaret, okulun resmen açılış tarihi olarak kabul edildiği gibi adı da Mekteb-i Harbiye olarak tescil edildi³⁶⁴.

Mekteb-i Harbiye, Türk milletine on binlerce değerli komutan, subay ve hatta memleket ve dünya çapında devlet adamı yetiştirmiş ve kurulduğu günden beri Türk milletinin bağımsızlık ve hürriyetinin bekçiliğini yapmış olan önemli bir meslek okuludur³⁶⁵.

Okulun nemi ilk anlarda halk tarafından anlaşılmadı. Zenginler ocuklarını Harbiye'ye vermekten çekindiler. Hükümet sokakta dolaşan kimsesiz ve garip çocukları Harbiye'ye alarak subay yetiştirmek zorunda kaldı. Başlangıçta ğrenci sıkıntısı çekildiği gibi ğretmen sıkıntısı da çekildi. Harbiye'nin II. Mahmut devrinde en değerli ğretmeni Elha Hafız İşhak Efendi oldu. İşhak Efendi Divan-ı Hümayun tercmanlığında bulunmuştu. İyi Fransızca biliyordu. Harp okuluna gerekli kitapları batı dillerinden Türkçe'ye çevirmeye ve aynı dünyanın kaynaklarından faydalanarak kitaplar yazmaya bařladı³⁶⁶. Okulun eğitim sistemi giderek daha iyi hale getirildi³⁶⁷.

Mekteb-i Harbiye'nin en büyük amiri mektep nazırı idi. Ondan sonra ders nazırı geliyordu. Harbiye'nin ilk nazırı olan Mustafa Mazhar Bey zamanında okul modern bir eğitim kurumu özelliklerine sahip değildi. Öğrenciler hiçbir eğitim almadan geldikleri için Harbiye'de ilk, orta ve lise birinci sınıf seviyesinde eğitim yapılıyordu. Dokuz yıl süreli olan eğitimin ilk sekiz yılına "birinci mektep", dokuzuncu yılına da "ikinci mektep" deniliyordu. Daha ziyade okuma yazma ve ilmihal derslerinin okutulduğu birinci okulu başarıyla bitirenler ikinci okulda okumaya hak kazanıyorlardı. Burada hendese, fizik, astronomi gibi fen dersleriyle askerliğe dair uygulamalı bilgiler veriliyordu³⁶⁸. Başarılı ğrencilerin bazıları, Avrupa başkentlerine, batı usulü eğitim yapmaya gnderildiler³⁶⁹.

³⁶⁴ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 116.

³⁶⁵ Heyet **T. S. K. Tarihi**, s. 363.

³⁶⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 164.

³⁶⁷ V. ÇABUK, **a.g.m** s. 41.

³⁶⁸ A. ÖZCAN, **a.g.md.**, s. 116.

³⁶⁹ V. ÇABUK, **a.g.m** s. 41.

Mektep için batıdan ve en çok Prusya'dan öğretmenler getirildi. Bunlar Türkçe bilmedikleri için tercüman vasıtasıyla ders verdiler. Harbiye Mektebi, batı tarzında yetiştirilen subayların da ana kaynağı oldu³⁷⁰.

d. Mızıkâ-i Hümayun Mektebi

Sultan Mahmut, kurduğu yeni ve modern ordu ile birlikte, ona bağlı olarak, batı musikisini de getirmek istiyordu. Eski mehterhane, asker bir milletin kahramanlık duygularını ve ordu ihtiyacını nasıl karşılıyorduysa, Avrupaî askerî teşkilatın da bu ihtiyacını karşılamak üzere “Mızıkâ-i Hümayun Mektebi” kuruldu³⁷¹. Mızıkâ-i Hümayun'u Avrupa'dan getirtilen ünlü bestekar Donizetti'nin ağabeyi Donizetti Paşa kurdu³⁷². Yeni askerî talim, yürüyüş ve kıyafetler için mehterhane müziği uygun düşmüyordu. Böylece Osmanlılar, modern ordu icabı yeni musiki teşkilatı kurarken batı müziğine de alışmış oldular³⁷³.

Bu okulda öğrencilere önce din, dil kurallarına ait bilgileri kapsayan dersler verilmiş ve çeşitli sazlarla şark ve garp musikisi öğretilmeye başlanmıştı³⁷⁴.

3. Takvim-i Vekayi

II. Mahmut devrinde yayıma da önem verildi. O vakte kadar devleti ilgilendiren olaylardan halkı haberdar etmek için resmî bir gazete çıkmamıştı. Halbuki Avrupa memleketlerinde uzun zamandan beri böyle gazeteler çıkmakta idi³⁷⁵. Osmanlı İmparatorluğu'nda beliren ilk gazeteler Fransızca olarak çıktılar. Bu yayın organları ilk etapta Fransız okurları hedeflemek amacını gütmüşlerdir³⁷⁶.

Türk elçileri türlü vesilelerle Bâb-ı âli'ye ve padişaha bu gazeteler hakkında raporlar göndermişti. II. Mahmut “Şer'i şerife ve nizama asla dokunur yanı olmadığından maada mülküne pek çok menafii olacaktır” ifadesiyle “Takvim-i Vekayi” adını taşıyan resmî bir gazetenin Türkçe ve Fransızca olarak yayımlanmasına izin

³⁷⁰ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 164; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 110.

³⁷¹ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 369; Y. AKYÜZ, **a.g.e.**, s. 128; N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 111.

³⁷² B. LEWIS, **a.g.e.**, s. 85; Y. ÖZTUNA, **İkinci Mahmud**, s. 98.

³⁷³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 111.

³⁷⁴ O. ERGİN, **a.g.e.**, s. 371; Heyet T. S. K. Tarihi, s. 373.

³⁷⁵ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 165.

³⁷⁶ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 254.

verdi³⁷⁷. Sultan II. Mahmut tüm Osmanlı vatandaşlarının yurttta ve dünyada olanları, yabancıların da Osmanlı yönetiminin resmî görüşünü öğrenmesi, yanlış haberlerin yayılmasını engelleyerek asayişin sağlanması, fen, sanat, sanayi ve ticarete dair bilgilerin yaygınlaştırılıp halk yararına sunulması ve devlet icraatının herkesçe bilinip buna uyulması sayesinde devlette birliğin sağlanması amacıyla yayın faaliyetlerine başladı³⁷⁸.

1 Kasım 1831 tarihinde Osmanlı'nın ilk resmî gazetesi "Takvim-i Vekayi" çıkarıldı. Gazetenin ilk sayısında çıkan önsöz, Osmanlı basınının ilk görüldüğü biçimsel durumu olarak siyasal tarihimizde önemli bir sayfa oluşturmaktadır. Takvim-i Vekayi böylece neşir hayatına giren yabancı dilli bir takım gazeteler yanında yerini almış ve Üsküdar Matbaasının Takvim-i Vekayi'nin basılacağı matbaa ile birleştirilerek geliştirilmesiyle gazete dışında çeşitli eserlerin basılması da yeniden önem kazanmıştır. Bu gelişmeler dilimizin gelişip değişmesinde de çok önemli rol oynamıştır³⁷⁹. Bu gazete, İngiliz William Churchill'in Ceride-i Havadis isimli ilk Türk gazetesini kurana, yani 1840 yılına kadar tek Türk gazetesi konumundaydı³⁸⁰.

Gazete Bayezid'de Takvim-i Vekayihane-i Amire adı ile kurulan matbaada haftada bir, beş bin adet basılarak piyasaya çıkarılmış, yurdun her tarafına dağıtılmıştır. Vakanüvis Esad Efendi'nin yönetiminde neşredilen bu gazete, devlet iç işlerine dair bilgi ve haberler ile yabancı ülkelere dair haberleri ağırlıkla vermekteydi³⁸¹. Takvim-i Vekayi'nin Türkçe nüshasından başka bir Fransızca nüshası, zaman zaman da Ermenice, Rumca ve Arapça nüshaları çıkmıştır³⁸². Ayrıca ticarî, sınaî ve benzeri konularda da bilgi veren gazete, üst kademedeki memurlara dağıtıldığı gibi, abone sistemini de uygulamaya başlamıştı. Bu gazete devletin yıkılmasına kadar yayınına devam etmiş ve son sayısı 4. 608'e ulaşmıştır³⁸³.

³⁷⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁷⁸ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 111.

³⁷⁹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 111-112; V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43.

³⁸⁰ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 254.

³⁸¹ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43.

³⁸² N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 112.

³⁸³ V. ÇABUK, **a.g.m.**, s. 43.

4. Avrupa'ya Öğrenci Gönderilmesi

II. Mahmut devrinde çeşitli alanlarda yapılan düzen çalışmalarının mukadderi, Avrupa düşüncesine sahip kişilerin yetişmesine bağlı idi³⁸⁴.

Rusya ile Edirne Antlaşması'nın imzalanmasından sonra yabancılarla görüşmek, Avrupa usulünü öğrenmek ve zamanın zarurî ihtiyaçlarını daha bu dönemde bellemek ve aynı zamanda bilgi sahibi insanlar yetiştirmek amacıyla ilim, bilgi ve yeni teknikler ve gereken bilgileri öğrenmeleri için Müslüman ailelerin çocuklarının Avrupa memleketlerine gönderilmesine padişah iradesi sadır oldu³⁸⁵.

II. Mahmut devrine gelinceye kadar Avrupa'ya öğrenci gönderilmemişti. III. Selim büyük Avrupa başkentlerinde kurduğu devamlı elçiliklere gönderdiği elçilik memurlarına boş durmayarak, bilim ve yabancı dil öğrenmelerini emretmiş, fakat planlı bir şekilde öğrenci göndermemiştir³⁸⁶.

II. Mahmut düzene başladığı sıralarda Müslüman halkın Hıristiyanlar hakkındaki duygu ve düşüncelerini göz önünde tutarak, Müslüman öğrenciler yerine Hıristiyan reayadan öğrenci göndermeyi düşündü. Fakat Harp okulu ve Tıp okulu kurulduktan sonra öğretmen ve memur yetiştirmek için bu okullarla Enderun ağalarından yüz elli kişilik bir kabile Avrupa'nın türlü memleketlerine gönderildi³⁸⁷. Bu teşebbüs o zaman halkın gözüne pek çirkin görünmüştür³⁸⁸. Padişah ile hükümetin dinsizlik ile itham edilmesi için mutaassıplara yeni bir fırsat çıkmıştır³⁸⁹. Daha sonra Harbiye ve hendeshane öğrencilerinden de Avrupa'ya gönderilenler olmuştu. Hatta Avusturya'dan numune olarak elbise istenmiş, imparator on altı sandık elbise göndermişse de o zaman saklanmış, ortaya çıkarılamamıştır³⁹⁰.

³⁸⁴ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁸⁵ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 51.

³⁸⁶ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁸⁷ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁸⁸ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 51.

³⁸⁹ E. Z. KARAL, **a.g.e.**, s. 166.

³⁹⁰ N. ÜNLÜ, **a.g.e.**, s. 51.

5. Tercüme Odası

Sultan Mahmut tercüme faaliyetine önem vererek 1833 yılında Bâb-ı âli’de bir “Tercüme Odası” açtı. Gaye devletin dış ülkelerle olan resmî yazışmalarını yürütmek yanında yabancı dil, özellikle Fransızca bilen memurlar yetiştirmektir. Modern devlet anlayışına en yatkın, batı hakkında fikir sahibi olan bürokratlar bu odadan yetişmiştir³⁹¹.

Bu dönemde, gerek tercüme ve telif eserlerle olsun veya gerekse bizzat öğretimle olsun, reform hareketinde önemli roller oynamış bazı şahsiyetler vardır ki onlardan biri hekim ve tarihçi olup tercüme yapan Şanizade Ataullah Efendi’dir. Onun kitabı Osmanlı’da Avrupa tarzı tıp uygulamalarına kapıyı açtığı için geleneksel tıp dönemini açan kitap olarak kabul edilmiştir. Buna benzer bir başka kişi de Tercüme Odası’nda bir tercüman ve Matematik Mektebinde de hoca olarak çalışan İshak Efendi’dir. İshak Efendi değişik bilim dallarında birçok kitap yazıp birçoğunu da Türkçe’ye tercüme etmiştir. Bir hekim ve ayrıca Mekteb-i Tıbbiye’nin de ilk başhekimisi Mustafa Behçet Efendi birçok ilmî eseri Türkçe’ye çevirmiştir³⁹².

Tercüme Odası’nda öğrenilen Fransızca ile Fransız edebiyat ve düşüncesiyle ilk tanışma başlamıştır. Divan Edebiyatından Tanzimat Edebiyatına geçiş bu Tercüme Odası yoluyla olmuştur³⁹³.

Tercüme odası, sadece diplomatik düzeyde değil, hemen hemen her kademedeki etkili roller üstlenen memurların yetişmesine yardımcı oldu³⁹⁴.

³⁹¹ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 112.

³⁹² Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 253

³⁹³ N. HAYTA-U. ÜNAL, **a.g.e.**, s. 112.

³⁹⁴ Z. ZAKIA, **a.g.md.**, s. 255.

SONUÇ

II. Mahmut döneminde iç ve dış tehditler, girişilen ıslahatlar için önemli bir tahrik unsuru olmuştur. Dönemin çağdaş devletleri için kaçınılmaz bir zaruret olan merkezî idarenin üstün otoritesinin sağlanması hususu memleket içindeki çeşitli isimlerle anılan zorba idarecilerin ortadan kaldırılması mücadelesini gerekli kıldı. Bu sebeple II. Mahmut, Osmanlı toprakları üzerinde merkezî otoritenin ağırlığını hissettirmeyi başardı.

Güçlü ve çağdaş bir devlet yapısını meydana getirmekle ilgi olarak girişilen ıslahatların dönüm noktasını, yenilenmenin karşısında olmanın genel simgesi haline gelmiş olan Yeniçeri Ocağı'nın ortadan kaldırılması oluşturdu. Tahta çıktığı andan itibaren düşündüğü bu konuyu II. Mahmut, hassas bir mesele olarak ele aldı. III. Selim döneminden gerekli dersleri çıkarmış, özellikle asker ve ulema ittifakının bertaraf edilmesini hedefleyen tedbirleri almış olarak faaliyete geçti. Önde gelen ulema ıslahatın gerekliliğine inandırıldı. Başta şeyhülislâmlık makamı olmak üzere bu inanış içinde olanları çevresinde topladı, daha alt düzeydeki ulemanın taltifine ve hoş tutulmasına çalıştı, böylece bu önemli kesim kontrol altına alınmış oldu. Ordunun önde gelen makamlarına yaptığı tayinlerde de bu anlamda özen gösterdi. Orduda yapmış olduğu ıslahatlar neticesinde modern bir askeri teşkilatın oluşmasını sağlamıştır.

II. Mahmut, kamuoyunu yanına çekmeyi önemseyen bir siyaset takip eden ve bu amaçla basından istifade eden ilk padişah olmuştur. 1831'de İstanbul'da çıkmaya başlayan ve devletin ilk resmi gazetesi olan, Takvim-i Vekayi gazetesinde reformlarla ilgili haberlere yer verilerek kamuoyunun kazanılmasına çalışıldı. Böylece devlet ile millet arasındaki bağların güçlenmesinin zeminini oluşturdu. Bundan dolayı yapılan ıslahatlar, halk tarafından fazla tepki görmedi. Böylece II. Mahmut, başta kılık-kıyafet olmak üzere sosyal içerikli düzenlemeler yaptı. İlmiye sınıfı hariç devlet hizmetinde yer alacak mülkî idare elemanları için Avrupaî bir kıyafet olarak ceket ve pantolon öngörüldü ve fes giyilmesi kabul edilerek geleneksel kıyafetlerden vazgeçildi. Ayrıca askere çağdaş eğitim verileceğinden mehter yerine bando yerleşti.

II. Mahmut, saray ve hükümet teşkilat ve teşrifat usullerinde de önemli değişiklikler yapmıştır. Hükümet işlerinin yeniden düzenlenmesi ve merkezileşmenin ihtiyaçları için yeni idarî organlar ihdas edildi. Bağımsız iş görebilecek nazırlıkların

kurulması ve bir takım meclislerin oluşturulması gereği ortaya çıktı. II. Mahmut, Avrupa kabine usulüne yaklaşacak bir sistemi denedi. Hariciye, Dahiliye, Maliye, Evkaf nezaretlerini ve nazırlıkları gibi yeni isimleriyle mülkî idareyi çağdaş bir işleve büründürdü. Üyeleri mülkî ve askerî rical ve ulemanın önde gelenlerinden oluşan çeşitli meclisler oluşturuldu.

Eğitim, bilhassa çağdaş devlete hizmet verebilecek düzeyde eğitilmiş insan kaynağındaki eksiklik, II. Mahmut'un acilen gidermeye çalıştığı bir konu olmuştur. Dönemin hakim dili olan Fransızca'nın öğrenilmesi için Bâb-ı âli'de bir tercüme odası açtırdı. Yurtdışına ilk defa öğrenci gönderdi. Mansure ordusunun sağlık durumu ile uğraşacak doktorların yetişmesi amacıyla Tıbbiye, subay ihtiyacının karşılanması amacıyla Harbiye mektepleri kuruldu. Mekteplerde eğitim dili Fransızca olarak ağırlık kazandı. İlköğretim zorunlu hale getirildi, sıbyan ve rüşdiye mektepleri ile Mekteb-i Maarif-i Adliyye ve Mekteb-i Ulum-i Edebiyye adlarıyla okullar açıldı.

II. Mahmut, kötü bir uygulama olarak eskiden beri şikayet konusu olan müsadere usulünü kaldırdı. Modern anlamda nüfus sayımı ve mülk yazımı yaptırdı. Yurtdışına çıkanlar için pasaport, yurtiçi gezileri için de "mürur tezkiresi" çıkarıldı. Sağlık alanında da bir takım yenilikler yapan II. Mahmut devrinde ilk modern hastane kuruldu ve bulaşıcı hastalıklar için karantina usulü benimsendi. Sonuç olarak; II. Mahmut, saltanatı boyunca devletin devamı ve milletin rahatı için mücadele etmiştir. Yapmış olduğu ıslahatlar ile bu amacına ulaşmada önemli bir mesafe katetmiştir.

BİBLİYOGRAFYA

AHUNBAY, Zeynep, “*Mektep*”, **TDVİA**, C. XXIX, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2004.

AKSUN, Ziya Nur, **Osmanlı Tarihi**, C. III, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1994.

AKYILDIZ, Ali, “*Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliyye*”, **TDVİA**, C. XXVIII, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2003.

_____ “*Meclis-i Vükela*”, **TDVİA**, C. XXVIII, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2003.

AKYÜZ, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi**, Ankara, 1982.

AYVERDİ, Samiha, **Türk Tarihinde Osmanlı Asırları**, Damla Yayınevi, İstanbul, 1978.

BAHADIROĞLU, Yavuz, **Osmanlı Padişahları**, Nesil Yayınları, İstanbul, 1999.

BALTACI, Cahit, “*Mektep*”, **TDVİA**, C. XXIX, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2004.

BEYDİLLİ, Kemal, “*Küçük Kaynarca’dan Tanzimat’a Islahat Düşünceleri*”, **İlmî Araştırmalar**, S. 8, İstanbul, 1999.

_____ “Mahmud II”, **DİA.**, C. XXVII, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2003.

CEVDET PAŞA, Ahmet, **Tarih-i Cevdet**, C. VI, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1994.

CİHAN, Ahmet, “*Osmanlı’da Modernleşme ve İlimiye Zümresi*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 121, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1999.

ÇABUK, Vahit, “*Sultan II. Mahmut’un Islahat Çalışmaları*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 49-54, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1991.

ÇELEBİ, İlyas, “*Osmanlı Medreselerinin Kuruluşu, Yükselişi ve Çöküş Nedenleri*”,
Osmanlı, C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1993.

DANIŞMAN, Zuhuri, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, C. XI, Yeni Matbaa, İstanbul
1966.

DANIŞMEND, İsmail Hami, **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, C. IV, Türkiye
Basımevi, İstanbul, 1955.

ENGELHARDT, **Tanzimat ve Türkiye**, (Çev: Ali Reşad), Kaknüs Yay., İstanbul,
1999.

ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C. I-II, Eser Matbaası, İstanbul, 1977.

Esad Efendi, **Üss-i Zafer (Yeniçeriliğin Kaldırılmasına Dair)**, (Hazırlayan: Mehmet
Arslan), Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2005.

_____ **Vak’a-Nüvîs Es’ad Efendi Tarihi**, (Yayına Haz: Ziya Yılmaz), Enes
Matbaacılık, İstanbul, 2000.

GÖLEN, Zafer, “*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Tanzimat*”, **Türk
Dünyası Araştırmaları**, S. 118, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1999.

HAMMER, Joseph Van, **Büyük Osmanlı Tarihi**, C. IX, Üçdal Neşriyat, İstanbul,
1966.

HAYTA, Necdet, Uğur ÜNAL, **Osmanlı Devleti’nde Yenileşme Hareketleri**, Başak
Matbaacılık, Ankara, 2003.

HEYET, “*II. Mahmud*”, **Türk ve İslâm Ansiklopedisi**, Tercüman Neşriyat, İstanbul,
1982.

HEYET, “*Osmanlılarda Islahat ve Teceddüd*”, **Osmanlı Ansiklopedisi**.

HEYET, **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1978.

IORGA, N., **Osmanlı Tarihi**, C. V, (Çev: B. Sıtkı Baykal), Güney Matbaacılık ve Gazetecilik, Ankara, 1948.

İPŞİRLİ, Mehmet, “*Kıyafet*”, **TDVİA**, C. XXV, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2002.

KARAL, Enver Ziya, “*Tanzimattan Evvel Garplılaşma Hareketleri*”, **Tanzimat**, C. I, Maarif Matbaası, İstanbul, 1940.

_____ **Osmanlı Tarihi**, C. V, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1947.

_____ “*Mahmud II*”, **İA.**, C. VII, M. E. Bakanlığı Yay, Eskişehir, 1997.

KARAGÖZ, Mehmet, “*Osmanlı Devleti’nde Islahat Hareketleri ve Batı Medeniyetine Giriş Gayretleri (1700-1839)*”, **OTAM**, S. 6, , Ankara, 1995.

KOÇU, Reşad Ekrem, **Osmanlı Padişahları**, Ana Yayınevi, İstanbul, 1981.

_____ **Yeniçeriler**, Koçu Yayınları, İstanbul, 1964.

KUNT, Metin, Sina AKŞİN, **Türkiye Tarihi**, C. III, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, (Çeviren: Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.

LÛTFÎ EFENDİ, Ahmet, **Vak’anüvîs Ahmet Lûtfî Efendi Tarihi**, C. I (Yayına Haz: Ahmet Hezarfen), İstanbul, 1999.

MANTRAN, Robert, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Çeviren: Server Tanilli), Cem Yayınevi.

MERT, Özcan, “*II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli’nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839)*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 16, Etam Matbaa Tesisleri İstanbul, 1982.

NUR, Rıza, **Türk Tarihi**, C. III, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1973.

NURİ PAŞA, Mustafa, **Netayic-ül Vukuat**, III-IV, (Sadeleştiren: Neşet Çağatay), T.T.K. Yayınları, Ankara, 1987.

NURİ, Ziya, “*Yeniçeri Ocağı'nın Kapatılması*”, **Tarih Konuşuyor**, C. VIII, S. 43, Tarih Yayınları, İstanbul, 1967.

ÖZCAN, Abdülkadir, “*Asakir-i Mansure-i Muhammediye*”, **TDVİA**, C. III, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1991.

_____, “*Eşkinici Ocağı*”, **TDVİA**, C:XI, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1995.

_____, “*Harbiye*”, **TDVİA**, C. VI, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1997.

_____, “*II. Mahmut ve Reformları Hakkında Bazı Gözlemler*”, **Tarih İncelemeleri**, S. 10, E.Ü. Basımevi, İzmir, 1995.

ÖZDEN, Mustafa, “*Yeniçerilik İsyancıları ve Vak'a-i Hayriye I*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 109, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1996.

_____, “*Yeniçerilik İsyancıları ve Vak'a-i Hayriye -II-*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, S. 110, Etam Matbaa Tesisleri, İstanbul, 1996.

ÖZKAYA, Yücel, “*XVIII. Yüzyılda Osmanlı Kurumları ve Osmanlı Toplum Yaşantısı*”, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Büyük Osmanlı Tarihi**, Ötüken Neşriyat, C. V, İstanbul, 1994.

_____, **Devletler Hanedanlar**, C. II, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969.

_____, **İkinci Mahmud**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1989.

_____, **Türk Tarihinden Yapraklar**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

- SAKAOĞLU, Necdet, “*Mahmut II*”, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi**, C. II, İstanbul, 1999.
- SARI, Nil, “*Mekteb-i Tıbbiye*”, **TDVİA**, C. XXIX, TDV Yayın Matbaacılık, Ankara, 2004.
- SARIYILDIZ, Gülden, “*Karantina*”, **TDVİA**, C. XXIV, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 2001.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan, **Osmanlı Sultanları Tarihi**, Rafet Zaimler Yayınevi, İstanbul, 1961.
- ŞEREF, Abdurrahman, **Tarih-i Devlet-i Osmaniyye**, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul, 2005.
- ŞENTÜRK, M. Hüdayi, “*Darülmaarif*”, **TDVİA**, C. VIII, Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1993.
- TURAN, Osman, **Türk-Cihan Hakimiyeti Mefkuresi**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1978.
- UBICINI, M.A., **Türkiye 1850**, C. II, (Çev: Cemal Karaağaçlı).
- UÇAROL, Rifat, “*Küçük Kaynarca Antlaşmasından 1839’a Kadar Osmanlı İmparatorluğu*”, **D.G.B.İ.T.**, C. XI, Çağ Yayınları, İstanbul, 1993.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Kapukulu Ocakları I**, T.T.K. Basımevi, Ankara, 1988.
- ÜNAL, Tahsin, **Türk Siyasi Tarihi**, Emel Yayınları, Ankara, 1977.
- ÜNLÜ, Nuri, **İslam Tarihi III**, M.Ü.İ.F. Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994.
- ÜZÜLMEZ, Abdurrahman, “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Islahat Düşüncesinin Gelişimi (1718-1839)*”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi), Ankara, 1994.

YARAMIŞ, Ahmet, “*II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*”, (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), Ankara, 2002.

ZAKIA, Zahra, “*Sultan II. Mahmud’un (1808-1839) Reformları*”, **Osmanlı**, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999.

EKLER

EK 1: Ahmet YARAMIŞ, “*II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)*”, (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), Ankara, 2002.

El-hâlet-i hâzihi ordu-yu hümâyunda serasker kâ’immakâmı vezir-i mükerrerem sadetlü Halil Rifat Paşa hazretleri maiyyetinde olan Asâkir-i Mansûre taburları için geçende bâ-irâde-i seniyye-i şâhane dört nefer miralay nasb olunmuş ve zikr olunan mîralaylara taburların zâbitânından birer kâimmakâm ve alay eminleri dahi intihâb ve tayini lazım gelmiş ise de henüz taburlar içinde usûl-u harbi lâyıkıyla tahsil itmiş bu kadar zâbitân olmadığı ma’lûm olarak şimdilik beşer veyahûd altışar tabura birer miralay ve kâ’immakâm ile alay eminleri nasb ve ta’yîn olunması irde-i isâbet ifade-i hazret-i pâdişâhi muktezâsından olduğuna binâen müşârûn ileyh mâ’iyyetinde on beş tabur Askir-i Mansûre mevcûd olmak cihetiyle zikr olunan mîralayların üç beşer tabur virildiği sûretde mîralayın biri açıkda kalacağından ve Asâkir-i Mansûrenin teksîr ve tevfiiri murûd-ı hayriyyet mü’tad-ı cenâb-ı cihândâri olduğundan ordu-yu hümâyunda olan Cebehâne ve Tersâne-i âmire taburlarıyla sadr-ı sâbık hazretleri taburunun bundan böyle iktizâ iden mâhiye ve melbûsât ve sâir masrafları sâir taburlar misüllü ma’rifet ve nezaretleriyle irade ve rü’yet olunmak üzere mâr’ül-beyân üç taburun Asâkir-i Mansûreye ilhâkıyla anlar dahi açıkda kalan miralayın zir-i irade ve kumandasına virilmek ve sâlifü’z-zikr Cebehâne taburu otuz sekizinci ve tersane taburu otuz dokuzuncu ve sadr-ı sâbık taburu kırkıncı tabur itibâr olunmak üzere tanzîmiyle Tersâne-i âmire ve Cebehâne-i ma’mûre taraflarına ilm-ü haberleri i’tâ ve zikr olunan taburlara icâb iden kâimmakâm ve alay eminlerinin intihâb ve ta’yiniyle keyfiyeti bu tarafa iş’âr eylemeleri husûs-u serasker kâimmakâmı müşârûn-ileyh Halil Paşaya cânib-i seniyyü’l- menâkıb hazret-i kâimmakâmdan tahrir ve ittibâ kılınması husûsu hâlen

bi'l-istiklal Asâkir-i Mansûre seraskeri vezr-i mükerrerrem saâdetlü Hüsrev Mehmed Paşa hazretleri nâzırı ricâl-i devlet-i aliyyeden Mehmed Emin Seyyid Efendi hazretleri taraflarından bi'l-iştirâk memhûr-u takrir takdimiyle inhâ olunmuş olduğuna takrir-i mezkûr bâlâsına sarh işâretiyle huzûr-ı sâmiye mevfûr cenab-ı cihândâriye ledel-arz inhâ olunduğu üzere tanzimi mazmûnunda hatt-ı hümâyûn şevket-makrûn mülukâne-i şeref-bâş sahife-i sudûr olmuş mantuk-ı münîfi üzere taraf-ı hazret-i kâimmakâmîden müşârûn ileyh Halil Paşaya mektûb ı sâmi tahrîr ve tesyîr olunmuş ve keyfiyet Divân-ı Hümâyûn kalemine kayd ile Tersâne-i âmire ve Cebehâne-i ma'mûreye ve Baş muhâsebe ve Mukataat Hazinesine başka başka ilm- ü haberleri virilmiş olmağla serasker müşârûn ileyh hazretlerine iş bu ilm- ü haber verildi

Fİ Ş sene 244.

الماله هذه ارمی هما بونزه عسکر قائمقامی وزیریکم عارندو خیل یعت باشا حضرتلی معنده اولانس
عسکر منصوره طابوریکو کجک با اراده اسینه شاهانه دینفر میرالای نصب اونش و ذکر اونکده برالایبره
طابورلرک ضابطاننده بر قائمقام والای امباری دخی انتخاب یعنی لایم کللی ایسه هوز طابورلرینده
اصول حربی لایقله تحصیل انجمنی بوندر ضابطه اولدیغی معلوم اولدی شکرلک بشر و باقود بشر طابوره بره
میرالای وقائمقام ابه الی امباری نصب نوبه اونشی اراده اصابا فاده حضرت یارنهای تقاضانده
اولدیغینا مشارالیه معنده اولدیغی طابور عسکر منصوره معهود اولدی جته ذکر اونکده برالایبرک
اهبه بشر طابور دیرلرکی صورته برلایک بری ایقده قاله جفنده و عسکر منصوره ناک کثیر و نوبه
مراد خیریت معنار جناب جهانزادی اولدیغنده ارمی هما بونزه اولدیغیجهانه و شرانه عاشره طابورلر
صدرا بیه حضرتلی طابورلرک بونزه بولیه افضا بونده ماهبه و بیان سائر حضرتلی سائر طابورلرینده
معرف و نظار لرله اراده و رؤیت اولنجه اوزره مارالبیانه اوج طابورک عسکر منصوره به الحاق اولدیغی
ایقده قلا برالایک زیاراده و قوماندینه و برلک و الف الذکر جنانه طابوری اوتوز کجکی و
و شرانه طابوری اوتوز طفورنجی و صدرا بیه طابوری قرقچی طابور اعتبار اولنجه اوزره تطبیله شرانه
عاشره و جنانه معوره و نظریه علم خبری اعطا و ذکر اونکده طابورلر اوجا بونده قائمقام والای امباری
انتخاب نوبله کجکی بولنجه اشعار املاری خصوص سر عسکر قائمقامی مشارالیه خیل با شابه جناب الخاق
حضرت قائمقایدن خبر و انبا قلمی خصوصی حاله باله استقلال عسکر منصوره سر عسکر وزیریکم
عادندو ضرور محمد باشا حضرتلی نظری حال دهن علیه ده محاسبه سیدانلی حضرتلی حضرتلر
بالاشترک مهور تقیر تقیر بید انبا اونش اولدیغینه بنا تقیر مذکور بالاسنه شرح اشارتیه حضور مایه
جناب جهانزادی به لای العرصه انبا اولدیغی اوزره تطبیلی مضمون خطها بونده شوکت موقوده مالو کانه
شرقی صحفه صدور اونش و طابور یعنی اوزره طف حضرت قائمقایدن مشارالیه خیل با شابه مکتوبهای
خبر نسیر اونشی و کیفیت بولده هما بونده قلنه قیدابه شرانه عاشره و جنانه معوره به و نشی محاسبه
و مقاطعات خبر نه بنقه بنقه علم خبری و جلی اولدی سر عسکر مشارالیه حضرتلی اسبوعلم خبر

EK 2: www.fotoajans.com/history/padişahlar/padişahlar.html

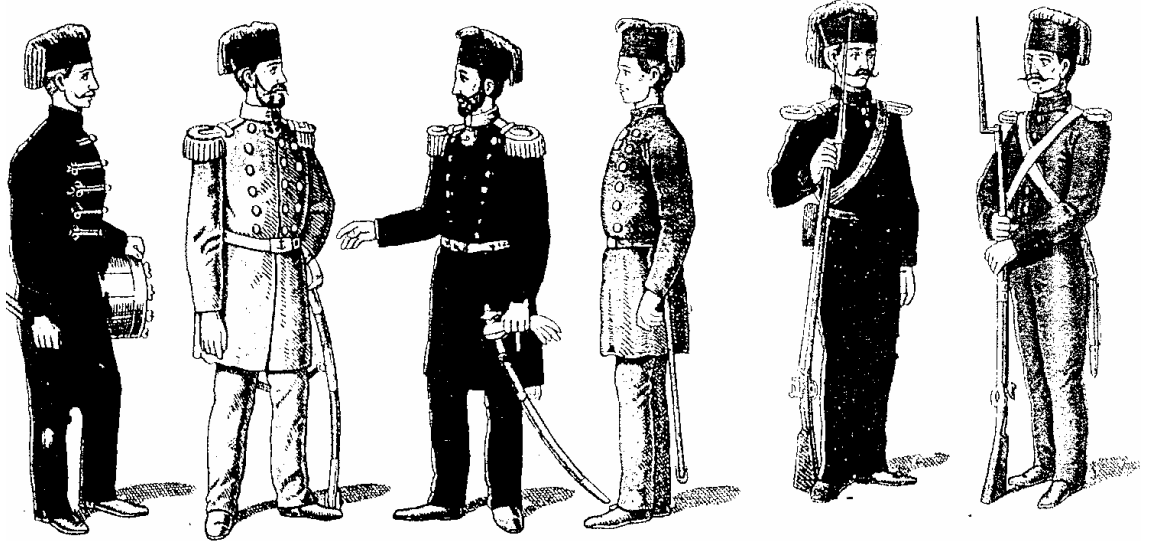
II. Mahmut

EK 3: Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi, C. II, İstanbul 1999, s. 57.

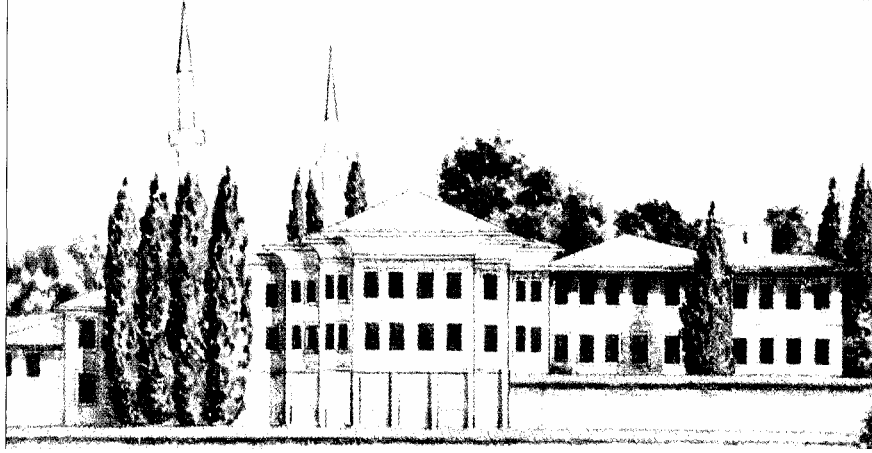
Kıyafet kanunundan sonra II. Mahmut

EK 4: Ahmet YARAMIŞ, “II. Mahmut Döneminde Asakir-i Mansure-i Muhammediye (1826-1839)”, (Basılmamış Doktora Tezi, A.Ü.), Ankara, 2002.

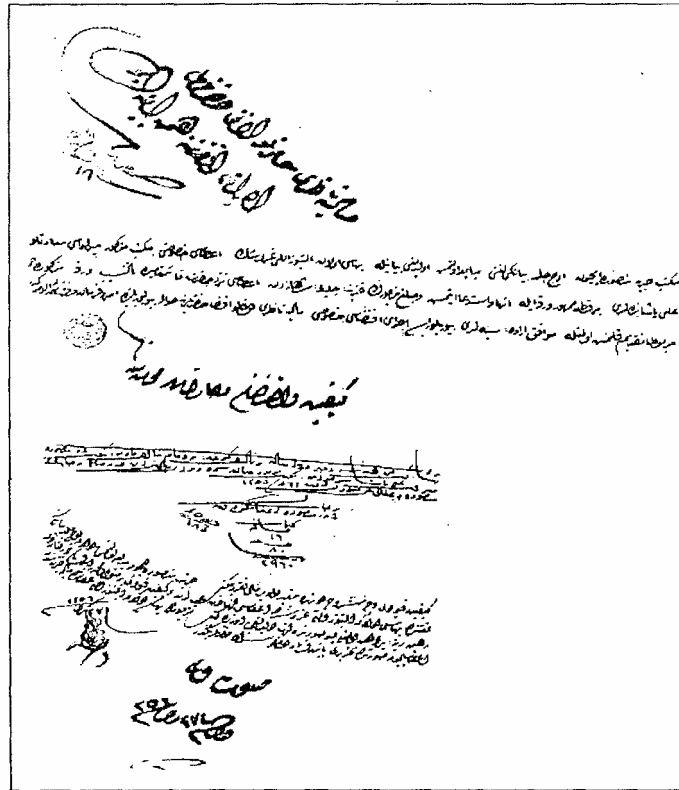
II. Mahmut Dönemi Asakir-i Mansure-i Muhammediye askerlerinin giydikleri üniformalar

EK 5: Nil SARI, *Mekteb-i Tıbbiyye*, TDVİA, C. XXIX, Ankara, 2004, s. 2.

Galatasaray Mekteb-i Tıbbiyye'nin 1839 tarihli bir resimden faydalanarak Süheyl Ünver'in yaptığı çizimi

EK 6: Abdülkadir ÖZCAN, *Harbiye*, TDVİA, C. XVI, İstanbul, 1997, s. 116.

Harbiye Mektebi'ne kitap teminiyle ilgili bir belge

EK 7: Necdet HAYTA – Uğur ÜNAL, Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri,
Ankara 2003, s. 112.

1831'de yayımlanan ilk resmi gazete Takvim-i Vekayi

ÖZGEÇMİŞ

1981 yılında Elazığ'da doğdum. İlkokulu Elazığ Atatürk İlkokulunda, ortaokulu ve liseyi Elazığ İmam Hatip Lisesi'nde okudum. 1999 yılında Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandım ve 2003 yılında bu fakülteden mezun oldum. Aynı yıl İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalında Yüksek Lisansa başladım. 2004 yılında Elazığ İl Müftülüğü'nde göreve başladım.